

רשמות

מאסף לדברי זכרונות

לאתנוגרפיה

ולפולחלור בישראל

כרך ב.

עורך על-ידי א. דרויאנוב

בהשתתפות י. ח. רבניצקי וח. נ. ביאליק.

הוצאת „דביר“, תל-אביב

תרפ"ז

Digitized by Touro College Libraries

For Project Zikaron

www.zikaron.tourolib.org

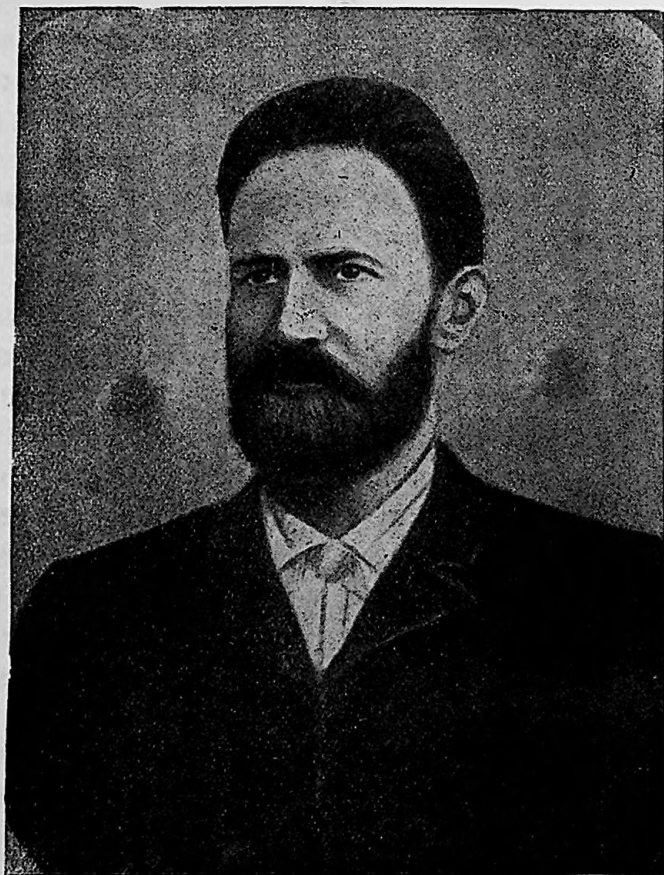
2018

Digitized by Touro College Libraries

For Project Zikaron

www.zikaron.tourolib.org

2018

חיים צ'מרינסקי (שרי מרדכייליט)

עִרְתִּי מוֹטִילִי

כתב-יד מעובדו של ה. צ'מרינסקי (ר.י. מרדכי'לי).

את צ'מרינסקי ראיתי ראשונה לפני שנים שמונה-עשרה באוריסה. מאז ואילך קרובים היינו זה לזה קרבת ידידות, אף-על-פי שכרבות הימים — ביחוד משעה שהוא עזב את הציונות וילך לנוע על המריטוריאליזם — נתרחקנו איש מרעהו מרחק דעות. דומני, כי ידעתי את האיש הזה ואת מעלות-דוחו. ידעתי, כי דעותיו, ולא רק בנוגע לציונות, נקנות לו על-ידי יסורי-נפש; ידעתי, כי אין הוא יכול לרמות את עצמו ולהסיע את עצמו על אמונה שנכרתה מלבו; מבעד לסננון דבורו החריף — לפעמים עד כדי שדיטה בלב — היתה נשמעת לי רגוזה קפדנית לא רק כלפי אחרים, אלא הרבה יותר כלפי עצמו; ידעתי כי מאורעות חייו הלאו אותו והוא ירא להשמע לנימים הדקות, הגנוזות לו בלבו, — ואדע לכבדו כראוי לו.

בשנת חייו האחרונה נתקרבנו עוד יותר איש לחברו: את שנינו עקרה המלחמה מתוך עבודת הספרות ועל-פי מקרה גלינו שנינו לעיר אחת (לייקמרנוסלב) ולבית-מסחר אחד. היום היה לנו לעבודה והערב — לשיחת רעים. וכלום אני צריך לפרש, כי שיחת-הערב נסבה על ענינים אחרים מאלו של עבודת-היום? רבות דברנו על תרגומו היודי שלו לתורה, על הפואמה היודית שלו, כהן ונביאי, על רשמותי, שעד כמה שאפשר היה לי עסקתי בהן גם כאותו פרק. מקובל היה עליו דבר ה,רשמותי, שגם הוא ראה בו ראשית נסיון לכתוב את העם ולהעמיק עיון בחיי-הקוֹי שלו. ובאחד הערבים נצנצה מחשבה בלבנו, כי איש איש מאתנו יכתוב את עיירתו, סדרי-חיה, מנהגיה, פרנסותיה, פרצופי-מפוסיה כפי שהם שמורים בזכרונו. וצ'מרינסקי קָם את דבריו וכתב את, העיירה מוטיילי שלו, — כשהוא מוטל על מטתו ומתאבק עם מר המות כתב אותה...

בימים הראשונים לשנת תרע"ז נסע צ'מרינסקי, בשליחותו של בית-המסחר, אשר בו עבדנו, לקווקז. עברו ימים אחרים והוא הביא משם לייקמרנוסלב — כתא מיוחד ובלוית אחות רחמניה. די היה להסתכל בפניו כדי להבין, כי בן-זמנות הוא. ואמנם לא ירד עוד מן המטה, אשר עלה עליה: כארבעה חדשים רצופים נתאבק עם המות ובנ' שבט מת*).

(* על מצבתו חרותים הדברים האלה:

שבע-מכאובים ורצון-חיים,

צמא ארץ וחיים,

כרע, נפל חיים —

הלל החיים.

הסופר רב הכשרון והרעת ר.י חיים ביר שמואל יצחק צ'מרינסקי (ר.י. מרדכי'לי).

נפטר בן חמשום וחמש ביום ו' ג' לחודש שבט שנת תרע"ז. תנצב"ה.

קשים ונוראים היו יסוריו כל אותם הימים. הפרטן הזולל שנמעיו אכל את כל בשרו. הוא נעשה גל של עצמות: לא אדם, כִּי־אם שלד־אדם. ואף־על־סִיכָן לא נשמעה אנחה מפיו (דברים כהויתם!), לא קבל על יסוריו ומכאוביו, כִּי־אם כל היום כתב וכתב (כשהוא מוטל פרקן; להתהפך על צדו אי־אפשר היה לו), וכשלא יכול עוד להשתמש בעט, כתב בעפרון. את עִירָתו מוֹטִילִי החל לכתוב בבית־החולים וכמשך ששה שבועות, בערך, כתב אותה כולה. וכמה היה אידישיסט ארוך זה מִינֵעַ את מחו וזכרונו, כדי למצוא בטוי עברי מדויק למחשבתו, וכמה היו פניו הדלים מבהיקים משמחה כשמצא את הבטוי המבוקש! כל פעם שבאתי אליו לבית־החולים לבקרו היה מקיף אותי בשאלות: שמא אפשר להשתמש בבטוי זה? שמא מותר לאמר כך?

והוא כתב וכתב. כל זכרון־דבר שנצנץ במחו מהר לכתבו מבלי חשוב הרבה, אם כאן או לא כאן מקומו. ילע־עֶתָה, — היה אומר לי, — צריך לרשום הכל. הסרור יבוא אחר־כך. ואמנם כשמסר לי, ימים מועטים לפני מותו, את המחברות של עִירָתִי מוֹטִילִי (כולן כתובות בעפרון) לא היו הדברים מסודרים כל־עִקְרָה. כלולים ומעורבים היו הזכרונות אלו באלו ומרובות היו ההוספות וההוספות להוספות. אחרי מותו נועצתי בדבר ספרו זה עם בן משפחתו ובן־עִירָתו — חיים פִּיאֶלְקוב. שנינו הסכמנו לדעה אחת: לשנות קצת מן השמות הפרטיים (ביחוד של אנשים חיים), אשר נזכרו בספר, ולקרוא להם שמות אחרים, וגם להשמיט קצת דברים יתרים, שאלמלי זכה המנוח לסדר את ספרו בעצמו ודאי היה משמיטם גם הוא. וחונן מזה הוצרכתי לחלק את הספר לפרקים, לחבר את הנפרדות ולסדר — ככל האפשר — כל דבר במקום ובסרך הראוי לו, מבלי לנגוע בנוף צורתם של הדברים ובסגנון הלשון וההרצאה.

בבית־החולים הספיק המנוח להשלים גם את הפואימה הביבלית שלו כהן ונביא, ואף אותה מסר לידי יחד עם יתר כתביו (רובם הגדול יודיים) ומקוה אנכי, כי כשיגיעו לנו ימים טובים מאלה תמצא לי היכולת להוציא גם את הכתבים האלה, שאף הם כ־עִירָתִי מוֹטִילִי מעידים כי אמנם סופר רב דעת וכשרון היה חיים צ'מרינסקי, אשר מת בלא עתה.

א. דרויאנוב.

אודיסא. מִיז מנחם־אב חרעִיט.

עִירַתִּי מוֹטִילִי

נמחו קוברין, פלך הורדנא, על נכול פלך מינבק, סמוכה לכצות פינסק המפורסמת.

חלק ראשון.

פרנסות ומלאכות.

I.

מוטילי, יהודיה וגויה.

עירתי אין כה לא נמל, לא מסלח-ברול ולא דרך-המלך. המסלות, הכבושות לעובדים-ושבים ולמשאות, עוברות ממוטילי והלאה, והיא עומדת לח על תלה בקרן-זוית.

מפורסמת היא עירתי רק בדבר אחד: באפריה, או, כמו שהיו רגילים לאמר „בימים הראשונים הטובים“, — „ערליה“. — בימים ההם ומסלות-הברול עוד מרם נחפשו כההם הצפוני-המערבי, ו„ערלי“ מוטילי היו יוצאים שיירות-שיירות ומביאים סחורות ממינסק לרינה, מרינה למינסק וכדומה.

ועוד יותר נמחו „ערלי“ מוטילי בעבודת היערו: במקצה — לכרות עצים, לעבדם, להקציעם ולעשותם קורות ומישים לבנין נאף-על-פי שבמקומות אחרים מלאכה זו „חוקה“ היא בידי הלאטישים, והעיקר — להוביל את הקורות והמרישים לחופי הנהרות, „לקשרם“ ולחברם חבור של רפסודות ולהפליגם עם הפשרת הקרח עד פרוסיה: דאנציג ושולין מעבר מזה, ממל ורום מעבר מזה ופינסק באמצע, ששם פרשת-דרכים — של הדניפר ואשדותיו מהאי ניסא והנימאן והוויסלה מאידך ניסא, — והרפסודות עוברות פתך בתעלות מלאכותיות, הנמשכות על פני בצות פינסק ומדביקות את הנהרות זה לזה.

מוכרת אנכי להאריך קצת כמה שנוגע להערלים ואפני חייהם, משום שבלאו הכי אי-אפשר יהיה לי לתת מושג נאמן בנוגע לחיי היהודים שבעירתי וסביבתה: אלה ואלה, היהודים והערלים, קשורים יחד בהמון נימין שונים, קיומו של היהודי תלוי בקיומו של חברו הערל, וכל משאם ומתנם איש עם רעהו יש בהם מבחינת גומלין בדרך הכרחי ושכעי בלי שום קנאה, שנאה ותחרות. — הפרנסות האמורות הספיקו להערלים רק כדי חיי-צמצום ורחק, כי העיקר חסר להם — אדמה, לחם. נהירנא, כד הוינא מליא, היה במוטילי ערל אמיד, רומנטשוק

שמו. עליו אמרו, שיש לו מזונות בשפע מ"לחם ועד לחם", כלומר מישן עד חרש. אבל לאו כל ערל זכה לעושר כזה. בשנים כתקונן הספיקה תבואת האדמה וכלומר רנן רק עד "חג הלידה"; מכאן ואילך – לך וקנה לחם לאכול; דוחן וקמניות – קנה מראשית השנה ועד אחרית השנה. – היכול האחר שהספיק לסרנסת הבית הוא – בולבוסין.

האדמה – מעטה במדחה וזבורית כסיבה, – אדמת חול תחות. אדמה כזו זקוקה לזבל מרובה. זו היא הצרה. הזבל מאין ימצא? – צריך להחזיק מקנה – בקר וצאן וסוסים, – דבר יפה מאד כשהוא לעצמו, אלא שאם אין כסף אין מקנה. אמנם החזקת מקנה – מילתא וזמרתא היא: מרעה בקיץ יש די והותר ביערות הסמוכים, מספוא לחורף מכינים במדה מספקת ככצות הסמוכות. אבל העיקר: דרוש ממון מרובה לעצם קניית המקנה, כל גולגולת עולה בעשרות רובלים, וממון רב כזה אין. אמנם קצת ערלים מגדלים מקנה: מי שיש לו סוסה או פרה מתכוון לגדל מיח או עגלה. אבל לא כל הגדולים עולים יפה. במשך שנות הגידול אי-אפשר שלא יארע איזה דבר, הדורש הוצאת-כסף שלא מן המניין: שרפה, לידה או מיתה ומה שקשה מכולן – נשואין. ולעתות בצרה כאלה מוכרת הערל למכור עגלתו או סוסתו היתרה ולהשאר בלי מקנה וממילא – בלי זבל.

וכאן מוצא היהודי מקום להתגדר בו. מתם יהודי יש לו בית עם גינת-ירק, ולסחות פרה אחת. כאמור, מרעה בקיץ יש ביערות הקרשות, כשכר שני רובלים לשנה, שכר הרועה – קופיות אחדות לשבוע, חיץ מ"זכות התרמיל", כדון "כלי-קדש": שברי מצה בססה, חתיכת חלה קלועה בפורים, והזותרנים מוסיפים גם צנצנת יין-שרוף. שחת אפשר לקנות בזול, והאמידים שבעיירה חוכרים אֶפֶס ביער או "חתיכת אחו" בכצה ומכינים להם שחת כדי צרכם והותר.

ובכן יהודי יהודי ופרתו, פרה פרה וזבלה, ומזבל זה מתחכמים "לעשות והבי". על-פי תקנות קדמונים נקבע לחוק: בעל-הזבל ובעל-השרה שותפים הם לחצאין בבולבוסין. פירוש: כל ככרת-האדמה של פאבלזיק, שנודבלה בזבל של ראובן, שייכת אותה שנה לשניהם למזרע בולבוסין: ורע, עבודה ויבול – לחצאין. באופן זה הכינו להם יהודי עיירתי בולבוסין די סרנסת ביתם, ובשעת הרחק, כשאין לחם, יוצאים בבולבוסין בלבר.

ועוד מוצא לכסף היה לו להערל בשעת רחקו, כשכלו כל הקצין: למכור "שליש יבולו". המקח היה (אם לא יטעני זכרוננו) – שלשים וחמשה רובלים. סכום זה היה הערל מקבל מאת היהודי במוזמנים למסרע, וכונות זה היה נתן לו שליש מכל תבואות אדמתו – מרגן ועד כוסמין, מערשים ועד פשתן. נהירנא, כך הוינא מליא הייתי נוסע "אל החלוקה", נוטל את האלומות, צוברן שלש שלש ערמות ונותן להערל לבחור, או שהוא צובר ואני בוחר, הכל מפני תקנות הרמאים, כמו שבדוק ומנסה מקדמוני-קדמונים.

עכשיו צא ולמד: אם שלישי היכול שזיו שלשים וחמשה רובלים בלי מרהא, — מה עלובה כל פרנסתו, כביכול, של הערל האומלל ומה מיכה של כל אחותו ואחותו כחיים? — ובעד „נחלה מבוהלת“ זו היה חייב להעלות להרשות ערך המשהעשר רובלים לשנה. וכאן מתחלת „סדרה ארוכה וועומה של מסים וארנוניות.“

II.

„שכירת-ערלים“.

באחד בחשוון בערך (באספך מנרנך, כביכול) משמיעים על השקלים: בפרהאדמה, מס-הנוללות, הערכת-העולם (קהל עדת האכרים). ולערל אין אף פרוטה בכיסו. והנה הוא בא אל היהודי „שלו“, נוסל דמי-קדימה ומשכיר את עצמו לפרסודות. יהודי זה נעשה אפיטרופוס להערל לנהלו כלחם מראשית שנת האורחים עד הקציר החדש ולהספיק צרכיו ההכרחיים, — כמובן במדה שיש ביד הערל להרויח. בית, שאין בו אלא עובד אחד, אוכליו מועטים, אבל העובד האחד יכול „לנוע על העצים“ רק זמן מונבל: משעת נמרו את מורע-הקיץ עד הקציר. ואולם בנהג שבועול, כל בית — מרובה באוכלוסין, וככן יש בו ידים עובדות הרבה, ובאופן זה אחדים מבני הבית משכירים את עצמם „מן הקרח ועד הקרח“, כלומר משעת הפשרת הנהר עד קפאו שנית בשנה הבאה.

פרנסה זו של „שוכרי ערלים“ היתה חוקתם של שלשת בתים מיוחדים במוטילי: ר' מיכל צ'מרנסקי, ר' יונה צ'מרנסקי (הגרולי) ואמא-חנה צ'מרנסקי (אבא הלך בגדולות ולא „גרס“ את „עסק הערלים“ כל עיקר; הוא היה אומר: „עסק זה אינו אלא קלוף בולבוסין“).

כל כפר מן הסביבה היה „שייך“ לאחד משלשת הבתים האמורים, ומוטילי נופה נתחלקה אף היא לחוזמין, ובכלל כל ערל ידע „קנהוי ורק עם היתודי „שלו“ עשה עסק, ומובן, שיהודי זה היתה לו זכות „בר-מצרא“ גם בנוגע לעסקים צדדים, כגון קניית „שליש היבול“ וכדומה.

בשעה שנותרים דמי-קדימה אין קובעים עדיין את שכר העבודה. ידועים רק התנאים המקובלים מתקנות קדמונים ונרפסים בנוסחאות-„קשר“ (קונטרקט בלעז), המוכנים אצל כל סוחר. עיקר התנאים הם — המוונות: לחם-שיסון אפוי יפה עשרים ליטרא ויותר לשבוע, דוחן עשרה רבעים (רבעי הקב) או קמניות תשעה רבעים, מלח חצי הרבע, שומן חזיר: בשעה ששותים נגר הזרם — שתי ליטראות לשבוע, עם הזרם — ליטרא וחצי, ומלבד זה — לייש וקדרות שלשים וחמש קופיקות (למעמים עד חמשים) לשבוע. — ומוסיפים הערלים על מוונותיהם דגים וסרטנים, שהם צדים בדרכם בנהר, סמיות ודביונים שהם מלקטים ביערות. וכל זה נאכל תחת כסת-השמים המבהיקה באוויר נקי מאבק, ואלמלא עקיצת

יתושים וקרחת-הבצה היתה הרססורה תחנת-רפואה שאין למעלה הימנה. עוברים שבועות אחרים, „חג הלידה“ ממשמש ובא, מעט הדגן „משל“ כלה והולך כביתו של הערל ומניעה השעה לקבל מאת היהודי מעט כסף לקנות לחם או דגן בעין. אז קובעים את שכר העבודה. כאין התחרות אין גם שום סבה לעליית השער או לירידתו, וכאמת לא היו פוחתין משמונה והובים ולא היו מוסיפין על עשרה והובים לשבוע. אף-על-פי-כן היו הערלים מתאספים אנודות-אנודות, כל כסר לכדו, והיו מדיינים, נושאים-זנותנים בדבר השער. נושא המשא-והמתן הוא: כלל א': הלחם ביוקר — שכר האדם כוול, כלל ב': השלנים מרובים והקור גדול — השכר עולה. ואולם אין דרכו של ערל להתעמק בחקירות ומסוללים, ואין לו אלא מה שעניו רואות. ורואות הן לא פחות ולא יותר משורה שלימה של בקבוקי יישי, המוכנים ל„נסכים“ בשעה נמר המסחר. רירם של הערלים יורד על זקנם והעינים כלות טיחל, הבריונים שבהם מקבלים מהן בסתר והצדדים משתווים בשעה מוצלחת. בתנאי, שראשית ה„נסכים“ תתחיל מן ה„זונ“.

נביע של כסף לקידוש היה לנו, ירושה מאבות אבותינו; נביע זה היה לו באמת איזה דמיון לזון בלי ענבל, והערלים אהבו למלא גרונם מ„זונ“ זה, המכיל „רביעית“ במדה נדושה... הענין נגמר ב„כי טוב“, ה„זונ“ עובר מיד ליד וחרור חלילה על כל ה„מסכה“, אחריו — כוס זכוית קטנה ממלאה מקומו, ה„עולים“ שותה ומתכסם ומקנה שתיחו בפתותי לחם שחור מבולים במלח. בין המסוכים נמצא אמן „יליד-בית“ מנגן בכנור, קלי-רגל יוצאים כמחול, ובפרט אלה הנעולים מנפים עם פרסות ברזל, מספזים ומכרכרים, אוכלים ושותים, מעלים מרתון במקמרותיהם וניהגים מעולמו של הקרוש-ברוך-הוא...

כינתם מתחיל גם הסוחר להרגיש דוחק בכסף—כבר השקיע בעסק את כל ממונו שלו עם דגן ורירם שלנה מן החוץ, ומניעה השעה לעשות סחורה ב„ערליה“. בכליין-עינים מחכים לבוא הסוחרים הגדולים — לשכור ערלים. הללו קצתם אשכנזים ממש, ועל הרוב — יהודים אלוסי-והלין וקציני-ליטא. אלא שהם עצמם אינם מספלים בקמנות ומלאכתם נעשית על-ידי „משולחים“. ה„משולח“ טפוס מיוחד הוא, ובפרט „משולח“ מבני-והלין: יהודי בראורין ובראבהן, בעל-חושם ובעל-צורה, כרסן, רעבתן, נאותן. ואף הוא נופו אינו מומחה לפרטי העסק, וכל מלאכתו נעשית על-ידי בעל-האכסניא בפינסק, הלה הוא „עמוד-התוך“ בכל העסק כולו: הוא מסייע להספיק ערלים במספר הדרוש, להכין צידה וכל המכשירים הנחוצים, מכין כסף במדה הדרושה וכו' וכו'. ובשכר זה הוא מקבל דמי-סרסרות מכל מקצוע ומקצוע ביד רחבה. כל בעל-אכסניא בפינסק נוטה חסד ליהודי שלו ומאחרו ישכור מספר הערלים הדרוש לשולחיו ומקבל שכרו משלם עד כדי שלשה רובלים לטלנולת.

ובעצם יום כהיה, והנה זוג סוסים דוהרים עם מעמון מקשקש מסים ביעף

ונצבים על-יד מעקה הפתח. "הסוחרים באו" כלומר-המשולח עם בעל-האכסניא. פונים אותם בפנים צוהלות ממהרים לשפות את המיחס ומנישים אל השולחן תוספים ומיני מגוים, אחר-כך - סעודה שכולה מאכלי חלב. סעודה זו יש לה טעם לשבח - כזאת הארץ ומאומנותה של עקרת-הבית; דנים מיובשים, נכניה נלושה בחמאה ופלפלין, בולבוסין ממולאים נכניה חיה מעורבה בכיצים טרופות, וכדומה מאכלית-אווה. בכלל, סעודת-חלב כימות-החורף דבר חדש הוא ליושבי כרכים. ומה שאירע בשעת קביעת השער עם הערלים כועיר אנפין - חוור ונשנה הפעם במהרהרה חדשה וכמדה מרוצת:

המשכיר מחכה בכליון-עינים לדמיה-קדימה, וה"משולח" יודע, שצריך הוא לעשות שליחותו ולמצוא ערלים. אכן-כוון להנביל את המקח אמת לאמתו אין, ומן המטבח בוקע ועולה ריח של שומן-אווים בטוננים, ויודע ה"משולח" מה טיבה של אשת-היל בת מוטילי וככה כח גדול להפיק רצון סוחריה, המחנהגים כשורה, אין מטעמים ומעדנים בעולם שלא תוכל להכין ולהניש לאירחיה, כל מיני מלוחים שלוקים וכבושים, תופנים ושגונים ומשקאות, כלומר, ייש מתוכל במיץ-סירות שונים. ולמפרע מלקק הוא, הרעבתו, את אצבעותיו... ובכן, אין ל.האריך בדרושי, זהוב פחות, זהוב יותר - והצדדים מתפשרים בשעה טובה באופן הנאות לשניהם וכותבים אמנה: "תוקף קשר קיץ (קונטראקט), שננמר והונהג בינינו הח'מ על-פי פרטי אופנים, המבוארים מטה:

אני הח'מ השכרתי לפכים כך וכך ערלים לא זקנים ולא נערים, מהם שליש (או רביע, לפי המדובר) ממוטילי ממש, והשאר מן הכפרים הסמוכים וכו'". העסק ננמר - והי ערב. מדליקים גרות-חנוכה והכל מוכן לסעודה: נוקשר שומן (גריבנאות' בלעז) חמים, כבדי-אוז ממונים בשומן ובצללים, קורקננים צלויים, צלי-אוז שריו נידף, הנשט ממולא מח ושומן ומצומק יפה, ממש מעין משפירא של שבת, "אלדקאות" (לביבות) של חנוכה, מיני לפתים שונים, ואחרון-אחרון חביב-חמר מדינה: שכר מפרושאני. עיר זו נשתבחה בשכר שלה: משוט, לא פירי, אבל חרית, מעלה קצף וגמכר כוול-הזול - "במדת הקב". אחרי הסעודה מכבדים את האורחים בשחוק-הקלסים מענינא דיומא: "עקא" יהודית ממש. לשמחה זו מומנים גם את שני בתי-המשכירים הנותרים, כי כאמור, אין ביניהם קנאה ושנאה ותחרות; אדרבה, בשעת הצורך גומלים זה לזה ומקפים, סחורה (כלומר: ערלים) איש לרעהו, או שמשתתפים יחד בהשכרה. למחר נפטרים הסוחרים לפינסק והמשכיר פוטר את חובותיו היותר נחוצים בדמיה-קדימה שקבל.

והחוב היותר נחוץ הוא על-פי רוב זה של הרשות עצמה, כלומר, לבית-מקדוח האכרים (וואלא-מ' בלעז). וזה הדבר: בשעה שמשמיעים על השקלים והירודי פודה את הערל שלו, הרי משמעותו של פדיון זה לאו דוקא תשלומים במומנים; די שהוא, היהודי, מקבל

עליו אחריות הפרעון. סכומים אלה מצטרפים לחשבון נדול, המסתלקים בבת-אחת - „לכשיריהבי“.

זכורני, עברו שנים שחיס-עשרה. עסק הערלים היה הולך ומתנוונה, אמא - אלמנה „יורדת“ - ינקה את פרנסתה בצמצום מערלי שני כפרים קטנים, שנשארו נאמנים בביתה, - והטרדיציה הישנה נשארה בתקפה. איזה יודע-ספר כותב לה מתקא רוסית: „בעד פנים אני משלמת מס כך וכך, במזומן לכתבו בקונטראקט פלתי“, והיא דוחמת את שמה ביהודית: „חנה“ עם נון כסופה כשופר של איל. הסתקא נמסרה לנובר ומונחת בקופת-הקהל.

אחרי ירח ימים. הנובר בא: - „חנה, כבר מזכירים מעיר-המחוז ותובעים מעותי“ - „הלא רואה אתה, נתלי שלי ו„נאלזבטשיק“ בלעיה, מן השמים מעכבים: אין שלנים ואין קרחים - והסוחרים מתרשלים, באין ברירה נחכה לכשיריהבי.“

- „אין ברירה“ -

עוד יודש אחד. הנובר בא מעונן:

- „נוגשים מעיר המחוז: הביאו המסים לנדו“

- „לא נחכה עוד הרבה. הייתי בפינסק, כבר יש סוחרים, שלי נהאדה קצת...“

סוף-כל-סוף „ממציאים“ מעות ומבשרים לנובר: כוא והפרעו .

הלה בא ומביא כל חבילת הסתקאות: צא וחשובו מתחשבים ומשלמים מכבדים את הנובר בייש, חלת-לחם-לבן עם דנים יהודיים ממולאים ומפולפלים, וסלכר זה - זוג רובלים במומנים, - והוא מתפטר בברכה.

- „כה לחי, הלואי לישראליתן באמונה, כמצות אלהים וכדרך החנרים.“

- „אמן, כן יהי רצון, נוולי שלי.“

צורך בערלים יש לא רק מצד ה„משולח“: וקוק להם גם הקבלן. הוא, הקבלן, נוטל על עצמו להוביל את העצים מחוף הנהר הסמוך ליער, לקשרם, להסלינם ולהעמידם עד המקום שהוקצו לשם, - הכל כאשר לכל על חשבונו והוצאותיו, והוא מקבל שכרו משלם בעד כל „קוביא“ (רגל מעוקבת).

קבלנים אלה הם על-פירוב מסחרי פינסק, שאינם זקוקים לבעלי-אכסניא ואינם כרוכים אחרי משכיר זה או אחר ולוקחים „סחורה“, כלומר ערלים, מכל מי שמוויל מקחה ומשביח טיבה. אבל באין תחרות בין המשכירים מתפשרים בנקל גם עם אלה.

וכך פוטר המשכיר המוטילאי את כל „חנותי“, כלומר, כל מה שיש לו שכור בעין עם העורף שיתוסף עוד קמעא-קמעא. עכשיו הוא שוקט במנוחה על שמריו עד האביב רבא.

חגיגה-מצות - עצם זמן הסשרת הנהרות, ושלוחים יוצאים דחופים ומכנהלים מסינסק למוטילי ומהתם לכל הסביבה: „לכו לסבלותיכם! מי לכאן ומי לכאן, מי ברנל ומי במסלת-הברזל, מי באנית-קיסור ומי בספינת-משום, - הכל לפי

הנמל. הערלים מתכננים במוטילי ליום המונבל, נוטלים הוצאות-הדרך ופתקאות לבעליהם, שותים כוס-של-ברכה ונפטרים שיירות-שיירות.

בקין מעטה הדישה לע-לי, "עדר" נלבד עוזרים חדירים על התעלות, הדרושים למאות ולאלפים, אלא שהללו הם מתם פועלים שכירי-יום בלתי מומחים, ובפרט בשנה של "קטנות-המים". כקושי מוצאים ערלים בקרב אלה, שנשארו נקים לביתם, אי מבין האמידים, שאינם משכירים את עצמם בול. אז משלמים גם שלשה רובלים לשנוע ויותר. וזכורני שנה אחת מצויינת: המקח הגיע עד חמשה רובלים לשבוע. אותה שנה נתעשרו משכירי-מוטילי. צא וחשוב: אדם משתכר על כל ערל וערל שלשה רובלים ומחצה מדי שבוע בשבועו – הוחים מופלנים אלה עוררו קנאה ושנאה וצרות-עין מצד "סתם יהודים", שפרצו נכולות החוקה והתחילו סוחרים בערלים, מסיחים את המשועבדים למרוד ברכוניהם, מעלים את השער פה ומורידים אותו שם אצל הסוחרים. ותוצאות הדבר – הרבה אלפים ירדו לטמיון והעסק התחיל מתנהג והלך...

III

הלואה ברבית ושאר פרנקנות.

הבסים הקבוע ומקובל לרבית הוא – קופיקה. פירוש: בעד כל רובל קרן משלמים רבית קופיקה לשבוע, שהם חמשים אחוזים למאה בשנה. מדה זו היא "כדרך התנרים" ואין מספק ומערער עליה. אף-על-פרכו, כל האומר להת כספו כנשך ולהתעשר מזה, אינו אלא טועה. בטעות זו נכשלים על-פידוכ אברכים, הסמוכים על שלחן חותנם וצורר-כספם בידם. כי לא החוב עיקר אלא אפשרות הפרעון, ודבר זה קשה לכוון בחיי הערל למי שאינו בדוק וכנוסה. ומהיבכך אז מלויס לערל עשרה רובל ומקבלים שטר על חמשה-עשר? הלה אין ידו משנת לפרוע את חובו בזמנו ומאריכים לו את הפרעון עוד לשנה בשטר של עשרים ושנים, שלשים ושלשה, חמשים וכו', – וסוף-כל-סוף שני הצדדים מתאשים גם מן הקרן וגם מן הרבית...

לבוא בערכאות ולחבוע בעקפיין, – אין זו מן המדה לאנשים חשובים. כשבא שליח-בית-דין למכור מטלטלין של ערל בחובו, מיד נאספות חבורות נשים-בנות הבית והשכנות, – מתנפלות כדבורים על הגישה והשלח, מקללות, מגרפות וקופצות אנרוף, מיככות ומיללות וקולן מגיע "עד לב השמים", ודעת הקהילה אינה נוחה בכלל מן "הרפורמות הגדולות"; עליהן נאמר: "משפטים בל ידעום". רק אחד היה במוטילי מלוה ברבית שנתעשר – טפוס מיוחד המצוין בחיי ובמותו; יצחק סבא. סבא הוא שם לאוי שנתנו לו האכרים כבחרותו. יהודי גם ומנושם, בן-עניים, עמ-הארץ שאינו ידע קרוא וכתוב, אומר "עברי בקושי,

בן-אדם שגם בנדרותו היה למשל ולשונה בדבורו ותנועותיו המשונוות, קמצן הנהרג על פחות משה פרוטה, אבל אדם בשר, שלא ננע סימיו בפרוטה שאינה שלו. ובריה משונה זו ההחילה מפרוטות: - מלוח ברכית ויודע לכוון את השעה איך וכמה להפריע, קמצא-קמצא, והעסק מתגלגל ומתרחב עד שכל הסביבה נעשית וקוקה ל"סכא", - על כל צרה שלא תבוא פונה העירל אליו והוא חונן ומלוח. סימיו לא בא בערכאות ואף-על-פי-כן היו פורעים לו את חובותיו.

מצות אחת היתה לו, שהחויק בה בדהילו ורהימו-מצות נמילות-חסדים. כל הפושט יד לנמילות-חסד - ה"סכא" נותן: למיחסים. פני העירי-בעי"פה, כלומר בשתיקה, להגוני פישוט - בדבורים נסים, לפעמים בזוללים, אבל נותן ואינו נוגש בתשלומין. ובנמילות-חסדים כאלה, בין לעניים בין לעשירים, השקיע ה"סכא" אלפי רובלים אחרים. ואין ה"סכא" רושם דבר כפנקס. אלא הכל בעל-פה. ובבוקר יום קיץ אחד (ואהו יום שבת היה) מצאו את ה"סכא" ואשתו בחדר-משכבם-הרוגים. בכפות ידיו הקפואות קמצי"שער; נראה ש"סכא", שהיה גבר בנובדין. נאבק הרבה עם הנולדים.

(נאב: בשעת המהומה היה שם מלמד אחר, אדם גס-נפש, שנוכר ששבת היום, ובתנור מעדני שבת, - למה יאכרו חנם? עמד והוציא את הדייסא והשטידא ואכלם כחצר).

מעט מעות מזומנים מצאו במזה תחת המצע, אז היו מזומנים עוד וכמה-אין יודע, כי, כאמור, שום פנקס לא היה ל"סכא". נשאו רק שטרות. - בו ביום בשעת קריאת התורה עמד הרב והכריז התראה באלה ובשבועה וכל חוקף חרם חמור: "מי שיש תחת ידו נמילות-חסד משל המנוח - יכנס לזורשיו". והעם הרבה להביא, גם כאלה שאיש לא סלל ולא מלל. ההקרינים שבעיירה הסבירו את ה"נין בדי" מעמים:

א', חוקף השבעת הרב: ב', עצם המיתה המשוונה, המעוררת לבבות לזישר ולמעשים טובים; ג', קדושת נמילות-חסד בעיני הבריות כ"חוב של כבוד"; ד', כולי האי ואולי, - אמנם אפשר נמצאו כאלה, שהעלימו דבר המסור אל הלב... ומלבד רבית קצוצה ומפורשת יש אשר נתפרנסו בני עיירתי מדברים, שיש בהם משום אבק-רבית-מעין "טובת-הנאה" בשביל הספקת מזומנים להערל בשעת דחקו. רביח זה המובלעת בנעימה ונכית, כלא-חרירי, הרבה פנים ונונים שונים היו לה ואין לעמוד על כל פרטיה. העיקר הן התוצאות למעשה - פרנסה כרי "הינה", ולפעמים גם קצת יותר מכדי "חיונה".

וכורני: בעל-הבית חשוב היה בעיירתי, ה"ארי" שבחבורת הבהנים. (נעיירתי מיטילי נתכרכה בכהנים מרובים. כמספי החנים היה חצי בית-המדרש הגדול עולה לדוכן ומניע מן העמוד ועד הבימה לכל ארכו של כותל מורח, ויתר העם צופה ועימד בירכתי הבימה ומאחורי התנור ומקבל את שפע הברכה, הזורד עליו מידיהם ופיהם של הבהנים המברכים). כל פרנסתו של אותו כהן היתה תלויה

בוח. שהיה „מהלך לטישקוויץ” — כפר הסמוך למוטילי. מעבר הנרה. מה היה עושה שם, בטישקוויץ, קשה לדעת. ידוע רק, שבכל ערב־שבת היה מכיא משם חרנוול לכבוד שבת, ואחת לשלש שנים היה משיא בת ונותן לה נדוניא ארבע מאות רובל. בנדי שבת ויום־טוב „כמנהג בעביח” (בעלי־בתים חשובים): רוקא בנדי אטלס וקטיפה, משהת־נשואין ושבע־ברכות „כיד המלך.” על חשבונו, מזונות ל„זוני” על שולחנו כנהוג וכו’, — והכל בזכות אותה „ההליכה לטישקוויץ...” אמנם לאו כל אדם זוכה לנכסי צאן ברזל מעין „הליכה לטישקוויץ”, אבל הרבה בעלי־ביתים נתפרנסו כגון דא מן הכפר.

בנוגע לשאר פרנסות כלל זה נקוט בירך: כל מה שבעל־הבית איסמנים, מיוחס ומפונק ביותר, פרנסתו יותר דחוקה, וכל הנס ביותר — פרנסתו יותר מצויה. הצד השווה שבהם הוא — החוקת בית־מרוח בחשאי. בגדון זה הכל שווים: מכאן ואילך — מדרגות־מדרגות.

בעל־הבית בינוני הוא גם קצב במקצת: נודמנה לו בהמה לשחיטה, הרי הוא שוחטה, פושט בעצמו את עורה, על־מִירוב הוא גם מנקרה בעצמו על־מִיר דין, מחזיר על פתחי החשובים (ונם של בעלי־בתים ממדרגתו) ומכריז: בשר שמן לכבוד שבת כולל...

שפיל כסולם הסוציאלי עוד מדרגה אחת — ובעל־הבית המוטילאי מבין כפול וקונה הכל: שערי־חזיר, חיה שעירה, שצריך להכשיר את עורה לפרנה, כמדון ופטריות מיובשים וכדומה מכל הבא בידו בכפר ומבגרי־הכפר.

הערל קונה רק „לחם לאכול.” לעומת־זה „בגד ללבוש” הוא מכין בידו, אבל צמר אין לו כיו: או שאינו מגדל כבשים כל עיקר, או שגִנ־כבשיו לא יספיק לו די צרכו. למיכך מוכרח הוא לקנות צמר יִיהודים מביאים מן הדרום. אנב: סריקת־הצמר, שהיתה נעשית לסנים בידי אדם, התחילו לעשות על־ידי מכונות. מכונות־יד אלו, הבעיות באופן פרימיטיבי, נמכרות על־ידי יהודים מומחים לאותו דבר, והתשלומים — לשעורין. — אלמלי היה צריך לשלם בשכר

(*) אנב מורחא מוצא אני לנכון לפרט כאן קצת מן הפרפראות, המשמשים אצל „בעב־ח” בעירתי כבוד לשבע ברכות, „בן־זכר” ו„שבע־הבן”: קטניות מבושלות במלח מרובה (כדי להגדיר את הצמאון), ולמעמים מוסיפים גם אח הפוד ת מ צ ח י (לשִׁבְטִי בִדְעוּ), כלומר „פול של סוסים”, בלשון השוק, מבושל כגיל; גרעינים מיובשים של דלועים, אגוזי־יער ודובדבניות מסשרת וייש. וזהו ענין של הדובדבניות חסות־הדודתו חללו מלאים בקבוקים דובדבניות, סוכר וייש, סוקקים את הבקבוקים וגוזגנים לחם ופן ידוש, כדי שהסוכר יותך — והמהדרים מוסיפים סוכר מפרק לפרק — והייש יספוג אל תוכו אח ריתן ושעמן של הדובדבניות. למשקה משובח זה קוראים „חישנישק”. הנברגם שותים אותו כמו שהוא והגנים, החוששות לשכרות, פובלות בו מיני חולניות („מורם” ו„לקח” וכדומה). אף הדובדבניות, שיש בהן ממעם הייש ונם הן משכרות במקצת, משמשות „כבוד” כשהן לעצמן. ויש מוסיפים גם „קומפוז” של שופים וצמוקים ושכר חבא מפרושאני, שהוכרתי לעיל.

רסוק וסריקה דמים ממש היה הערל מונע את עצמו מחדשות כאלה. אבל הואיל ובעל-המכונה נוטל שכר מלאכתו בעין - חלק ידוע מן הצמר - שוב אין הערל מקפיד. ורבה ההתחרות במקצוע זה. במוטילי יש כעשרים מכונה, בשעה שששים היו מספיקות לצרכי המקום: כך להוטים אחינו בני-ישראל אחרי פרנסה כל-שהיא, וצרי-עין עדיין מקנאים בבעלי-פרנסה זו. המכונות מקשקשות, הצמר מעלה אבק מסריח, הבית מלא ערלים וערלות, מהומה, מבוכה ומבוסה והקנח - שוה פרומה...

הערל אינו קונה כמעט כלום, היהודי אף הוא קונה על-ההרב רק צרכי שבת. וגם זה לוקח הוא בהקפה, ומטילא סתם חנוני - עני מדוכא הוא: מכה אשר לא כתובה בתורה; 'צאו והתפרנסו זה מזה', - לכד סיימן אחד, המתפרנס בשופי. עוד צרה גדולה לחנונים: משנית, הבא שנה-שנה לבדוק תעודת-המסחר. גם הוקנים והמומחים אינם יודעים איוו מחורה כשרה לתעודה רנילה ואיוו טעונה תעודה יותר נבוהה, ובכן מתחילים לסמון ולהעלים: מחמים, סלסלין, עמרן, - ומפני הספק שומנים הכל: גם המאונים, גם אבני-המשקל, והחנוני מטלר בחילה מאימת יום-הדין.

אותו יום גם מלמדים נותנים תופשה לתלמידיהם, ופעמים שיום-הבריקה חל במקרה בתשעה-באב ואז מתנלית לעין תמונה יפה ומרהיבה: המשנית הבודק עובר על סני החנוניות בלויית וקן-ערת-האכרים וסופר-בית-הסקורות ושרי-טשרה אחרים, שהמסים שעל חויהם מעידים על משרדם הנבוהה (נוכלם כבר קבלו אחמול את 'הראוי להם', דמי-לא-יחרץ, איש איש לפי כבודו וערכו, ואחרי חבורה זו - לוייה של הולכי-בטל, בוססים בפוזמקאותיהם אבק הרחוב, עומדים מרחוק ומודיעים לזה תוצאות הבריקה: 'אצל סלוני מצאו, כותבים אקטיו', 'סלוני נסמר בשלום'; 'סלוני נתפס על-ידי דלשוריא'. ובאותו מעמד מביאים בחשבון סכומי כל ה'אקסים' וכסף-העטשים, דנים ומסלסלים, אם הבודק 'לוקח', כמה הוא 'לוקח' ועל-ידי מי הוא 'לוקח' וכו'.

הסוד, שידעו בעלי-בתי מוטילי על בוריו, הוא - 'סוד הצמצום'. דחיקא לו לבעל-הבית מוטילאי שעחו - מצמצם הוא את הוצאותיו: בימי החול עד לחם ובולבוסין, ובשעת הדחק יצאים גם בבולבוסין בלבד, בלי לחם. עיקר הקושי - צרכי-שבת! כמה שתקמץ - בלי קמח ושמרים לחלות אי-אפשר, נרות, בשר, דגים, קנמן וגומה לפשטידא מעיקרי סעודת-שבת הם. לאשרו של בעל-הבית, תחנוני מקיף, ובמשך השנה לא ימלם שלא יודמן לו איזה קנח ופרנסה. קשה מזה 'להכניס' את הסמח ואולי קשה גם מעצם יציאת מצרים, ולזה הכל מכנים את עצמם בעוד מועד.

יש בעל-המצאה, המתרצים את הקושיא הגדולה מינה ובה. חנה-מצוח נטו הוא רמזא שהוקרמה למכה: בעל-הבית מקצה את ביתו לאפית-מצה משניח על הכשרות והנקיות ומרויח מקבלתו זו ('מאדריצדי בלעיו') לצרכי-פסח -

אחרים, מן המופקרים ביותר, עושים להם משרפות יי"ש של פסח ומסוכר או מפסולת של סוכר — פאטאקע בלעיו. „חרושת" מסוכנה כזו צריכה למור מכני, והעיקר — זהירות יתירה מפני הרשות ונם המוסרים. החומר הנשרף מעלה סרחון ומעורר חשד. פחדים וסכנת-נפשות במשך חודש ימים ויותר, אלא שבעל-החרושת רואה ברכה בעמלו: יייש כשר לפסח, חריף (אם הוא מסריח קצת — אין בכך כלום) — רבים קופצים עליו.

ונזכר אנכי עוד בפרנסות אחדות, מעין מוגופוליות של מומחים לדבר אחד. למשל: אבלי ^{הדין} בעל-הבית חשוב, מן הכהנים. אמרו עליו, שהוא ממש „יודע שיחת-דנים", יודע עת צאתם ובואם, אימתי הם עוברים כנופיות-כנופיות בימות-החמה במעמקי המים ובחורף-מתחת לשכבת הקרח. אבלי זה היה מספיק לבני העיירה דנים גדולים וטובים לשבתות ולימים-טובים וכסידהרסנא לימות-החול. אברהם-הצדוד — מומחה מפואר לעשיית יין-צמוקים לפסח, לקידוש והבדלה; נטל רשיון מאת הרשות — ל„צרכי הדת", ובזכות זה החזיק בית-מרוח והתפרנס בכבוד. דוד-בר — הוא וביתו מומחים לנידול-ירקות. נינתו של דוד-בר לא גדולה ולא קטנה מזו של כל בעל-הבית מוטילאי, אלא שהוא, דוד-בר, וביתו מטפלים בניניהו תדיר: עודרים, מנכשים, מרביצים ומוצאים ירקות הרבה יותר מכפי הרגיל. ונינתו של דוד-בר היא שהיתה מספקת לבני העיירה כמה מיני ירקות, שיש בהם צורך מיוחד, כגון פול המצחי לשמחה של מצוה, פרגים לפורים, צנון מר-מתוק לשבת-קודש, וכדומה. אנב: אותו דוד-בר היה מומחה עוד לדבר אחד — לנקות שעוני-קיר ולהעמידם על מהלכם, הטבעי, שלא יהיו זרוים יותר מדי ומפנים יותר מדי. אמרו עליו על דוד-בר: שעון, שבא לידו אחת ושתיים, חזקת עליו שאין לו עוד תקנה עולמית...

שני בת-יריחיים של סוסים היו בעירתי. בעליהם לא התחרו זה בזה, — שניהם לא היה להם מה לטהון... בת-יריחיים אלו עמדו על תלם עד השרפה הגדולה. וכשנשרפו הלכו בעליהם בדרכים שונים: האחד נסרד אל הכפר ושם התפרנס כדוחק וכצער מן „המוינה", והשני נדד „למרחקים", כדי לחזור על הפתחים במקום שאין מכירין אותו...

ועוד „פרנסה" אחת: שני עגלונים יהודים היו בעירתי. שניהם זקנים, שניהם מוכי מכת-מצרים (בַּרְעָנִי) ושניהם — על סוסייהם פרנסתם. ומאין נוסעים מצויים במוטילי היו ממריחים את „נשריהם" להספיק לבעלי-בתים חול צהוב, שמרביצים בו את הרצפה לכבוד שבת ויום-טוב, מיט למרוח בו את פי התנור, שטומנים בו חמין לסעודה „עתיקא קדישא", וכדומה. — זוג זקנים אלו היו מן הראשונים ליטול מקומה-של-צדקה, מ„מעות-חמים" וכו', ואורחים לא-קרואים לכל שמחה של מצוה. חכונני: כשמת סוסו של אחד מן הזקנים הללו טרח כעליו ושטם את עורו ומכרו בסכום גדול מזה, ששלם בעד ה„כהמה" בחייה בשעה שקנה אותה...

IV.

בעלי-מלאכה.

התקפים שבבעלי-המלאכה היו הכבעים (קירוגערי בלעז). הם עסקו בפרגנות (скорнаяжество) של עורות-כבשים על-מנת להספיק כובעים וגם סרוות לכפר.

כובעיהם של ערלי מוטילי מיוחדים הם במינם, אין דוגמחם בעולם וכדאי להשאיר להם זכרון בספר. ובפרט שיר העת החדשה כבר הניעה גם לשם להוציא ישן מפני חדש. בשנת 1805 הייתי במוטילי ובקושי עלה בירי למצוא אכססלר אחד. כובע זה עשוי בתמונת קוביא, שזה כמדתה לכל אי-בע צלעותיה, או יותר ברור – ארגו מרובע הפוך על שוליו. ארבעה קירות מרובעים מעורות-כבשים שחורות דוקא, ועליהם נג מרובע מארניצמר קחול, וכסלי הצלעות בין העור והארג שכלפי סנים משמשים תיקים לגיירות ומעות.

גדולי הכבעים היו גם סוחרים למחצה: בעצמם היו נוסעים לירידי-הדרום לגמשני ויאטרולינג ומביאים משם עורות-כבשים. ובשעת הסיוון מתחלת החורף הם ופועליהם ונשיהם ובניהם וכוותיהם עוסקים בעבירה, כולם מאחרים לשבת בלילה ומקדימים לקום בבוקר השכם. השכר היותר פחות, שהיה מקבל הפועל, – עשרה והוכים לשבוע – סכום המספיק בדוחק לפרנסת משפחה.

אחרי הכבעים – הסנדלרים. כל ערל היוצא לרפסודות תופר לו זוג מנפים חדשים, גדולים וטובים „מעור אחרי רך ועב, תפורים בכל מיני זהירות ומשוחים אחר-כך בעטרן הרבה, כדי שלא יהיו סופנים מים. עכשיו צא וחשוב: כמה מאות ערלים – כמה מאות זוג מנפים לשנה, – וסנדלר כינוני מרויח את שלשת רובליו לשבוע בנחת ולא בצער, ורויח כזה דיו? לפי השנה בעלי-המלאכה שבעיירתי מוטילי.

גם תופרי מעילים לערלים היו יהודים, אך המעיל הוא כבר מן המותרות ובכן – פרנסה בלתי במוחה כל-כך.

סהם בנאי הוא גם נגר גם זנג. בימות-החמה מרויח הנגר די ספוק, משום ששריפות שכיחות תדיר. אמנם לא בכל פעם מקבל הנגר שכרו במוזמן, כי אין כסף לערל, אבל אין בכך כלום. באסיף הוא עובר על הגרנות, אנב הוא מונג את החלונות לימות-החורף ומקבל שכרו בשוה-כסף. ובמקצת משתכרים הנגרים והזנגים גם בנתי-ישראל ויש להם „לחם לאכול ולפעמים גם „בנר ללבושׁ.

סניף-מלאכה מיוחד היתה מלאכת ה„מנסרים. בימים ההם וריחיים לנסירה עוד מרם היו בתחום וכל הכשרת העצים לבנין נעשתה על-ידי המנסרים. זוקפים עמודים באלכסון ומנשרים אותם ממעל בשתי הקצוות. על דוכן זה מעלים ומשכיבים קורה לארכה. מנסר אחד עומד ממעל וחברו מתחת ומנרה אי-זכה בדם, מעלים ומורידים, מוליכים ומביאים – מנסרים את הקורה קרשים-קרשים,

עושים אותה מריש, – הכל לפי הצורך. שני המנסרים, העליון והתחתון, עובדים בשווי-משקל, כשזה מעלה זה מסייע וכשזה מוריד זה מסייע, כל תנועה ותנועה מסודרת זו לעומת זו והעבודה נעשית בזהירות ורצינות. מלאכה קשה היא זו, אבל מכריאה ומחזקת את השרירים, ורק דא עקא – הנסרות מנרה ומכאיבת את העינים. ואמנם המנסרים היו ברוכס אנשים בריאים בעל-יקומה ואמיצרכה. ואף-על-פי שכל הצריך לעציבנין, לקרשים ולסחם פשוטי-כלי-עץ מהוקצעים הית זקוק למנסרים, מכל מקום היו הם, המנסרים, הראשונים לחזור אחרי איוו פרנסת צדדית – כהולו של מועד, ביחוד – כחול-המועד של פסח. הנסרות היא מלאכה של פומבי ופרהסיא ואי-אפשר לעשותה כחול-המועד ואפילו בדבר האכר, ולשבת בטל שבוע שלם, בשעה שצרכי יום-טוב, וביחוד של פסח, בולעים כסף מרובה – אין רצון ואין יכולת. לפיכך היו המנסרים מחזרים על פתחיהם של שוכרי הערלים: שמא יש איוו „שלחות“ לכפרים או לפינסק לדרוש ולהביא מעות וכאלה. ומרגלא בפיהם של סוחרי פינסק: אלפי רובלים אפשר להפקיד לא רק בידי שליה מערלי מוטילי אלא גם בידי שליה מיהודי... .

נפתים היו בעיירתי בשתי קצותיה: יואל הנפח בקצה מזה וחיים-ליב הנפח בקצה מזה, ואף הם התפרנסו בריות. וגם הללו על האכר רוב עבודתם: חשלו פרסות-ברזל ומסמרים ונכנלו בהם רגלי הסוסים, חשקו בפסי-ברזל אופני הענלה, חשלו מחרשות וגרזנים חדשים ותקנו את הישנים וכו'. ואם לא נשלו שחרם במוזמן – מה טוב: באסיף היו נפרעים כשוה-יכסף – דגן, בולבוסין וכדומה. אף היו מכינים ליהודי-העיריה כמה מיני כלים, שיש בהם צורך: גרזנים, מנרות, קופיצים, צייד-לחות, כפות-מנעול לסנור את הדלת מבפנים ולפתחה מבחוץ וכו'. וכו'. יואל הנפח היה מפורסם בישרו, ענותותו ויראת-חטאו עד כדי מדת חסידות. וחיים-ליב מרגלא בפומיה: „המלאכה אוהבת את השתיה. ולגרמיה היה אומר כך: אף הוא, עליו השלום, אהב את „הטסה המרה“. אף-על-פי-כן, – ואולי דוקא משום כך, – היה נזהר, שלא יקצא בביתו בקבוק יי-ש מן המוכן, שהרי מי זה גבור הכובש את יצרו ועומד בנסיון גדול כזה? אלא מה היה עושה? – היה נכנס ערב ובוקר לבית-המרוח הסמוך, שותה כוסו, משלם, מקנה שפתיו ושב על עקבו... .

על הדיוטא התחתונה עמדו בעל-המלאכה, שלא על הכפר, אלא על העיירה, כלומר על יהודי העיירה, היתה פרנסתם. יוצא מזה יעקב הכבוען, שהיה מכין כובעים ביחוד ליהודי העיירה – של משי וקטיפה להתנים ול„תיישים“, אלופי-העדה, של ארנצמר שחור או כחול-אסל – לסחם בעלי-בתים, „עקדים“, נקודים וברודים עם כפתור באמצע – לאברכים המסלסלים בחיצוניות. והעיקר – בשביל ילדים-קנודסים. וכמה עשירה היתה פנטמיתו וכמה גדול היה כחהמצאותו וחרושיו של יעקבנו והו הרי כובע משולש, כולו נוצץ ומוזהר, הרי כובע רך, מרובע ומשושה, והרי כובע עטל וקשה כמין תוף, הרי מצחיה של עור מבהיקה

והרי מצחיה מצימרת מטפו של כובע: הרי כפתורים, רצועות, פריפות - העין לא תמלא מראות! ובערבי ימים-טובים, כיחוד בערברססחים, וביתו של יעקב בא במצוד: אבות ובנים, זקנים וילדים צובאים פתח הבית, נדחקים להכנס ולזכות ב„חרושי״ של יעקב. והוא, יעקב, נכור היום, עומד על דוכנו ומספיק לכל איש ואיש כובע ויארמולקה לסי מרתו ורצונו וממלא „את חוריו זהב״...

V.

בלי-הקודש.

הרב. - מוטילי היתה נשיאותו הראשונה ונס האחרונה: „מלך, כלומר עלה על כסא הרבנות, בהיותו עוד אברך מלמד בפנסק, ושכך חיים בן שמונים וחמש שנים.

מושלם גדול היה: למדן מופלג, חריף ובקי, מקובל עמוק, בעל קול-נגינה יפה, יורד לפני התיבה ומדקדק בכל הסלסולים, „המקובלים ממהריל מפראני, אחד לא נעדר, בעל-קריאה „על-פי דקדוק׳ ודרשן מסואר. נפרט זה צריך קצת ביאור: כשרון-הרביר ולשון-למודים לא היו לו כלל וכלל. אדרבה, הוא היה מדבר בחפזון, מנמנם במקצת וכולע מלים בנשימה אחת, כבולע אמריות. אלא מאי? - כח-החדוש עלימי דרך הדרוש, בקי בספרי-מוסר, דרוש וחקירה - עד „בעל העקירה׳ ועד בכלל, ואת הכל היה כורך יחדו ודורש כמין חומר.

חוקה היתה לו לדרוש ברבים שתי פעמים בשנה: ב„שבת הגדול׳ וב„שבת שובה׳. אז היה מראה כחו בכל המקצעות - חלוק מפולמל דק על דק, מחובל במוסר השכל ובמשלי המניד מדוכנא ומשולב חקירות עמוקות בענין ידיעה ובחירה, שיטת אריסטו ואפלטון אנכ הערות והארות למדרש-סליאה, ספורי רבה-בר-רחנה ופסוקים, עבים כשקים, והכל חמיכה אחת, כולה מקשה, מופה נעוץ בתחלתה - „כפתור ופרח״...

בכל ימות-השנה היה מניד בין מנחה למעריב שיעור, עין-יעקבי להדיוטות. וגם כזה הראה כחו להסביר אנרות חזיל ולקרנן אל השכל. באוני שמעתי מפיו הסבר כזה על „אחרי: „ראה וזנה חבעה... עקר מוגלא ממישרא בשבת״. סידוש: שני הדברים האמורים הם מסוג אחד - עקירה מרשות לרשות, מרשות-היחיד ומכרמלית לרשות-הרבים, וזהו רמז אחר, שאפיקורם הוא, כלומר, האמין בשתי רשויות, רחמנא לצלן...

ורב מסואר כזה לא קבל שום שכירות, לכד „חוקת השמרים״. ענין זה היה מסור כולו בידי אשתו הרבנית, שהיתה ידועה בעיירה בשם „הרבנית המשונעת״, כדי להבדיל בינה ובין „הרבנית ההגרת״ - אלמנת הרב המנוח.

והמשונעת' היתה מספקת לכל העיירה שמרים לכבוד שבת ויוס-טוב דוקא לחים ולא יבשים, ודוקא חמוצים ופסולים. ומנהג היה בכל כתי-ישראל לקלל את המשונעת" מערב יום הששי ועד יום הששי בבוקר, "מלוש בצק עד חומצתו, בשביל חלות-השבת שלא עלו יפה.

מעסק-השמרים היה הרב מכנים רווחים השווים פרוטה, ואף-על-פי-כן בנה לו בית משלו, סמוך לבית-המדרש, השיא שלש בנות והספיק לחתניו מוונת על שלחנו וחי חיי שלווה ומנוחה. ואין כאן שום מעשה נסים. בכל קיץ וקיץ נתנה העיירה להרב חופשה לעבור בכרכים ובעיירות, לדרוש ברבים ולקבל נדבה, "להכנסת כלה". ובנוגע לצרכי חייו כביתו מקור אחד נאמן היה שופע הכנסה, והוא — "מתנות כהונה". בעלי-הבתים שבמוטילי הצטיינו בנדיבותם והתחרו בזה, — כל המרבה לתת בעין יפה ויר רחבה הרי זה משוכת. וכך, הרבה העם להביא: רחיש, מעות חנוכה, משלוח-מנות, מכירת-חמץ לחוד ודמרנל לכל אחד משלשת הרגלים לחור.

ו, שוכרי הערלים, הוקקים תדיר למעות, ידעו סוד זה, כי אצל הרב אפשר להשיג נמילות-הסד הנון בשושן-פורים ובערב-פסח אחרי שרפת החמץ. כדי לסיים ענינו של הרב עד נמירא מוכרת אני לסור מעט לצרדין. מוטילי היתה מפורסמת לעיר מלאה חכמים ומשכילים חפשים בדעות. יהודים כשרים אמרו, כי שבעה מיל מסביב לה בוער הניהנום. כל החכמים והנכונים האלה בשלו את הרב כעפרא דארעא ושחקו למשפחותו הגפרוה, ורוח תווית כוז עברה בהכרת גם על המון העם. והיה מעשה בעם-הארץ אחד. מנסר, שלא מכר חמצו ונתן מעט: "וכי בשביל שאשלם לשומה זה שני זהובים תתכשר עריבתי". נודע הדבר ואחריתו של אותו מנסר היתה מרה. הרב נדחו עד שקבל גויסה בפומבי ואת כל כליו שרפו בחולי-המועד ברחבה שלפני בית-המדרש. אבל די, שיהודי פשוט יעז לעשות נסיון כזה בנוגע למרא דאתרא ובאמור חמץ.

ואולם חייב אני להודות על האמת: רבנו לא היה חשוד כלל על החכמה והסקחות. והרי מעשה שהיה. הנה אמרתי, שתוא, רבנו, בנה לו בית משלו סמוך לבית-המדרש, ונחלה' זו, שוכה לה אחרי כמה וכמה שנות רבנות, נהפכה לו לרועץ. כל ימיו היה יהודי חלש, רפה-כח, לקוי במחורים וככל מרעין בישין. לבסוף תקפה עליו חלישותו. במקרה נודמן או למוטילי ליום אחד רופא טובהק מפינסק. נכנסו אליו שני בעלי-בתים חשובים והומינוהו אל הרב. הרופא לא סרב להם. בא אל הרב, בדקו, דפקו, מששו, חקרו ודרשו ולבסוף פנה אל שני החשובים ושאל:

— הרב שלכם כמה הוא עוסק?

— כמה יעסוק רב? — הוא יושב ועוסק בתורה כל היום.

— והיכן הוא יושב ועוסק בתורה?

— באנן, בביתו, או בבית-המדרש הסמוך לביתו.
— ובכן, דעו לכם, רבותי, שישכח תמידית זו היא בעוכרי רבכם. נזר אני עליו, ויזהי.

מהו שעורה של זזה זו? — אין איש יודע. אלא שהרב, הבקי בשעורין ראוריתא ודרבנן, ידע לבנן גם שעור זה מעצמו. שעור תחום-שבת אינו ענין לכאן, משום שהליכת תחום-שבת מחוץ לעיר יש בה משום מיזל, והדוקטור אמר בפירושו, ויזהי ולא מיזל. הרי ששעורה של „ויזהי“ הוא — ר' אמות ברשות הרבים או במבוי, ואם יוסיף על שעור זה דאי יצא ידי חובתו לכל הדעות. ומאותו יום ואילך היה רבנו יוצא בכל יום ויום מביתו או מבית-המדרש (דוקא כשהוא לבוש, בין בחורף בין בקיץ, אדרתו השעירה וצוארון-הביבר שלה הקרוה זקוף) ו„זי“ עד סוף המבוי, שם הוא מוסיף את עצמו למעשה, שמכרכים עליו „אשר יצר“ — וחוזר... וכשלושים שנה אחר כך, כשמת רב זה, מצאו בין כתביו מכתבים מאמריקה מאת בני מופיל, שהיו בעיר רחם גונבי-סוסים ודומיהם, ומהתם שלחו עשרות רובלים אל הרב הצדיק הוקן שיתפלל עליהם.

ויותר מזה: את מרמרתו של הרב מכרו מסין-מסין: החלוק שמת בו קרעו נימין-נימין וחלקהו — לסטלה.

החזן. — מכל המעלות הטובות, שמנה הפייטן בשליח-צבור, לא עלתה בידו אלא אחת: זקן מנרל. קולו היה קול חמור נוער, והליצנים שבדור היו גורסים: „עשרה נסים נעשו לאבותינו וכו'“ והיו מוסיפים נוסף משלהם: „ולא הסילת אשה מקולו הפרא של שמואל החזן...“ בקושי הבין חזנונו פירושי-המלות בתפלות היוחר שגורות. עוד זאת: מפני שלא היה שליט לכלוא את קולו הפרא, היה נוקש בשנונו ונכשל כסומא בארוכה, ומעשה שמן היה מרגיש ומתוו את תדחיק לא במקום הראוי.

כיצד מעמידים בן אדם מנושם כמותו להתמנות אחראית בשליח-צבור בעיירה מלאה חכמים ובני-תורה כמוטילי? — רק בוכות אחיו התקיף, וכיון שהחזיק בעמד שוב אין סוצה פה לערער על חזקתו. וכך עמד על דוכנו עשרות בשנים עד ימי המחלוקת הגדולה, שאו העמידו אברך שויב לחזן, יודע פרק בוסרה עמי תירגנית ומתפלל ב„ימים-נוראים“ עם מקהלת משוררים.

שכירות לא קבל שמואל החזן מימיו: די לו במתנות כהונה: „קערה“ בערב יום-הכבודים, מעות-הנחת, „רח"ש“, דמר-מי-שברך בשמחות, דמי-אל-מלא-רחמים ע' בית-הקברות בחורש אלול וכו'.

וכל התרומות הללו לא היה מספיקות אלמלא הסתייע ברוחים צדיקים: „מעמד“ („קנעלאג“ בלעז) מקר-דרדקי, שחיקת מבקה לתריח עם סממנים וספות נחגים ריח, ועל כולם — מעשה-מטבעות.

אל נא יבהל הקורא, לא בשמרות מזויפים, חלילה, הכתוב מדבר, אלא בענין כשר וישר, שיש בו משום תקנת הצבור. זה הדבר:

הבסיס לחשבוניות כספים במשאומתן של יהודים בינם לבין עצמם היה – חשבון פולין הישן: „הובים“ ו„נדולים“ (גולדט) ו„גרושים“. כך כתבו חנונים בפנקסיים, כך התחשבו עם קוניהם, גם עליות מכרו כך: „ששה גילדונים ועשרים גרושונים מפטירי“

וחשבון ה„גרושונים“ שלט גם הלכה למעשה כנלל שני מיני מטבעות עתיקות (אִיזוֹנוֹת לנבי קופיקאות), שעדיין היו להן מהלכים בתחום הצפוני-המערבי: של כסף (וכיכול) בת חמשה גרושים ושל נחושת בת שלשה גרושים (פֶּאִים). צורך מטבעות אלו עם מטבעות רוסיה בנות קופיקות שלמות נתן אפשרות שלמה להתחשב ולהסיר במזומנים בנוסח פולין העתיקה. ומרגלא בפומא דנשי מוטילי צרופי-מספר, הקשים להולמם למי שאינו רגיל בכמו אלה. שטף הלשון בקצור ממציא מין פרוז כזו: מחיר קמח-סלח „תשעה חסר עשרה“ או: בעד האון שלמתי „חמשה חסר עשרה“. פירוש: תשעה (או חמשה) והובים חסר עשרה נדולים, שהם רובל אחד ושלשים קופי (או שבעים קופי), וכדומה. הא תינה במשאומתן, אבל נדבה לעניים גרוש שלם (גולד) וזהי נתינה עשירה ביותר. עמדו ותקנו „פרוטות“ בנות חצי הגרוש. ולמעשה מטבעות ות נתמנה שמואל החזן.

לקח פסות-גיר עב וכתב עליהם באותיות מרובעות: „פרוטה“ ומעבר השני – חותם מעושן מעין „גושפנקא“, – וזהי כל המטבע. ובעלי-בתים באים וקונים במחיר הקצוב: שתי פרוטות בגרוש ולפעמים לוקחים „סחורה“ זו גם בהקפה. בא עני ועמד על הפתח – נותנים לו פרוטה; אולו פרוטות – נותנים לו קופיקה ומקבלים חזרה שלש פרוטות. וכשהעני מתפטיר ממוטילי הרי הוא בא לו אצל שמואל החזן ומחליף פרוטות במטבעות ממש, וכמוכן – בשכר דמי-חליפין קצובים מראש. וזולת זאת לא ימלט, שאינו פרוטה לא תאבד או תקרע, וזה – כולו ריזה. – אחרי „המהפכה הגדולה“, מחלוקת החונים והשוחטים, בטלו הפרוטות לעולמי-עד...

אנכ אורחא אני מכר גם „במעשה מטבעות“ מהדורא ראשונה. היה מעשה והתחילו מטבעות הנחושת (או „מעות קטנות“, כמו שהיו קוראים להן) הולכות ומתמעטות. וזה הדבר. בספירות הממשלה פשטשו ומצאו, שמטבעות-הנחושת, הקבועות מקדמת-דנא, כבדות הן יותר מדי לפי שער הנחושת הרגיל בשוק. למשל, ה„פֶּאִים“ של ייקטרינה – מחירו הרשמי שלשה נדולים (גרושים) ומשקלו לא פחות מעשרה נדולים. עמדה הממשלה והתחילה מוציאה את המטבעות הללו מרשות הרבים לרשות היחיד שלה. – בינתיים הרנישו אחינו בגיישראל כדבר ות והתחילו גם הם קונים ומאספים מטבעות ומביאים אותן לבתי-הצורפים. שם התיכון לגושי-נחושת או שעשו מהן כלים – קדרות, מתות, דודים וקלחות. אמנם עסקי-המטבעות עסק-טרפה היה: עוד מימי הבינים ואילך מוענת כל ממשלה וממשלה שיש לה חוקה מיוחדת על „ניחת מטבעות“, כידוע. אבל כלום יין

יהודי מסכן את נפשו במקום שיש תקוה לפרנסה? ובכן — אין מטבעות. מה עשה אבא, ששקד תמיד על תקנת-הרבים? עמד והדפיס פתקאות, כלומר שטר־התחייבות על סכומים פעומים — קופיקה, שתיים, שלש וכו', כל פתקא ופתקא היה לה צנע מיוחד. והפתקאות התומות בחתימת יד אבא ומאשרות בנושפנקא שלו. והללו היו „עוברות לסוחר“ כמטבעות ממש כל הימים שחסרו אלה האחרונות. השמש העליון. — למשרת שמש בבית-המדרש, היחידי בכל העיר, בזמן שאנו עומדים בו ואחר כך נתוסף בית-המדרש שני בפרך „קרתא-חרתא“; עכשיו גם שני רבנים מתנוששים בשני בתי-המדרש. היו ממנים אדם כדאי והגון לתפקיד אחראי כזה.

ראשית — יודע ספר, הואיל והוא המספק על קריאות, הכרות תקופות ומולדות, יעלה-ויבוא, מלומד, צדקתך-צדק וכו'. שנית, מעורב עם הבריות ו„סקחי“ בהיות-העולם. שמש בקיץ כמוטילי — לאו מילתא וזרתא היא: הוא המזמין בעלי-בתים לדין-תורה — ענין דק, הסעון נימוס; הוא המכריז החלטות ותקנות, בסקודת הרב וטובי העיר, וצריך לדעת מה להדגיש ומה להבליע בנעימה. וקפד הקסות בשמחת-תורה: צא וחשוב כבודו של כל בעל-הבית, איוו הקפה לחלק לו, איוו ספרת-תורה, כשר או פסול, בן שבעה טפחים או בן חמשה, איוו „עציהיים“, מהקצעים ומחומכים או דוקא פשוטי-כלי-עץ, איוו חלוק ומאיוו צבע, — הכל כאשר לכל בא כחשבונו. — ומכירת עליות ב„ימים-נוראים“: צריך לדעת מינו של כל „קופין“, העומד על המקח, יש מוסיף נרושונים לקנטור, וכנוגע לקונה כזה צריך להאריך בהכרות, אולי ימצא טוב ממנו יחסה משהו, ואז משתנה הגנון לנמרי — אחת, שחם ושלש בנשימה אחת: שלשים נולדונים מסטיר (בגנון „חמת המלך שככה“) — וחסל. — וחין מזה, מלאכת ה„בוכה-למריה“, לעשות סימנים ב„חומש“ או ב„מחזור“ עלי-די קסול דפים שונים: עליה זו בכך וכך, חו בכך וכך, — מלאכת מחשבת. ואדם, הראוי להתמנות חשוכה ומרובת-נונים כזו, היה בנימין השמש שלנו, איש חסיד, מתרחק מעצבות וכל עצמותיו תאמרנה: חרה ושמחה של מצוה. בחינת „נילו ברעדה“.

ביתר הצטיין בנימין השמש בסורים ושמחת-תורה: אז היה מהלך כראש בנומיא של יהודים מבוססים, לבוש בנדי מלכות — „קיסלי“ לבן כשלג, ירמולקה „שפנית“ בראשו (כולה משי לבן ועל שוליה רצועת-עמרה של חומי-כסף משורר, אבנא שפני (כניל) על מתניו, והוא הולך ומגנן מין מזמן מעשה ידיו להתפאר, כלומר, מזמור או סיוט מסורס, למשל תרה „מקמה“ כזה:

„אין המלך נושע כרב

חיל נבור לא ינצל כרב

כח. שקר הסוס לתשועה וכרב

חילו לא ימלט. והנה עין ה' אל יראו

להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב“.

ביחוד נשאר חרות בזכרוננו זכרון חנינה אחת של שמחת-תורה, ואני או נער קטן, כמעט ילד:

השנה הייתה שנה טובה ומבורכת, העולם – כנלוסין, מבושם ומבורח במדרגה עליונה; נמנו ונמרו לנסוע ב„כוסים“ עד בית הרב. (כיתו שלו הסמוך לבית-המדרש עוד טרם נבנה, והוא נר או כסימא רחוקה קצת). נמרו חפלת מוסף בחסון ויצאו ההיצה. העמידו את הרב בראש וכניסין השמש עומד ומכריו בנוסח הקפות: „רי פלוני ביר פלוני מכבדים בסוס ראשון“ – והלה בא ומחזיק בכנפי בנו של הרב, מעשה קונרסים משחקים בסוסים. „רי פלוני ביר פלוני מכבדים בסוס שני“ וכו'. מי שיש לו קפוטת בקועה בעלי-בתים מחזיקים בארבע כנפותיה, וכך עומדת התהלכה ומתרחבת ונעשית כמין משולש או כלהקת צפרים עפות למדינת-הים. והלכה נקבעה אותה שעה: מי שיש לו אתרונ משלו והשתתף ב„סכוב מוכח“, הוא נכנס למרוץ-סוסים זה. זוכים כנורל יפה זה היו כשמונים איש.

נסדרה התהלכה זוה ממקומה, הרב קופץ בראש, קבנן על-פי קכלה כלפי לסוסתי ברככי פרעה דמיתוך רעיתי, בניסין השמש רץ לסניו, כסית הרץ כצר אמו הסוסה הרתומה, ומוסר פיוטו היותר חביב, כננון זמר יגני פרוץ-הסקר-קונרסי „ליחאצ פסינאי בלעיו“.

„אוי, – אדם יסודו

„פ־עפר וסופו,

„ל־עפר. כנסשו

יביא לחמו משולי“.

„העולם“ נהנה, מצטמק מחתיקות, קופץ כאיל ידן כצבי...

ושם, כבית הרב, כבר רבה התכונה, בעלי-הבתים כבר הססיקו לשלוח לשם „קדושא רבא“ – משקאות ומעדנים ומשעמים כיד-המלך.

הכל מתכנסים ומתפנקים, מתעדנים ומשתרלים לבסם גם את הרב. „עד דלא ירע“, – ורבר זה אינו עולה בידם. בכל פורים ושמחת-תורה עושים נסיונות כאלה, אמנם כועיר-אנפין לגבי אותו נסיון שאנו עומדים בו, והסעיל-היצא אחר: הרב שותה ושותה, ממש כשופך מים על נבי אכנים, – ואינו משתכר. ופומיה אינו פוסק מנירסא: כפורים יוצאת „החורה קלה, למשל, „לשיטחוי בין התך וחרכונה בסוניית שמונה שרצים, ובשמחת-תורה כהכרח שתהא „החורה ככרת ראש ביותר – ענינא דיומא גרים. ראש של כחל ו

כנסה הרבנית „המשונעת“, תועקת: „רב, רבוי נכך קראה לו כינם לבין עצמם), „באיו הינומא אצא היום לכבוד הקרואים“ והלה משיכו: „חכי מעט; הכה ונענין ב„חושן משפט“ הלכות „שואל שלא מדעת“. – „חכמה זו היתה כמדומני, הראשונה והאחרונה בכל ימי חיי. השמש התחתון. – תפקידו: לכבד ולרביץ רצפת בית-המדרש ולהספיק

מים לנמילה בכיור. מלאכות אלו נעשו רק לעתים רחוקות, כי בני מוטילי אינם מקפידים כלל על נקיות גם בחיי הפרט. קל וחומר ברשות-הצבור. הכיור היה בלי ברוא, וכל הנוטל ידיו מובלן בכיור עצמו, ובכן הין מים שאובים דיו לפחות לשבוע ימים. אמנם המים מסריחים ונפסלים משתית כלב, אבל מה בכך? — מקוה תוכיה, אלמלא חוקף הדין היתה סופגת זעה וזוהמא עד וימש, כלומר עד כדי העשות נוש אחד, שאפשר לחתכו בסכין... והאלונטית, התלריה על-יד הקיר, רטובה ושמנה ומוזהמה, וקונדסים או בחורים לומדים בשעת הפסקה משתמשים בה בחור כל-ידין. מי שאלונטית זו פוגעת בו ניזוק ומנוצח... עוד מלאכה, יותר כבדה היתה לשמש התחתון — להסיק את התנורים בימות-החורף. | זה אין מקום לשום התרשלות; הלומדים תובעים, הבטלנים דורשים, והתנורים גדולים ופעונים חבילות-חבילות עצי-הסקה, והשמש התחתון היה מסתכן בהם אלמלא הקונדסים מסייעים.

והשמש התחתון של הומן שאנו עומרים בו היה מעורב עם התינוקות במבוע. יהודי קטן וצנום, הנהגתו מעשה חרש, שוטה וקטן, בר-נש שפל שבשפלים ובווי שבכוזיים.

עיקר פרנסתו היתה מומחיות משונה — של „עורף כלבים“ נשאין להם בעלים). דרכו היה לחזור במבואות האפלים בעיירה ובכפרים מסביב אחרי כלבים נוחתולים), לשמוש עורותיהם ולמכרם. וכלבי כל הסביבה יודעים ומכירים אותו — מלאך-המות שלהם. הרנישו בו מרחוק — מיד הם מתכנסים בצדי-דרכים, מיללים ומיבבים, מוכנים ומוזמנים לקרעו כרג, והוא — בריה קטנה ושפלה כמותו — לא ירא ולא יחת, נוחן עין בקרבנו, זורק עליו חבל עם עניבה וחונקו כהרף-עין, מפשילו על כתפו והולך לו, — והכל תוך כרי אמירת מזמורי תהלים בעל-פה...

בערב-שבתות הוא מחזר על הפתחים, מקשקש בקופסתו ומקבל שכירות: יישי או קופיקה שלימה מכל בעל-בית, — איש-איש כפי נדבת-לבו. ערב-שבת עם חשכה הוא מכריז על הגפת תריסין, בשבת כצהרים — קורא לאמירת תהלים, והבל בקול צרוד וסרוסק צורם את האוון. בתור „כלי קודש“ היתה לו חוקת אורח-לא-קרוא לכל שמחת. למדרגת „רחשי“ לא הניע.

עוד חוקה אהת היתה לו: לעלות לחורה פעמים בשנה ל„תוכחה“. הרב „מפעם“ (אברהם-ל בן ארלו) אולי האדל, מן השם הרם, אלא שבמוטילי נרמו ארל באלף).

בעיחת לא הקפידה הרשות על מדומלמים. כי אינם מצויים שם כלל. גם דיעת שמת-יוסא לאו דקא, כי מי זה יודע „שפת-עלנים“ זו בתחום הצפוני-המערבי? הקולטורה השלטת היתה הפולנית. מקידי הרשות כרוכם פולנים, סופרי מקירות-האכרים — פולנים או אכרים ש, התסולנו, גם כמרי, האמונה הישרתי

נאורתודוכסים, פרכוסלכים) היו מדברים עם הבריות פולנית. ובכן, לשון יונית? למה? או לשון ערלים או לשון פולנית.

איש רוסקי ממש לא ראו בני מושילי מעולם, עד שהתחילו הערלים לבנות להם בית-תפלה גדול. אז באו קבלנים "קצפים" ממש מפנים המדינה, בריות משונות: בעלי-צורה, בעלי-זקן, חלוקים אדומים על בשרם, עניי-כסף באזניהם ומדברים מין לשון, כביכול, שיש בה גם מעין גויית, גם מעין פולנית אבל הכל מסורס ומהופך ומשונה, עד שאין כל ברית נוקקת לה. יש אומרים, שהיא היא "שפת רוסיה העמוקה".

נחזור לענייננו. הרב מטעם נמנה למשרתו משום מעלות אחרות שהיו לו: כראורין ובראבהן, בעל-קריאה (כלי דקדוק) ובעל-תפלה וכלי קול ננינה, אבל בסלסולים משונים, שיש בהם התפעלות עשויות, ותנועות נעימות ומנומסות). כמדומני, שהוא היה אחד ה"מזהיקנים האחרונים" נושאי בנר עליון של "פחית-ברולי". כך קראו בלשון חכמה למין ארץ עתיק. הנקרא בלשון המדוברת "רענען-קאמלעט" – ארץ חום בצבעו ובלתי סופג מים בטבעו, קשה כגידים, וכשארם לוכשו ומהלך בו הרי הוא מרשרש ומקשקש ורועש ושורק ממש כפח ברזל פושטו ומעמידו על שוליו – הבגד עומד מאליו. אברהמ'ל זה לא הקפיד כלל על ספרי הנולדים והמתים, הנשואים והנרושין. עיקר עבודתו היתה – מטריקאות ותעודות מזויפות, לא חלילה מאהבת בצע אלא – לשמה. ובענין זה היה מומחה שבמומחים. בביתו היו מוכנים ומוזמנים מיני דיו שונים: ישנים, עתיקים וקדמוני-קדמונים, מטישטשים לכתחלה, עטים של תרגומי-הודו עבים ונסים. שורטים ומתיווים ניצוצות, מיני נייר מחוק קמוט וישן-נושן וכרומה מכשירי-זיוף. דרושה לך איזו תעודה שתהיה – אל תשרח הרבה! אברהמ'ל יכוא אליך בכבודו ובעצמו וכלי-חשמישו בידו, יכתוב ויחתום בנושפנקא מעושנה ומפוחמה על-ידי עששית של נפט – והכל שריר וקיים.

וליצנים שכדור היו אומרים: בעד תעודה כשרה כהלכתה אברהמ'ל מקבל שכרו משלם, מסופק – יוצא שוה בשוה, לא לי ולא לך, מזוייפה-הוא משלם מכיסו למקבל התעודה פחות או יותר, – הכל לפי הוויף, וכשהוויף קשה עד סכנת-נפשות אברהמ'ל מוכן לשלם מנלימא דעל כתפיה...

ועוד אמרו ליצני הדור: שבע שנים עָשָׂן אברהמ'ל-בן-אָדל את מקמרתו ובשמינית נתנלה לו במקרה, שקנה-השאיבה שלה ("ציבק" בלעז) אינו מנוקב ומפולש כלל...

כיצד נהל אברהמ'ל את ספרייה-הלירה – מבשרי חיותי זאת. בן-יחיד הייתי לאבי האלוף שבאלופי העיר, הורתי ולידתי – בנם. בעקיסין לקחתי סבתא, אפי אמ' מיר "יהודים טובים", ברית-מילה שלי היה חנ שכעת ימים רצופים לכל העיירה, וזקנים שכדור מספרים עד היום פלאי-סלאים על חגיגה זו; אבא היה אדם זהיר וזריו, מקפיד על הסדר ודורש, שהכל יעשה יפה בעתו כהלכתו וכריגא

דמלכותא; אברהמ'ל - קרוב לנו ובן-בית. ואף-על-פי-כן, כשהזקקתי אחרי ימים ושנים למטריקה, חפשו וברקו בכר הארכיוון ולא מצאו שום זכר ללידתו, ובאחיזתו הוכרחתו לקנות לי מטריקו; מוויסה^(*). וחכלו אז כבר עלו עשבים בלחיו אברהמ'ל ולא הוא זכה במצוה זו, שכל ימיו היתה לו עליה דיין-קדימה... ומכאן היה אברהמ'ל להביא בעצמו את התעודה הדרושה לבית הדרוש, ומעמו ונימוקו עמו; במקרים כאלה מכבדים בייש, וחולשה היתה באברהמ'ל שלנו ללנימא.

בבורו וכבוד משרתו לא הרשו לו להיות אורח-לא-קרא לשמחה של מצוה. אבל חכמתו עמדה לו: היה מקדים בשנת ברכת מול-טוב לבעל השמחה, והלה מומיגרו בסבר פנים יפות. — יהודי יפה, רב, כמעט קשוח, — וככה מצא די סזוקו בכבוד. ושם, בשעת השמחה, אברהמ'ל יושב סמוך להרב ו"פני העיר, שותה "לחיים" בנעימות, כאלו לא השתיה עיקר אלא הברכה, ומכוס לכוס הוא מתבסס ומתפנק, ומדושן-עונג הוא שב לביתו, שם דלות מחצצרה בארבות, שם נקיון-שניים והסר-כל נשקפים מכל עבר ופנה.

באחרית ימיו נכנסה בו רוח שטות, התקנא בהרב הרשמי שבהורודנא, שהיה דורש לצאן-מרעיתו בשפת המדינה ומרפס דרשותיו בעתון הרשמי "ידיעות הסלך". מה עשה אבר-מ'ל? קנה לו סידור עם תרעם רומי ומעשה ידי אותו הרב ההורודנאי, חומש ותהלים עם תרעמים רומים, ומספרים אלה "למדי שפה וכנגון וכשרון-הרב" בשפת המדינה. וכיומי-נגוסים היה דורש ברבים "רומית". חקהל שומע ומפסק, כי אין מבין, ומי שמבין — אסור לו למלא שחוק ס'ז כשמספרים בשבח הרשות. אבל מי שיש לו קורטוב שבקורטוב כח הרמיון ישוה לעיניו חמונה מרהיבה כזו: יהודי מאריך היהודים, שלא שמע ולא במא דנה רומי מימיו, כבד-ה גם ביהודית, חתוך-הרב"ר של נר קורא בוורה, עומד וכוסה על קהל, שמימיו לא שמע ולא השתמש בדבור רומי, דרשה "רומית", שהכנה — מאמר חזיל משולב במאמר תהלים... ואת דרשותיו אלה היה גם אברהמ'ל שולח למערכת של "ידיעות הסלך", אלא שלצערו לא זכה לראותן נרפסות.

ואחות היתה לאברהמ'ל: היתה הששונעת. בתקופת תמו, כשתקף עליה שנוענה, היתה מחזרת על פתחי העיירה, מתקפה את שמואל החון ותוך כרי חקוי היא חוזרת ומסדרת תשלחה בקול נגינה יפה ובהרנשה חדה של פירוש הענין לבין את הדחיק במקומו הראוי, ואלמלא ידעו השומעים מי היא המתפללת לפניהם היו מתמוגגים ממתיקות. וליצני-הדור היו אומרים: גורל המילו בין אברהמ'ל ואחותו ושננה יצאה מלפני בעל-הטירות והיו למה שהיו; אלמלי יצא הגורל כהלכתו

(*) ועד עכשיו איני יודע שנת הולדו בדיוק, את היום אני יודע — אי דחוכה, אבל השנה — בין תרכ"ב לתרכ"ה, וחיאיד והענין מסובך נוהג אני לחשוב את חשבון שנות חיי על-פי השנה, תרשומת בתעודת-תושבתי מעבורת-הצבא, שאו אמרו אותי על-פי תורת-פני.

היו שניהם ממלאים תפקידם כראוי: איראפטר לעיירה כמיטילי בלי רב משעם בעל-תפלה וקריאה, כשם שאיראפטר לה בלי משונע רשמי, אשרי מי שאומנותו רב, אוי לו למי שאימתו משונע...

הבלן והבלנית. - בית-המרחץ הישן היה בנין „עתיקי“ - חורבה הנוטה לנפול. כשהסיקוהו היה מעלה עשן עד כדי לסמא את העינים, על איצטבאות-הזעה שכבה עבה של זיעה וזוהמא, על הכתלים - ירוקה של רקון, על הרצפה - מי-מרמנה עד הצואר, באויר תלוי סרחון ועפוש מחניק, ואהינו בני-ישראל מפקירים את עצמם להבל הבוער, מצליפים במטאטאיהם וצועקים ככוכביא: „אפיקו הבלאזי, מויעים ומצטמקים, מתערנים ומתפנקים ויוצאים מן“ עדנם זה כשש-זרים משולהבים ושכינה של נשמה יתרה שורה עליהם.

בעד חכירת המרחץ לא שלם הבלן כלום, אף לא קבל כלום לבר דמי מרחץ, והבית פתוח לרוחה בכל ימות השבוע. „הקדשי“ לענים אורחים ופורחים. מאיר הבלן היה מטפל במרחץ רק בערבי-שבתות, ובשאר ימי-השבוע עסק במלאכתו-מלאכת מנסה. כל דמי-משכורתו נתן ביין, ובכך לא השתמש גם בזכות „כלי-קודשי“ לבני שמחה של מצוה. וקופה של שמונה בנים וכנות תלויה על צואר אשתו יינשה הבלנית, אשת-חיל נקיה וזריזה. היא הבלנית, היא המטבלה והיא המבקשת לה מקום להשתכר גם מבחוי. יינשה היתה לשה לחם בבתי חשונים ומקבלת שכרה ששה „גרולים“ למשארת. לישת לחם-שיפון היא אחת הכלאכות היותר קשות, וכשם שמרימת נוצות היא המלאכה היותר נוחה וקלה, ולכן מתן שכרה מקוּפּה. בנות מוטילי, ואף העשירות ככלל, מקמצות בהוצאה ואינן מזכרות אף פרוטה אחת יתירה. הכל יודעים: „גר לאחר, גר לשנים“, עצים להסקה מדה אחת הן למאפה קטן הן למאפה גדול מלוא-התנור. לפיכך, כשאופין לשים משארת מלאה ונדושה. קמח-שיפון לא בנקל יתערב עם השאור וחמיץ-המים שבמשארת, וצריך ללוש הבצק היטב-היטב, לשחקו בידים, להפכו עליונים למטה ותחתונים למעלה. הבצק חוסה והולך והלשה עושה בו גומות בארבות ידה, מטפלת ומטפלת בבצק עד שהוא נעשה כולו מקשה אחת. או מניפה הלשה חתיכה הראויה להתכבד, מרקדתה בידה עד שנעשית ככר ענול, מושחת אותו ממעל במי-חמיצה, מחלקת פניו, מניחתו על המרדה ומושיבה אותו נתנור. - ובשכר מלאכה זו היתה יינשה הבלנית מקבלת ששה „גרולים“ למשארת, כאמור. הנדיבות שבבעלות-הבית היו נותנות לה גם „צפורת“ של לחם חם וככר קטן, הנאפה משורי המשארת, שאין בהם כדי בכר שלם.

נחזור לעניננו. יינשה הבלנית היתה אשה כשרה, נהנית מיניע-כסית ומפרנסת בנים ובנות בקושי. עמדו ונתנו לה זכות מיוחדת של „כלי-קודשי“ בכל שמחה מזמין השמש קרואים נכרים ויינשה הבלנית - קרואות נשים. ותקנה זו נשארה לדורות. עברו ימים ושנים, המרחץ הישן עלה על המוקד בשעת השרפה הגדולה ובמקומו נבנה מרחץ חדש, בנין-לכנים עם חצוצרה של

קימור, נתניהו בחכירה למרבה במחירו, — וחזקת הבלנית נשארה בתקפה: כל בלנית בשעתה מומינה קרואות לשמחה.

„וקני' ערת העירונים. — משרה זו עומדת על נכול „כלי-קידש' וקשות. לענין פרנסה אין לה שייכות כמעט, כי על הרוב היתה משרה של כבוד: אף על-פי-כן אני נותן ל„זקנים' יד ושם במקום הזה בזכות שני „זקנים' מסוסיים.

אנכ אעיר, שהנורות וההנבלות, שנגזרו אחר-כך על יהודי רוסיה כנוגע לשלטון הערים, לא נגעו לרעה בעיירות כמוטילי, מפני שחלוק המעמדות הוא מקיף וכללי בלי יוצא מן הכלל ובלי כל שמץ תערובות מין בשאינו מינו: כל העירונים — יהודים וכל היהודים עירונים, כל האכרים — נוצרים וכל הנוצרים — רק אכרים. ובכן נמלג השלטון לשתי רשויות: סקירות-האכרים („וואלאסטי') לחוד וסקירות העירונים לחוד עם „וקני' יהודי, המתמנה על-פי בחירות.

המורס בין כל „הזקנים' היה ר' עיר וויין, אביו של פרופיסור לכמיה ועסקן ציוני מסורסם בימינו. (אנכ אורחא: מי מכאי הקונטרסים לא שמע לכלל הפחות שיחה קצרה יהודית ספיו של אותו פרופיסור ולא הכיר תיכף על-פי פסוק ראשון, על-פי חתוך-הדבור ושמושה-הלשון המלוטשים והמבריקים, שפיו של יהודי מוטילאי הוא המדבר אליי). ר' עיר וויין היה איש מורם מעם, מצוין בתורה והשכלה ובעל-מדות טובות, יסוד-קול ומטיב-נגן. כטוב לבו עליו וירד לפני התיבה בראשה-השנה — אז קעם הקהל טעם „מלכיות', וזכרונות' ו„שופרות' ויהיו כסיו כדבש לכתוק עד השנה הבאה. עיר וויין היה מעשירי העיירה ונדיביה: יהודי צנום זה, שלא היו בו בלתי אם עור ועצמות (נורח-וזהו העיקר). התחכם להרויח בעיירה נדחת כמוטילי כששט אלפים רובל לשנה (נאון שם!) ולהוציא יותר (חמשה בנים ושבע בנות היו לו, כולם למדו תורה וחכמה והצטיינו בכשרונותיהם וחנוכס), וכל ימיו היה טרוד ודחוק ולחוי. עסקן בצרכי הצבור היה עיר גם עוד מרם נבחר ל„זקני' ותמיד היה נוהג נשיאותו ברמה. ומעשה שהיה באיזה ענין צבורי, שהמון העם התסריץ למרוד מתוך התמרמרות נפרזה, עמד עיר, השמיע קולו החזק ונער במורדים כנויפה: „הדיויטים — תרכות! דעו כי מי המדבר אליכם ו' — ותיכף נסתחתו מענותיהם.

נוסף על כל זה היה עיר יודע דת-יודין ובקי במשפטיהם. כשיצאו ספרי ה„שלחן-ערוך' החדש על-פי הרפורמות הנדולות במקצוע המשפטים עמד עיר וקנה כל חלקי ספר-החוקים החדש והתחיל לוכדם בשקידה. ל„עלוי' יהודי, שמלא כרסו בסדר נזיקין, מור ורמבים עם „כסף-משנה', חושן-משפט עם „קצות', הנקל הוא ללמוד איזה חג של ספרי חוקים בעל-פה. ועיר שלנו נעשה תריף ובקי בדיני סמונות ודברים השייכים לתקנות הקהלה. משמר-הערים וצרכי הצבור בכלל, שעסק בהם כאמונה, מוכן-שלא על מנת לקבל פרס. הרבה ממון של ישראל הציל, הרבה שבויים סדה, הרבה קובלנות ובקשות כתב, ועל-פי הרוב

על יפה. ומשום שכל ימיו היה טרוד בעסקי העמיד לו סגן בשכר, וכשעקר דירתו ממוטילי לפינסק ירש הסגן את מקומו.

„זקן זה הוא טפוס ממין אחר לנמרי. במוטילי קראו לו „בעל-המרתף“, משום מעשה שהיה. אחד מחושבי העיירה הסמוכה פתח במוטילי מרתף של סייסנות לייש, ול„נאמן“ מנה את האיש. שעליו אנו מדברים. לא היו ימים מועטים והמרתף נשאר בלי ייש ובלי כסף – הכל נבלע בכיסו של ה„נאמן“. בעל-המרתף היה מושלם, סומחה לכל דבר, ממש מין בצלאל בן-אורי בן-חור; מפתח סתוחים, מצייר ציורים ומושח בששר. ואל נא אהיה בעיני הקורא כמתעתע אם אומר, שגם בעיירה במוטילי, שכמובן, אין בה שום צורך למלאכת מחשבת, הצליח „בעל-המרתף“, –אמנם רק פעם אחת בחייו, – להשתמש באומנותו לא רק לשמה, לשם „צעצועים והשלמה“ בעלמא, אלא גם לשם שכר-ממון ממש. ומעשה שהיה כך היה. בעיירות נדחת במוטילי שרפות מצויות בכל קיץ וקיץ. ובצלצל הפעמונים – „שרפה!“ – והנה מהומה ומבוכה: יהודים רצים דחופים ומבוהלים, כנפי קסוטותיהם מתברדות לרוח כמפרשי-אניות, הכל נדחקים בחסוון וצחקים בגרון נחר: „מיס!“ „מיס!“ – ודלי „אין... באה הקשות ותקנה: כל בעל-בית מחויב להעמיד דלי או כלי „מכשיר“ אחר לכבוי דליקה. ושבלאות התקינו להדביק על כתלי הבתים, המכוונים כלפי הרחוב, ועל הטבלא מצויר שחור על ירקרק-צהוב הכלי – חובת הבית: דלי, סולם, גרון, כלונס מקורס (לקרוע גני חבץ) ודומיהם. – ובכן, מי מִשְׁשֵׁר ומצייר טבלאות אלו? – כמובן, „בעל-המרתף“ שלנו. ואמר עלי, שאסף „ממון קורח“ מניידה זו...

ומומחה היה „בעל-המרתף“ גם לאומניות אחרות – לאפית כעכים, לעשיית ייש של פסח, וכדומה. ובית-מרוח של חשאין היה לו, פתוח לרוחה, ודוקא נוכח בית-התפלה לנוצרים, והמכירה דוקא בשעת צלצול פעמונים, והייש דוקא זה שהכריחו מכסו. אבל עיקר חוקתו היתה – זיוף שטרות. דבר זה בא לו בירושה מתותנו אברהם בן אדל. והוא שהיה תחלה סגן לעיר ווין, וכשהלח עקר דיירתו לפינסק מלא את מקומו והי ל„זקן“ ממש. היבה נפשות מישראל פדה משעבוד ושביה ומאחריות דיני נפשות על עביות חמורות, והרבה יותר בלע ממנו של ישראל, ביחוד כספי-הקהל, עד שדחתו מכהונתו.

אבל ריוח והצלה עמד ל„בעל-המרתף“ ממקום אחר לנמרי. בריה נפלאה כמותו היה מפליא לעשות גם ב„חרושת“ קיום המין: אשתו הראשונה ילדה לו תריסר בנים ובנות ומתה, נשא אשה שניה, ואף זו העמידה לו תריסר שני, מהדורה בתרא, העתקה אות באות ממהדורה קמא. לפחות בנוגע לפרט אחד מאותה מהדורה יכול אני להעיד בנקיטת-חסץ.

בצאתי ממוטילי בפעם הראשונה הנחתי שם בין ילדי ישראל נער בן-עשר בערך עם קלסתר פנים ספופי ושערות ראשו לבנות כפשתן, קונרס ספורסס, שהיה ידוע לנאני. בשעת „המלחמות הגדולות“, שפרצו בין נערי מוטילי ונערי

הפרבר „קרת-חדתא“, עשה קונדס זה נכלה בישראל; בנר ב, מחנה' שלו ונמסר ל„מחנה' האויב, ובזכות זה מנעו שם למצביא החילות-התמנות שאין לך גדולה הימנה. ונערי מושילי, שהיטב חרה להם על הבוגד, שלמו לו כנמולו: נבזי' חחילים מסרו נפשם ותפשוהו, הפשילו מכנסיו - והחליקוהו חשוף-רשת על הקרת שעל סני הנגר מרחק רב, מ„קרת-חדתא“ עד הברכה של מושילי, שם הניחוהו מתבוסס בדמו.

עברו כחמש-עשרה שנה ואני נודמנתי שוב למושילי. נכנסתי לבית-המדרש, והנה - נער כבן-עשר, כמדימני שאני מכיר, אני עומד וסוקר ומסתכל, סוקר ומסתכל - אותו „הבוגד“, הוא ולא אחרו כלום ישן כל אותן השנים כחוני המעל - לא מיניה ולא מקצתו: זהו אחד מבניו של „בעל-המרתף“ ממדורא כתר... ושתי אמהדורות הללו עמדו לו בשעת דחקו. כשנדהה ממשמרתו ובמלו כל פרנסותיו החליט לנרוד לאמריקה. קודם כל הודיין בכתבים מרבנים, „להיות לראיה ביד המוכיז, איך שהוא ר' פכ"ס הוא אב לארבעה ועשרים בנים ובנות, ועכשיו בצוק העתים הוא נוסע לאמריקה. נאום פכ"ס חוסיקי. וחויך מזה - חעודות מבתי-ספר שונים, מקצתן אמיתיות ומקצתן מוויפות: פקידות זו וזו מעידה כחתימתיד ועשפנקא דמלכא, היות שהמוכיז פכ"ס הוא אב לעשרים וארבעה בנים ובנות הנקובים משה בשמותם וכו'.

וגם פה לא סני בלא ויוף: מוכן מאליו, שעד שארם מוליד בפעם העשרים והארבע כבר הספיקו הבנים הראשונים לצאת לרשות עצמם. מה עשה „בעל-המרתף“? - עמד והשלים את המספר החסר בבנים ובכנות מן החויך: יחומים או סתם ילדי-עניים, שוכה ברם מן הרפקר או שנמשל להם בהסכם הוריהם, ו„בעל-המרתף“ עם כל ה„כבודה“ דהיא נוסע לאמריקה; עובר דרך הלוכו בכל תפוצות-ישראל באשכנז ומרעיש עולם, ביחוד בין היהודים האדוקים: „דיהודי הרוסי עם כיז ילדיי. ושוב אסף „ממון קורח“ ונכנס בשלום לניריורק...

ר ו פ א י ס . - חלה במושילי יהודי, הרי הוא מתחיל סדר-רפואתו מסגולות ביתיות, לא הועילו - קוראים לשמואל תיין.

שמואל זה הוא תייל, שעבד בצבא על-מי חוקי ניקולי הראשון עשרים וחמש שנים. סנצרו מנולח ושם מנושר על חזהו - שר-מאה הוא ליהודים. הוא נובה מסים וארנוניות מישראל (מכס הנרות ו„הערכות“ הקהל הישן), ממשכן מנורות-שבת ושומנן בעלית בית-המדרש תחת הגג, תמיד הוא מבוסס. אבל זריו במלאכתו. בבית-המרהץ הוא מנלח את בעלי-הבתים, וחויך לבית-המרתף הוא נוז שער הראש במספרים לנערים ואברכים. לחולים הוא נותן „עזרה מדיציניתי ראשונה: חש אדם בשנו - שמואל עוקרה במלקחים; חש אדם בבטנו-שמואל משקהו שמן-קיק ומעמיד לו חוקן. ולסתם חולים הוא עושה כל התחבולות המקובלות: חרדלניות, איספלניות, קריניאומן „יבשות“ ו„חתוכות“, עלוקות והקזת-דם. מדרגה שניה - ישראל הוקן: יהודי מפורסם גם בין הערלים ככל הסביבר

למומחה, לוחש וידעוני (וגאכארי בלעיו). מלבד הרפואות המנויות לעיל אצל שמואל היון מרסא ישראל בעששם ושרשים, ביחוד בקמפילא ופרחיתרזה, וחוצץ מזה-סנולות: נגול ביצים, התוך-שעור, לחשים על-נבי מים שאובים לאור הלבנה וכד.

אחרון-אחרון חביב-משה-יהודה הרופא. הוא היה „זקן-החובשים“ בשני כתר סקירות לאכרים (משרה זו קנה בשוחד), ואף-על-פי שמימיו לא קרא ולא שנה, מכל מקום נהנ נשיאותו ברמה. שוטת ונסירות זה התחיל מאמין בעצמו, כי מיום שננו ספר-הרפואות לא נשאר מומחה לחכמת הרפואה אלא „אנחני, כלומר גדולי הפרופיסורים בוצרשא. חלובינסקי ופרנכסקי, והוא - משה-יהודה השלישי. חוצץ מהם הכל בטל ומבוטל כעפרא דארעא. ביתו היה דומה לאפתיקה גדולה עם ארונות וארגונים ואיצטבאות מלאים צלוחיות וצננות זכוכית עם כתבות לטיניות שחור על-נבי לבן. כל מיני מרקחת ורפואות שבעולם. אמרו עליו, שבעצמו לא ידע נם לקרוא רצפט כהונן, וכל גדולתו באה לו על-ידי אשתו ילדת-פולין, שלמדה שם בנימסיה וידעה את האלפא-ביתא הלטינית, ודי בות לקריאת הכתבות שעל נבי הצלוחיות.

אבא, שהיה יהודי הלש בעל-מיוחשים הרבה, דרש ברופאים גדולי-הדור, נם נתיחים עשו לו בוינא וברלין, ובעצמו עין בספר-הרפואות הפופולרי „מרסא לעם“, אהב לספר ארוכות וקצרות עם משה-יהודה. הלה מקנטר את אבא: „במחילת כבודך, ר' שמואל-ליצחק, כל ידיעותיך אתה שואב מ„מריפה לקני. אבא חוזר ומשטה בו ומספר חדושים ונפלאות על רפואות בדוקות ומנוסות: אפיקטוון, כסא דהרסנא, אקרוקא, אקרא דהגרונא, ומשה-יהודה משיב בכוכב ראש: „רפואות אלה ידענו מכבר, אבל לנו יש גדולות וטובות מאלה, ומתחיל מצדו לבטא שמות „מן ההפסטה: קפוטקה, מרצוניקה וכד. - שיטתו של משה-יהודה ברפואה היתה זו של נפוליון הגדול בתכסיסי מלחמה: „מהירות והפתעה. נם משה-יהודה רפא באמצעים חריפים „לשכט או להסדי: חולה ש„נהפכו עליו מעיי (מחלה שהיתה מצויה אז ביותר, ואולי רק בדמינו של משה-יהודה) מיד בא משה-יהודה ומאכילו חבתי-עופרת ומשקהו כסף חי עד שתצבה בטנו - אז שישבו מעיו למקומם או שתפת רוחו. וכשמת החולה - חוטף משה-יהודה את בקבוק הרפואות שלו ונסטר לביתו בחפזון (שכרו כבר קבל למפרע). ובני העיר מרגנים ורומנים: „עוד קרבן אחרי... אף-על-פי-כן סבלו והחענו תחת ידו עשרות בשנים. יהודי מוטילאי הנוקק לרופאים, סימן הוא זה לו, שכבר כלו כל הקצין ונשמו: כבר תלויה לו „על כצה חוטמו. אז אין עוד פנאי לשלוח אחרי דוקטור לפינסקי. לבד מה ש„תעוני כזה עולה בדמים מרובים: עשרים וחמשה רובלים שכר להדוקטור, חוצץ מענלה טובה ורפואות, וכמה שוהה הדוקטור אצל החולה? שתי שעות. מי ירשה לעצמו מותרות כאלו? רק מספר קטן של אמירים. סתם יהודים נוקקים למשה-יהודה. תאמרו: „צאו והעמידו לכם רופא מומחה ממש

וקצבו לו שכר מכוסת הקהל י' - אדם קרוב אצל עצמו, וכל יחיד ירא לנפשו להיות המהחיל בדבר, שמא תארע בינתים סבה ומשה'יהודה נוקם ונוטר כנחש. לבסוף איתרחיש ניסא ורופא מומחה בא מרעת עצמו והשתקע כמוטילי. הוא למד את תורתו בבית-כדרש. שמש רופאים נצבא, היה בעל-כשרונות, ידע פרק במבנה הנוף וכו'. המקחים שבבני העיר החזיקו בידו לכתהילה בחשאי נעדיין אימת משה'יהודה עליהם, אחר-כך - בריש גלי, וככה „סר צלוי של משה'יהודה. ומרדכי הרופא היה איש מצוין באמת, נוח לבריות, חכם-לב ובעל-מוג טוב. למרות פרנסתו, שהיא ככלל „מחיה בויה' על-פי המקובל, היה הוא. מרדכי הרופא. אורח הנון ו„בן-בית' אצל „פניי העיר, לא מתוך חניפות, אלא כשביל מעלותיו ומדותיו הטובות. עזרה מדיצינית ורפואות נתן לכל דורש. בין היהודים בין לערלים, שכר לא דרש מעודו, נתנו - נמל, לא נתנו-דרשם בספריה-הכרונות „לבשירהיבי. וככה חי אדם חשוב זה עד שמת בדמי'ימיו והניח אחריו אלמנה ויתומים עניים ואביונים. כבוד גדול עשו לו כמותו, כל בני העיר הלכו אחרי מפתח לחת לו את כבודו האחרון, נדו ראש „לאלמנה העלובה ועורו לה - באנחה. אבל ריוח והצלחה עמד לה ממקום אחר.

ערלי מוטילי קונסדרואציבים הם משכעם, בפרט בדברים הנוגעים לעניני כבוד ונימוס. כשהתקינו מונופולין לייש לא היתה דעתם נוחה מכל הרפורמה הזאת ובטלו אותה בלבם למפרע: כלום ראת דבר משונה כזה? הרשות מכריחה בעל-בית הנון לזולל כבודו כאומן מעונה כל-כך: לך לחנות הרשות, קנה לך בקבוק, צא החוצה והוציא את המקק, הפוך הבקבוק וגמא מעומד, כאשר ילקק הכלבי. כל עיקרה של שחיה כדת אינה אלא ה„מסבה. באה כנופיא של אנשים (מעוט רבים - שנים), יושבים להם מסובים בהרחבת הדעת, לוקחים בקבוק ייש עם לחם ומלח לקנות, ודוקא כוס אחת. זה מוזג לחברו וחברו לחברו עד שהכוס חוזרת חלילה - אהת שתיים, שלש. וככה יושבים ב„מסבה' ומספרים ומומרים ב„גלוסין' וניהנים מעולם-הזה הנאה של בני-אדם מנומסים, לא הלעטה של ווללים וטובאים.

נמצאו להם לאנשים העלובים נואלים יהודים, שקנו בקבוקים פקקים בחנות המונופולין, קצבו עליהם ריוח וכסרומני רובל להין, שהן חמש קופיקות לבקבוק בן חצי העשרון) והשקו את הערלים ב„מסבה' כאות-נפשם, וכיון שהערלים בעצמם מחזיקים במרוח טרפה כזה שוב אין כל פקיד ובעל-מכס יכול להפשו. יש להם אמתלאות ותירוצים שונים: דבר-מסחר נמרנו ושותים אנו כוס-של-משאומחן (פודרימש' בלעז) וכאלה. וכשמת מרדכי ה„תורש'ל' (כך קראו לו הערלים) נאספו הגדולים שבהם, נמנו ונמרו: מעכשיו נצמצם „מסכותינו' רק בבית האלמנה. וכסרנסה כשרה זו נרלה את יתומיה עד ששלחה אותם אחד אחד לאמריקה והיא אחריהם.

ולא רק „רופאים, - כי אם גם „מלדות' היו לו בעיירתי מוטילי. אין אני

פורטו. משום שרבות היו במספרן: סתם אשה מנוסה היתה נעשית קלדרת לעת וקנתה, ומעשה אמותיה בידה – לוחשת, קוסמת, משתמשת בהרבה מיני מגוללות. כדי לשמור על היולדת מפניעתה הרעה של לילית ובכלל מכל מרעין בישין. רק לדבר אחר לא היו חוששות – שלא תודרם היולדת מן התלאה והוהמא, המכסות את ידיהן, ולא תמות.

החשובה שבכל מלדותינו היתה-בריינא. חכמנית, דברנית, שחצנית, יודעת הכל, ידה בכל, משיאה עצות לכל, מוכיחה את הכל, – וזמליסטרן של העיירה. בנוגע לאומנותה היתה נוהגת גם היא ככל יתר בנות-אומנותה: ראשית כל היתה משקה את היולדת תיכה אחרי הלידה משקה-משולש („טריאנקה“ בלעז) – כוס יין-שרף חריף שבחריפים מבושל בדבש וחמאה, ושותים אותה „טריאנקה“ דווקא בעודה רותחת. והוץ מרפואה בדוקה זו היו לה לבריינא עוד כמה וכמה רפואות בדוקות אחרות הדומות לזו. ונוהגת היתה נשיאותה ברמת בנוסח משה-יהודה הרופא. ומרגנות היו אחרית, שאף היא שותפה למלאך-המות...

ואף-על-פי-כן כמה יקר לי זכרונה של בריינא זו. עליה השלום. ובשכיל מה? בשביל לשונה היתודית, הסירו מלשון זו את סיניה, – תרעובות מלים ומכשאים של „נויים“, – והרי לסניכם לשון יהודית מקורית ורעננה כשנלים המלאות המוכות. ומודה אני לסניכם, רבותי: בשעה שאני מתקשה באיזה דבור או פסוק יהודי היני משתדל לזכור, האידך היתה בריינא מנסחת אותו דבור או אותו פסוק וכשאני נזכר אני קובע הלכה כמותה. אחרי לשונה היהודית של בריינא אין אני מהרהר.

VI

יהודי-החצרות.

אני מתפנן לאותם היהודים, שלא על הכפר והערל, כי אם על „החצר“ ו„הפריץ“ היתה פרינסתם. לא רבים ביותר היה מספר היהודים, שהקדוש-ברוך-הוא הזמין להם פרינסה כזו. אבל הללו, שזכו לה, – בכל אופן, רובם, – שמחים היו בחלקם. והרי מעשה לדונמא:

במרחק שתיס-עשרה פרסאות ממוטילי נמצאה אחווה של „פריץ“ אדיר מגדולי-היחוס, „פוריציה“ שם האחווה. בעל-האחווה היה איש רבי-פעלים, בעל-אינציאטיבה רחבה ואוהב חרשות. הוא היה כמעט היחיד, – לפחות, הראשון, – שהנהיג במשק-אחווה מכוונות לעבודת-האדמה.

גמלך אותו אדון ובנה לו באחווה האמורה בית-חרושת למעשה סוּבֵר – „קמח“ („פיסוק“ בלעז) ו„מווק“ („ראפינאד“ בלעז) בדמות „כובעים“. אבל כיצד עושים סוּבֵר אם בכל הסביבה אין מומחה למפעל-למא ומכל-שכן לעטח

החרושת? מה עשה בעל-האחוזה? - נסע למדינת-אשכנז והביא משם חבורה של יושבי-השומרון, הושיבם במצב שדרה, כחף מיוחדת (פולווארוק' בלעז), שם בנה להם שורה של בתי-לכנים מנוונים רעפים ונסם הלכנים ונסם הרעפים נעשו במלבנו של אחוה, פריץ' עצמו, וככה יסד באחוזהו כולוניה חרשה. האשכנזים ורעו למת כימות-החמה ועברו כבית-החרושת כימות-ההורף, ומהם למד גם האכרים לאמ-לאמ.

ועיר יתרה עשה. במקרה הרויח בשחוק הקלפים בית גדול ורחבי-ידים מ-פריץ' אחר שכנו. נמלך והעביר את הבית משם והעמידו כנחלתו והקדישו לבית-סרוח מהודר. בחדר היותר גדול ויפה העמיד כליארד ולבעל-סרוח מנה אחד מיהודי. "פוריצאי" - זה כנויו של אותו יהודי בפי יהודי מוטילי וכל הסביבה, על שם האחוזה-קבע. "מקסאי" נבונה למאכלות ומשקאות במרוחו. אבל הקמיד להספיק לאורחיו החשובים - הסועלים, המומחים, המכונאים, הלבלרים וכו' - משופרא דשופרא כעניני זולל וסובא.

ה-פוריצאי היה יהודי פשוט, עס-האריץ: אשתו - אשת-חיל וטובת-שכל. במרוח נתעשרו, ובנות יפות נולדו להם בפוריציה ידועות לתהלה וליופי בכל הסביבה. נשות-חיל וחכמות-לב. גם בנים היה להם, כלות וחתנים, וכולם מצאו את מחיתם ברוח בחצרות ה-פריץ', כפריו וחוותיו.

ה-פוריצאי היה מכניס-אורח גדול, ביתו היה פתוח תמיד לרוחה, וכל העובר ממוטילי למינסק ומהחם להכא היה "חיב" לסוד אליו, לאכול ולשתות. ואם סרב הערל בעל-הענלה מוט נס לו כוס אחת ושתיים - ונשתתק. בערב-שבתות בימי סגור, כשהדרכים מקולקלות, היו מתעכבים בביתו של ה-פוריצאי למעמים, מנתיים שלמים של עוברים-ושבים, ביחוד מכני מוטילי ושלשם היתה משפחת ה-פוריצאים. כאה ל"מים הנוראים". רגיל היה ה-פוריצאי לשחוט לכבוד שבת פרכן-בקר - מפני רבוי האורחים.

עברו ימים ושנים. בית-החרושת לסוכר נשרף מבלי שהובטח באחריות, בעל-האחוזה נתיאש מסוכרו ובמקום בית-החרושת שנשרף בנה לו בית-משרפות לייש על-פי המסקנא האחרונה של המכניקה החדשה. היין נתפרסם לתהלה וקוניו היו מרובים. ואחר מן הקונים היותר גדולים היה ה-פוריצאי: הוא לקח כמעט פעמים בכל שבוע חבית ייש בת כמה עשרות היין. החבית היתה נצחית - עשויה אלן חוק ומחושקה חשוק-ברזל. וכבר מסקו מלמדה בכל מעם ופעם: מרתה היתה ידועה.

וסה הכלב קבור...

ה-פוריצאי התחכם לעשות כחביתו מהחלת כרייתה תחתית כפולה וכרזא במקד. כשמדרוה בהין היה סותם את הכרזא וכששפכו את היין אל תוכה בלי מדה היה חוזר ופותחו ונמצא "מריח" לכל חבית כמה היין יין עם מכס חנם... לבסוף נתפש הרמאי בכף. האדון מסק את ריעו - להגרש מנחלתו הוא וכניו

ובנותי והתניז ונכדיו. מקצתם התישבו בסינסק. מקצתם במוטילי. אחרים מהם הסתגלו לחיים חדשים ורובם נשארו עניים מרודים. ה"פוריצאי" עצמו מת במוטילי בעירום וחוסר-כל.

והנה עוד מעשה ביהודי, שנתעשר מססלתה של "חצרי":

סמוך לעיירתי מוטילי יש כרכה, שכבר הוכרתי אותה לעיל. אזי ברכת הלואי שתוכה גם היא לביאליק שלה! עולת כקערה, מיסה-כדולח וקרק, יתה-זהב. נהר היאסלדה עובר בה בדרך ועל נכולה - מחיצת-יער שחורה מורה אני, שבשעתו, כלומר בשנות ה,הרד"י שלי, לא הלך לבי וגם לכ חברי אחרי "ענינים" אלה. בן-יחיד, רך ומפונק, כמותי לא יכול להתנבר על "פחדהמים", שנרל עמי ובקרבי מיום הולדיו. לשחות במים לא למרתי עד תום ולשום בסירת-דונה-הם מלהוכירו פעם אחת השיאני יצרי-ומעשה שמן נהפכה הסירה ונפלתי אל תוך המים. ומאז ואילך נשמרתי, כמובן, לנפשי. וא"ל הדור שאחרי, - שנים עשר או שתים-עשרה מפסקית בינו וביני, - כבר נתנבר על "פחדהמים" וחבורות יוצאות ושמות בדוניות על פני הנהר והברכת ונהנות מן העולם-הזה. כשמניעים אל הנהר עוברים אותו כרגל, הסנדלים והפוזמקאות על ה"שכם והמכנסים מופשלים למעלה עד הברכים. וכעבר השני- ארכון נפש, סרים אל הארמון, מתננבים אל תוך הנן, קושפים ואוכלים דובדבניות לשובע...

הארמון הזה אציל פולני בנה אותו. חבל, שאין כחי בעפרוני לתאר את יפיו והדרו. וחבל, שאותו אציל לא זכה להאריך ימים בארמנו: הוא נכשל במרד-הפולנים השני ונלה, אחוזתו החרמה מטעם המלכות תכנסה לרשותו של איזה שר-צבא רוסי, שגר שם לסירונין, וארמט האחוזה נתנת בחכירה ליוסיל ה"ווינדאיי". מתחלה היה יוסיל בעל בית-המרות, שבנה אותו אציל על נבול נחלתו, לחוף הכרכה, ואשר קרא לה שם פיוטי - "ווינדדה", כלומר "רחבות". ואחרי-כך, כשנלה האציל, ניתנה ליוסיל ארמט האחוזה בחכירה, כאמור. ומחורבנם של האציל והארמון נבנה יוסיל. וכיון שאסף טעט ממון התחיל עושה סחורה בשוורים. את השוורים היה מביא מדרום-רוסיה, מאכילם ומפטמם בשוירי-חמץ ("בבאגאי" בלעז) של בזיה-המשרפות לייש וחוזר ומוכרם בווזארשא. וכשפסקה ההצלחה במסחרו זה וירד ממעמדו נמלך ויסר בורסקי במוטילי ושוב עלת. בעל-אינציאטיבה היה האיש, - חוזן בלתי נפרץ בימים ההם.

להלן, בחלק השני, עוד יבוא הדבור על יהודים שהיה להם עסק עם "פריצים" ובעלי-הצרות. עכשיו אני רוצה רק לספר, שבעטיו של "פריץ", - אותו של בעל-הפוריציה, האמור למעלה, - נולד לנו במוטילי גם "פרולטריון" יודי. עפרוני פלש את שתי המלים הללו ואני רואה-עיניהם הוועמות של בעל-התיאוריות והמלומדים שכנו ננעצות כי ומבקשות לעשות אותי נל של עצמותי. "היכי תמצוי פרולטריון יהודי בימים ההם והיכן - בק"ק מוטילי? היתכן? הלא נלוי וידוע, שמדינת רוסיה, ובפרט יהודי רוסיה, וכו' וכו' - עד סוף כל התיאוריות

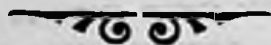
המלפולים וההררים החלויים בשערה. אבל מה אעשה לכם. מורי ורבותי, ואנכי לא סגניתי אני טרם ולא תאוריות אני דורש, אלא עובדות אני מספר, מה שראו עיני ושמעו אזני, ועל עדותם של עדים כשרים ונאמנים כאלה אני סומך הרבה יותר ממה שאני סומך על כל הקירותיכם ופלפוליכם והפילים הגדולים, שאחתם מבקשים לרכנים דוקא בקומא של מחט קטן. ועוד תשובו ותתפלאו אם אמר, שאותו הפרולטריון היהודי, שעליו אני דן, הוא כולו - נשים. ומעשה שהיה כך היה:

בעל, פוריציה' בנה לו בית-חרושת גדול של קיטור למטוה צמר ואריגות, ובית-החרושת הזה הצליח ונעשה הבסים העיקרי בכל מעשיו ומפעליו. הארג הפוריצי' הצמיין בטיבו - צמר נקי בלי שום חערובת צמר-נפן, דק או עב, קל או כבד, אבל מקשה אחד וצבע אחד בלי משכצות וצעצועים, חזק, רך וטוב - חומר נצחי, שמבינים קופצים עליו, בפרט יהודי מוטילי. מי שמיא אשה לבנו - עושה לו מלבושי שבת ויום-טוב מארג פוריציה, ביחוד - קפוטת, ודוקא בצבע בהיר נכך אהבו המוטיליאנים). וקפוטת כזו לוחה אותו התן מחופתו עד קברו ועד נשאר „עובון" לבנו אחריו. הדיקטטור הזקן, פאן סקופוייבסקי, עם זקנו, וקן כסף טהור, ושפמו המסולסל- הוא בכבודו ובעצמו היה מפקח על המכירה ומובטח לו ליהודי המוטילאי שמידו קנה „מציאה". ההשגחה על מכונת המויה והאריגה היא מלאכה נקיה וקלה, שאינה דורשה כה-ידיים, ואפשר לצאת בידים זלות של נשים. אבל ענין זה דורש מעלות אחרות, מוח מסורח פחות או יותר, עין צופיה חדה וידים חרוצות לבן את הרנע הנחוץ לקשור נימא בנימא וכדומה. הכפריות נסות הן ביותר למלאכה דקה כזו, ולכי בחר בעל בית-החרושת בבחולות מבנות ישראל.

מובן, ששמרו שבת כהלכתה, ולא זו בלבד, אלא שארוחה ניתנה להן בשבת על חשבון הארון, ובסירוש התנה עם קבלנו, אליעזר החייט, שיספיק להן מעדר-רשבת המקובלים בתפוצות-ישראל עם דייסא ופשטידא דוקא. פרמי התשלומין איני יודע, אבל נהירנא, שבתולה, שעברה בבית-החרושת שנים אחרות, הספיקה לקבוצ על יד ב' גדוניה (במדה זעומה) - שכר פעומ, אבל גדול מזה של שפחה, והעיקר-יותר מכובר, כי כל בעלת-בית, ואף מנומסה וטובת-מוג בכלל, ראתה מעין חובת לעצמה לקלל את השפחות, מפני „תקון העולם", משום שכלאו הכי - הכל המקר.

אנב אורחא, - כדרכי, וכבר נמלתי על זה רשות מאת הקורא הסבלן, - אביא מה עובדה אחת לדוגמא, אף-על-פי שאינה מן הענין. סכתא שלי (נאם-אמי) היתה סמוכה לעת זקנתה על שולחננו. מעם אחת כעסה על בתה, כלומר אמא, שפנעה בכבודה ומרדה בה, יצאה ממוטילי והתישבה בעיירה אחרת תחת הגהרות (ממרח מינסק במקום בצות ויערות, על גבול ווהלין באשדות הפריפצט) - בהעיירה סיניק על נהר סמיר (מקומות

שנתפרסמו בימי המלחמה של עכשיו), שעוד אדבר עליה בחלק השני. שם ידעו את הסכתא שלי בנרלותה, כשעשתה מסחר בשני מינים מומרת הארץ — ספריות ושחרניות (משפטיקאי בלעז). והשחרניות הן פירות-קיץ הראשונים, הנדלים ביערות בשפער-רב. במקומותינו מיבשים אותן ועושים בהן סחורה, והמלמדים כוחלים בהן בלי-נבעזר את חרבות-העץ של תלמידיהם). שלחו את אחותי הבכירה לפיים את הזקנה ולהחזירה אלינו. נסעה אחתי ושבה — כנסת. נאספו נשים-קרובות ושכנות — ואחותי מרצה להם פרטי שליחותה, ואני או נער קטן, עומד מרחוק, כאזין ומקשיב, ואחותי מספרת בהתפעלות: „מה אומר לכן, סכתא עמלה ועובדת עבודת-סרך ממש. אף-על-פי-כן לא חפצה אף לשמוע. העתיתי עליה דברים. הפצרתי והפצרתי ובאחרונה נאותה לשוב בתנאי קדום למעשה — שתהא רשאית לקלל את השפחות... התנאי נתקבל והסכתא שבה לביתנו ועל חוקתה, חוקת הקללות, לא ותררה עד יום מותה... סכתא זו תהא נשא ספורי הראשון להלן — בחלק השני. —

חלק שני.

פרצופים ומפוזים

1.

הסכתא רחל - אסימני. בנייהבית ובני העיירה דיין בלשונם: דוקא בסנול חחת הרי"ש, להבדיל בינה ובין הסכתא השניה, אסימני, רחל בקמץ. וככו - הסכתא רחל, אשה רעה עד כדי בחינת „ארורה“, אבל פקחית שנמקחיות, זקנה מנוסה בנסיגות החיים, מלומדת בתחיתות, קסדנית וסרבנית, אבל רבת-פעלים, סבע עו שלא יחת מפני כל, תקיפה בדעתה ומעמידה על דעתה, מתעסקת גם בענייני-הקהל ועושה דין לעצמה. ומעשה היה בעיירתה סריניק: החון לא מצא חן בעיניה. בעון אשחו, שנכשלה בתרגולת שאינה שלה, ובשבת, בשעת חפלת שחרית, יצאה הסכתא מעזרת-הנשים, נגשה אל העמוד ופנתה אל החון: „קל שכמותך, שאשתך עשה כך-וכך-יהא שליח צבור? נש הלאה? - אומרת ועושה: סחבתו בסאותיו מן העמוד, - ואין פוצה פה: „רחל!...“ ועוד מעשה: קודם ש„מלך“ משה-יהודה הרוסא נר כמוטילי רופא אחר - „שלכציץ“ סולני עני. ואשחו, סבנות צרפת, בקשה לה הכנסה מן הצד ומצאה: שתי תלמידות בנות-ישראל - אחותי הצעירה וחברתה. המורה פתחה בלב תלמידותיה מעם-יופיו „חוש ששי“, שחמר לנמרי לאחינו בני-ישראל בימים ההם בעיירה כמוטילי. למדתן הלכת נסיעות פרחים בעציצים העומדים על החלונות, מריסה, סרינה וכדומה.

סכתא „ראתה און ולא התכוננה“: מעשה נערות: נקבים-נקבים, חלולים-חלולים - „כל תשחית“ לנבי חתיכת-בד חוטי-צמר, „מטאמא“ על החלונות - „כל תשחית“ לנבי העציצים. אף-על-פרכן בדיעבד-הנח להן, העולם משונע ואומרים, שדברים אלו מועילים לשדוך, מילא...

אבל באחרונה התחילה אותה ממרגניתא ללמד את תלמידותיה צרפתית. כאן כשל כח הסכל של הסכתא. „היתכן? הישמע? נכדתי תהא מסמטמת נלחית? לא יחזו שונאי לכך? עמדה וגערה בנויפה בממרגניתא העלובה, חספה את הבתולות ודחפתן בשתי ידיה לאמותיהן ונורה: „מהיום והלאה-חסל! ברכנת נמל, שהצלתי אותן משמר...“

ושוב מעשה, המעיד עד כמה כוז של „רצון ברזל“ מניע: אותי, אני

עברכם בן אמתכם. לקחה הסכתא בתקיפות ובעקסין מיד, יהדי טובי, כמדומני - הצדיק מספין.

בן-יחיד אני וכמעט „בן-זקונים“ ואם מושג זה שייך בכלל לאב שמת בן ארבעים ושמונה ואני אז כבר „בר-מצוה“. שלש בנות ילדה אמא, - ובן זכר אין - מי מכניס ראשו לענין שכזה? - סבתא! והנה „סדרה“ שלמה של צוענים וקדרים, סנולות ולחשים, בעל-שמות ובעל-מופת, ועל כולם - „יהודים טובים“. הללו מבטיחים ומבטיהם - ואין נחת. ויהי היום וסבתא החליטה: „או עכשיו או חסל! אחטא לאלהים ואנשים, אבל קץ וסוף יהיה - לשבט או לחסדי. ומעונה החלטה כזו ראה אל הצדיק הסמינאי. פריון ופתקא כראשתקד: „בן-זכר לבתי חנה-שפיה בת רחל.“

הצדיק מבטיח: „לכי לשלום, ואלהים יתן את שאלתך.“

סבתא אינה זוה ממקומה.

- אשה. מה לך עוד?

- רבין די לי דחיות בקש ושהיי פהיי.

- ומה אעשה לך עוד?

- הבטיחה לי בפה מלא: „נכד בן-זכר כעת חיה.“

- התחת אלהים אנכי?

- ידעתי, רבני, כי כל תוכלו בתי - ננידה, הרבה עלי פריון ומחן, אך הבת

לי נכד בן-זכר, ואם אין...

- ואם אין?

- רבני, אשה קשת-רוח אנכי ואם תקניטני...

- ומה? - נוהצדיק עצמו מוצא ענין ב„הסירה“ כזה.

- רבני, אל נא אחטא בשפתי, רואה אתה את החלונות הללו בביתך? לא

תשאר בהם שמשיה אחת שלמה. כאשר אבדתי אבדתי ו...!

ותוך כדי דבור - פריון של חיי והובים.

הצדיק מהייך. סבתא רואה כזה סימן מובהק: ישנם מתניו.

שבה לביחת שמחה וטובת-לב ובהחלט בשורה לאמא: „מול-טוב, בתי

לתקומת השנה את חובקת בן.“

ובך הוה.

ואחרי שכל עצם הויתי ומציאותי בעולם מידה הם - מוכן, שלקחה עליה אחריותי ונעשתה אפיטרופוסית לי בכח המענה „כולו שלי“. ומעיד אני עלי שמים וארץ, שרק זכות אבות עמדה לי, שאפיטרופוסות זו לא אבדה אותי מן העולם. חמיהני, אם יש סנולה בעולם, שלא נלגלה עלי. עוד הפעם צוענים וקדרים, בעל-שמות ובעל-מופת, ולבסוף גם שנויה-שם, כלומר לשני שמותי נחיים-אליעזר) הוסיפה שם שלישי: משה. וחוצץ מזה „מכרה“ אותי לישראל הוקן המומחה. ונם הלז לא תחשה: לחש. ויצים, התך שעה וזכר.

ואולם ליתר במחוי' נמלכה הסבתא ודלה לי בראשי קילקי נקצלטוך בלעיו, ואת היא הסגולה היותר בדוקה ומטטה לבריאת-הנוף. הקילקי מכת-מדינה היא בכצות לימא ויערותיה. מי שנפנע במחלה זו שערותיו מתלכמות ומתרבקות ונעשות פעין קלחים ופתילות עבות, נושי שער נקשה, לא להפריד בין הדבקים ולא לסרוק. בין בשער הראש ובין בשער הזקן. ומקובל אצל ההמון, שגויות קילקי יש בה משום סכנת-נפשות. ואמונה מסלה אומרת: גם קילקי מלאכותי סגולה הוא לכל תקלה וכל מחלה. והרכה-הרבה בעלי-קילקיות ראיתי בימי חיי הבלי, יהודים ונונים, על הרוב - חולי-שחפת, כלומר חולים, שדרוסאים התיאשו מהם והם מתנוונים והולכים בקילקיותיהם עד בוא חליפתם.

ובתכשימי' מפואר שכזה וכתה אותי סבתא בחסדה הגדול ובשפע-רב. אני אז כבן שלש או ארבע, ילד סקה ויפה-תאר, אלא שהקילקיות מטולים אותי, עדיין אני זוכרם: קצתם גדילים דקים, קצתם "עבים בשקים", קלחים נושים כעוכי האצבע, וקצתם קמוצים וצבורים, דמות אנרוסים וכדורים, וכיחוד גולת הכותרת - הקילקי האמצעי, ארוך ורחב - סלגל באמצע הקרקוד עם "שורשי' כפתילה דקה כלפי פנים, במקום שמוחו של תינוק רוסס. קילקי זה הנאני גם אני, וכפעם בפעם הייתי משתעשע ומצחק בו לפני הראי: שושם כובעי ומנענע בראשי-והלז מקמץ כצמרדע, וכשאני ממחר לנענע ראשי מאחור לפנים במהירות - הוא מתהפך על נביו. שעשוע מענין!

אמי, עם כל סקחותה, יראה לננוע בקילקיות בכלל, ובאלו שנדלתם ומסחתם סבתא בפרט, שהרי זו יש לה זכות משולשת עלי: זכות הקיום, מהורתי וליתתי, זכות כבוד-אם, והעיקר - זכות מוחזקת בפועל, - ומי יוכל לדון עם שתקף ממני לכתחילה אפשר שלא היתה אמא "גורסת" מין סגולה משונה כזו, אכל בדיעבד נתרצתה ושתקה: יהי בעלי-קילקיות ובלבד - שיאריך ימים...

אכל נואלים אחרים קמו לי: אחי-אמי, הדוד-בונים - אפיקורס גם למצוות דאורייתא חמורות, ואותתי הצעירה, שכבר נתפסה למינות בעמיה של אותה ממרזניתא, שלטדתה צרפתית. לא לחנם נבאה סבתא כי "פטפטוי גלחית" מביאים עד לירי. שמרי.

ובכן קשרו שניהם עלי קשר: הדוד הוא המצביא ואחותי מוציאה את הדבר מן הכח אל הפועל - במספרים. פתחו בקילקיות הדקים וכך הלכו בהדרגה מן הקל אל החמור ונחו את הקילקיות אחרי-אחר, קמעא-קמעא.

לא היו ימים מרובים ואמא הרגישה בדבר: הקילקיות פוחתים והולכים... - בני, - מתחילה אמא לחקור ולדרוש, - מווע קילקיותיך פוחתים והולכים? ואני זוכר ושומר מה שהוזהרתי דודי עם מתן שכרי בצדי - לחמנחת דובשניות כאשר אהבתי. משים אני עצמי תם ומשיב:

- מיני ידע, השומר קילקיותי אנכי?

— אולי נשר מאליהם?

— איני יודע.

שימצא מופקר כזה, אשר יסכן גם את עצמו וגם את אחרים ויהי לשלח יד בקילקי בכלל, ובקילקיותי אני בפרט—מחשבה זרה כזו לא יכלה גם להעלות על דעתה; ובכן נשאר הדבר חידה מתומה, ממש מעשה-להטים.

וקילקיותי הלכו הלוך וחסור, לא נשאר בלתי אם „העכברי האמצעי, „השריד היחיד“ נחמתה האחרונה של סבתא, ובאחרונה נמלכו הקושרים ואמרו: קץ כל קילקי בא ויהי חלקו עם חבריו. עמדו ונוונו גם אותו. וכיון שעשו מעשה — נלוו פורס...

מי ינלה עפר מעיניך, משהילי בן אבינודו, השמש דחתון שלנו, „חתן כל התוכחות פעמים בשנה במשך כל ימי חיך! אולי ידעת אתה, המלומד בקללות, להגיד, אם שמעת מימך אף שמינית שכשמינית ממה שנשמע בביתנו בו ביום — קללות ותוכחות לזהמות מפי סבתא בנשימה אחת כלהבה של עוֹף בשעת חורבן פומסיה!

אחותי העלובה הוכרחה לברוח מן הבית. אמא התחמקה והשתמשה גם היא. רק דורי הוא היחיד, שקבל על עצמו להיות מטרה לכל אבני-הבליסטראות. סבתא עומדת ומקללת, והוא שומע חרפתו ואינו משיב, מעשן מקטרתו ומנחך. וסבתא, לאחר שכבר נחר נרונה מקללות ונדופים, רוקקת בחמת-אפה שבע פעמים. מורקת הדלת בשאון ורצה לבית-הקברות „למרוד שדהי: הלא צריך להציל את התינוק מן הסכנה הנוראה. והתינוק — חי וקים, בריא ושלם בנוס, מתחילים סורקים אותו ומסלסלים בשערו — ולא כלום! וסבתא-אוי לה מיוצרת ואוי לה מיצרה: מברכת היא ברכת הנומל על הגם, שנעשה לעולל-טפוחית, שניצל מסכנת-נפשות ולא ניוק, ומאידך ניסא-חבל על צלע שלם בבנין עולמה הסנימי, שנודעו מיסודו: אם כן — הכל הפקר, אפילו קילקיות לא מעלין ולא מורדין, גוזזים אותם — ולא כלום!...

II

מעניינים ביותר היו ספוריה של סבתא על מאורעות חייה וההרפתקאות דערו עליה.

אביה היה בן בעיירה סמוכה ללובאשוב או, כמו שקוראים לה ביחודית, „ליבישיי. (נאנב: שם ראיתי דונמא של „רשעים קבורים“: הסופר היהודי-הרוסי חמפורס בשעתו, מחברו של „המנוסקריפט העברי“, בהרב, השתמר, כידוע, באחרית ימיו ונשא משרותא פולנית ושם באחותה סמוך לליבישיי הוא קבור. אין דורש לקברו ואיש לא יוכיר את שמו: לא נלח ב„פנייתרתי ולא חזן בהוכרת-נשמתו ולא נין ונכר בקדישו כן יאברו)

וכאן ממירת-מודעה למפרע אל הקורא הסלחן: ררכי לנפוח מן המסלה ולסנות לצדי-דרכים יותר על המדה. הרצאת-הדברים לובשת צורה של קסמדיא, ארוכות וקצרות מענין לענין כאותו ענין ושלא באותו ענין, כאשר יהיה האוסן בתוך האוסן. עד שאני חוזר למקום, שיצאתי משם, וכל כך למה? – משום סמוכין של מחשבות, זכרונות, הסתכלויות ושמועות, ודוקא הם, הסמוכין, סגולה בדוקה ומטוסה לשכחה. ובתור „דורש רשומות” ומזכיר נשכחות אני חס על כל שרשט ושרפוט, שיש לו ענין בשביל הקוראים והאידנא, שכל המסופר כאן אולי יראה בעיניהם כמין אנדה עתיקה מתקופה שלפני המבול.

ובכן: אביו של סכתא היה בן בליבישי. אמנם „בן” לאו דוקא, באמת היה רב ממש. אלא מאי? – כאן מתחלת „המעשית”:

הצדיק הוקן מליבישי (אם לא אטעה – רבי אכלי) היה „מושל כניפה” וכתב-רבנות היה לו על כל העיירות מסביב „לו ולורעו אחיו עד ביאת הנואלי. לפיכך מנו בעיירות האלה לא רבנים ממש, אלא רק – דיינים, „במקום רבנים”, וגם עכשיו עדיין יש בכמה עיירות שכסביבתנו דיינים, מורי-הוראה וכו' ור ב אין. הראשונה למרוד היתה מוטילי בימי נכדו של הצדיק האמור, ר' איציקל, וראש הקושרים היה – אבא.

גם אבא היה חזיר, אלא שהוא היה חסיד אדוק של הצדיק מקנה-רין הוקן ר' משה נואחרי הסתלקותו ספק אבא מלנסוע לצדיקים – „אין למי...”. רבות היה אבא מספר על צדיקו. לדונמא: מעולם לא נהנה מעולם-הזה. היה מעשה ותלם-המשי שלו נתמעך מרוב ימים. אבל הצדיק לא חסץ לתסור לו תלם חדש: „חס אני על ממנו של ישראל, מה עשו מובי-החסידים? תפרו בחשאי תלם חדש ובליל שבת התהכמו ונגבו את הישן והניחו את החדש. הרבי הכיר בדבר. – אין ברירה, צריך לצאת לתפלה ולסעודה, וכיון שבך „שהחיינו” על הנדר החדש כבר היו החסידים בטוחים, שהברכה לא תאבד לכטלה והצדיק לא יסרב, וכך הוה.

שוב מעשה: שבתו האחרונה של הצדיק. עדיין ישב ו„סדר שלחן”, אבל לא על כסאו אלא על ספה, מוקף כרים וכסתות. התחיל מומר „ברוך ה' יום-יום”, וכשהגיע ל„לכן בכל לב... ובכל נפש... ובכל מאד” וובשעה שאבא מספר הוא מומר בנגון והטעמה צנח מעל הכר ונתעלה. ההתעלפות ארכה כשתי שעות, וכשפסק את עיניו, גמר זמירתו בניחותא של חדוה: נמליכו וגיחרו... ביום השלישי נסתלק...

וחלופיהם בליבישי. הצדיק ר' איציקל כמעט שלא הניד תורה מימיו. חסידיו היו מן הבורחים, קובעת החברה, בורים והדיומים. כל המנסרים היו חסידיו ליבישי. „הסוריצאר ומשפחתו, משפחת מוכסנים ומוזנים, – חסידיו ליבישי. הצרי שבחבורת החיימים במוטילי, וכן שזקנו סנדל, מחוק לעבור לפני התיבה

לתפלה יום-כסוד קמץ ויילית צבור לזקנים „נמושותי. המתענים בערב-ראש-חדש. - מחסירי ליבישיי.

התכשים שבחסירי ליבישי אשר במוטילי היה. רפאל המלאך, יהודי שלמדניתו מוט'ל בססק, אלא שהוא מתנהג בחסידות; נושא „שטריימיל' קרוחה בימות-החול, בעל-מחורים חריפים, מתפלל ביחידות אחרי כל המנינים בבית-המדרש הגדול ובית תפלה מיוחד - „שטיבל' בלעז - לא היה להם לחסירי ליבישיי בשבתות וימים-טובים התפללו בביתו של רפאל ושם התכנסו גם למעודה שלישיית) ומוחזק לאפית מצת-שמורה בערב-ססחים. (כל המתעסקים, הלשים, המגלגלים-גברים: חסידים ואנשי מעשה, אנכי-משי וגם נערים קונדסים כמוני. כל התכריא עושה מלאכתה וקוראה הלל, רפאל מתחיל כשיצ והקהל עונת אחריו). המצות יוצאות שחורות, עבות ומרסקות את השנים כחרסות. ורפאל שולח לכל בעל-הבית הנון נ"ג מצות לכל סדר ומקבל דמיהם - נדבה הנוגת, איש כפי נדבת לבו.

החסידים אדוקי צדיקים אחרים, ואנא בראשם, רדפו את ר' איציקל. עד חרמה. והיה מעשה: ר' איציקל בא למוטילי לשבת. אוכלוס חסידיו היו מרובים, וכפרט עם אלו שבאו מן הישובים הסמוכים, וביתו הקטן של רפאל צר מהכיל את כולם. לפיכך התפללו אותה שבת בבית-המדרש הגדול, מוכן שחבו עד שנמרו מתגנדיהם את תפלתם ופנו ל„צולנטיהם. מה עשו מתגנדי? - נעלו את ארון-הקודש וגנוו את המפתח. דרכו בקודש של ר' איציקל לעלות בכבודו וכעצמו להוצאת התורה. עלה והתחיל מזמר „ויהי בנסוע הארון" - והארון אינו נפתח. רמו הרבי לאחד מחסידיו האדוקים „שאו שערים ראשיכם. ר' איציקל מכבדו בפתחה. והנה - גם הצווי „שאו שערים ראשיכם" עשה את שלו... וגם בתוך גם: מבאן ואילך נפתח המנעול ולא ננעל עוד עולמית...

ושבו סרט אחר, דומה למעשה. כבר אמרתי, שר' איציקל כמעט שלא אמר תורה מימיו. „כמעט" זה בא למעט „תורה אפלה. לפעמים רחוקות, כנות עליו הרוח, היה מוציא מפיו הקדוש איזה „מאמר" וגם זה רק בסעודה השלישית עם חשכה. בהיותו במוטילי היה מתאכסן בבית העומד ממול ביתנו, ובשעה שהיה ר' איציקל מיסב בסעודה שלישית עם חשכה היה אנא ממחר להבריל על הכוס, להדליק נרות הרבה ולהנישם פתאום אל כל חלונות ביתנו ולמסובים שם היתה אורה וה„מאמר" נפסק.

ובדבר מגי רב במוטילי, דווקא רב ולא דיין, נצח אנא בתור בא-כח הקהלה את ר' איציקל על-ידי סלפול:

- ידעים אנחנו, שיש לזקן כתב-רבנות. לו ולורעו אחריו עד ביאת הנאלי. אבל, רבי, הלא מתפלל אתה בכל יום ואומר: אני מאמין באמתה שלימה בכיאת המשיח, ואף-על-פי שיתמהמה, אחכה לו בכל יום שיבוא. ואם כן, כל יום ויום כתב-רבנותך במל ומבוטל למפרע.

קסנדריתי נשתרכבה יתר מדי. נחזור לענייננו.
סמוריה היתר נלכב של סכתא היה על אדות בעלה הראשון „סייביל עלי
השלום. וכך היתח מספרת:
„אבא נסע למוטילי בשליחותו של בעל-בית ליכושאי לתהות על קנקנו
של בחור, שהציעוהו חתן לבתו. ראה אבא את הבחור, כי ברכה בו – עמד
ו„שבר קדרות“ וארסו בשבילי.

„ויהי היום. ואני ילדה בת אחת-עשרה יושבת ברחובה של עיר ומשחקת
בחול עם חברות בנות-נלי, והנה – אבך מורחז וזנ מוסים ואוהל נטוי על הענלה
קרב ובא. אבא יוצא מתוך האוהל, שם „מספחת-חזה“ על לבי וקורא: „מול-
טוב, בתי, רב לך לשחוק בחול – בלה את בשעה מוצלחת. הושיבני באוהל
והביאני הביתה, ושם – שמחה וששון... סייביל עליו השלום נעשה „בר-מצוה“
ואני לוקחתי אחר כבוד למוטילי. מה אומר ומה אדבר לך, חיימ'קה בני, הלוואי
שלחיים כאלה יוכו כל בנות-ישראל הכשרות, לא חיים כיראם נן-ערך התחתון.
אלא שצארי לא האריך ימים – רק חמש-עשרה שנה. בשנת העשרים וארבע
לימי חיי נפל סייביל עליו-השלום למשכב, ולא קם עוד. אני סעדתי כל אותם
הימים על ערש דווי, וזכרני, כאלו היה זה יום אחמול, כחצי-שעה לפני מיתתו
וכבר נמר את דווי, מוכן להתויר נשמתו כשהרה, לקח הידמולקתו מעל ראשו
וכסוהו לפי שעה באלונגית, ואת הידמולקה שם על ברכו כשרגליו מונבות
למעלה, ואמר לי בזה הלשון: „תקותי האחרונה אולי יטעה מלאך-המות ויתחוך
בסבינו תחת הידמולקה מהי. אבל מלאך-המות לא טעהו“...

במה פעמים חזרה סכתא על סמוריה זה ובכל פעם בכתה בדמעות שליש –
חסד נעוריה.

כך, רבותי, גם אמית-אמותינו ידעו „מה זאת אהבה“, אף-על-פי שבינאליק
שלנו עדיין מתקשה בשאלה חסורה זו. דונמאות מעין זו עוד נראה להלן. –
הנה כן נשארה סכתא אלמנה כבת עשרים ושבע ולה שתי בנות יתומות.
ואולם אשה צעירה, יפת-חואר ו„בריה נפלאה, סלומדת ופקחית, לא תשב ימים
רבים כאלמנותה. אלא מאי, ארורה – ראשית, דברים כאלה לא נחוו להנלות,
והשנית – וזה עיקר – בנוגע ל„סייביל עליו-השלום“ לא היתה ארורה כלל.
בקצור, סכתא נישאה שוב – לאלמן וקן אחד, חובר אחוות ונחלאות
(„מוסיסה“ כלעיו) כסביכות סרניק, ממשפחה מיוחסת.

סכתא בספרה עליו היתה מוכירתו לא בשני המפורש, אלא היתה קוראה
לו „הוקן עליו-השלום“. הרבה אהבה לספר על פרשת גרולתה, עשתות צאנה
ובקרה, עזיה ותישיה, ועל אדות „הוקן עליו-השלום“ לא היתה מאריכה בדרוש.
מאחורי הפרגוד שמעתי, כי שם הראתה צמרניה והציקה לאותו עלוב עד מות,
אלא שהלה היה אדם רך, נעלב ואינו עולב, שומע חרסות ושותק. בכל עסקיו
הגרולים היה לו שותף – אח או דוד. השותף מעל בכסף-השותפות, ויף את

החשבונות והציג את ה"זקן על־יהשלוש" ככלי ריק. ועלוב זה. כשראה את השורה האחרונה עם הדלות הנוראה שעלתה בחלקו, נאנח ואמר לשותמו: חביבי, הלואי שימחל לך הקדוש־ב־רוך־הוא, אני מצדי מוחל...

אלמלי ידעה סכתא שמץ דבר, כי אז עשתה דין לעצמה, היתה קורעת את עושקה ברג, אלא שלא הספיקה לה השעה: הזקן מת והיא נתארמלה שנית. כשנעשה אבא, ב־ר־מצוה ובר אביו, ר' אליעזר פרנס־חורש, את אלמנת אחיו, "פייכיל על־יהשלוש" ובנותיה ועשה כמעשה אברהם אביו: נשא אשה לבנו, כלומר לאבא, דוקא ממשפחתו – היא אמא, והיא או בבת אחת־עשרה או שתי־עשרה. – בבתה הצעירה מ, "פייכיל על־יהשלוש" נתחתנה סכתא עם "הזקן על־יהשלוש" בינם לבין עצמם: זו נישאה לבן "הזקן" מאשתו הראשונה. זה היה ויווג מן השמים: אמנם הם חיו כל ימיהם חיי צער ודחקות, אלא שנתכרכו בשבעה בנים ושתי בנות, וכולם מצוינים בכשרונות נעלים.

אחר מן הבנים נשא את אחותי הבכירה לאשה: הוא היה סמוך על שלחן אבא, יושב ועוסק בחורה, חוזר על כל השם שנה־שנה, ולבסוף נעשה רב. השני הוא ר' עיר ווימן מודענ, שכבר ספרתי עליו לעיל. – השלישי, שנולד אחרי מות אביו, הוא עכשיו עסקן ידוע במקצוע ההנוך ותקון בתי־ספר לילדי ישראל ברוסיה, וגם הבנים האחרים לא ביישו את אבותיהם, נסלנו האחים רק בכנויי משפחותיהם – סנולה בדוקה לחובת־הצבא.

ל"הזקן על־יהשלוש" ילדה הסכתא בן אחד, הוא בנה־יחידה, הוא הרד"ב בונים, ה"אסיקורס", שמאתו יצאה גזרת הכליה על קילקוזה, ובת אחת שנישאה ל"הרד"ב־שק"ל. בנו של ה"רד"ב־ישראל, אחד משלושת "לויטניה" של מופילי. ה"רד"ב־ישראל ובנו ה"רד"ב־שמירלי הם "מסכתא" בפני עצמם ועליהם יבוא הדבור להלן, אלא שתחלה אני זקוק להקדים פרק בניאונרסיה של עירתי מופילי.

III

דירתו של ה"רד"ב־שמירלי היתה בקצה השוק מסול ביתנו, סמוך לנהר. השוק – רחב ידים. ביחוד מצפון לדרום, מימין – בית־התפלה החדש לנוצרים עם פעמוניו ומנדליו המסויידים לבן, ומשמאל – בית־המדרש. לפני בית־המדרש מקום סני, שם עמד לפניו בית־הכנסת הישן, שעלה על המוקד בשעת השרפה הגדולה. כדי לשמור על חוקת־המקום מפני מערערים הקיפוהו נדר. בקרמף זה חיו נוהגים לקדש את הלבנה, אלא שלבסוף נסתחה ונתרסה הנדר קמעא־קמעא: מקצת כלונסאות ויתרות נגנבו, במחילה, להסקה על־ידי בעל־בתים הקרובים לשם, ומקצתם נימלו על־ידי קונרסים, שעשאו כל־ידין למלחמותיהם. מעבר בית־המדרש מורחה – שני מבואות: "מבוי־מצרים" ו"מבוי־כוש". ולמה נקרא שמו מבוי־מצרים? – משום שבקצהו הולך ומשך תריץ מן חגור עד הכר

שמאחורי הננות, ונשר עובר ברחוב הנדול (היחיד) על פני החריץ, ובחריץ זה שורצים צמרדעים. למיכך כראו למבוי זה מקדמת דנא - „מבור-מצרים“. ואם המבוי האחד נקרא על שם „מצרים“, דין הוא שהמבוי השני יקרא על שם „נושׁ“. ואולם בני-מומילי, שדרשנים וליצינים הם במבעם, מצאו עור טעם אחד לשם זה: משום שבקצה המבוי, על פני החריץ, עומדות מחראות הקהל... באביב, כשהמים מרובים, הכל בא על מקומו בשלום; בקיץ - שאני, החריץ מתיבש והמקום מעון נקוי, גם הרשות מכריחה לכך. אלא שהכסף לנקוי מאין ימצא? נוסלים משוירי מכס-הבשר, כלומר מוציאים את שייירי כסף המכס מירי הרשות באמתלא -- שאוחו מקום מעון נקוי. בפועל מוציאים את הכסף לצרכי צבור אחרים. שלכתחלה לא תסכים הרשות עליהם. ומקדרי הרשות רואים עון ואינם מתכוננים, אבל משרה נעשתה בין הקהל ובין הפקידים: כל הסכומים המתקבלים - לחצאין.

מבוי מצרים' - מבוי ישו הוא. לא כן „מבוי כושי“ מבוי חדש הוא. שמא תאמרו: כלום אמריקה היא עירתי מוטילי, שיקנו בה מכאות חרשים? - מעשה שהיה כך היה. מבוי זה לא היה תחלה אלא גת-ירק גדולה, כולה של אחד מבני-העיר. הגנה לא הכניסה לכעליה כלום. וזרעים אותה ירקות, וכשהירקות מתבשלים חובש-רביית-המרדש מתננבים בלילה ולוקחים כאות-נפשם קודם כל - קשואים, ואחר-כך שאר ירקות הנאכלים מיד למה. תופשי-התורה מורים היתר לעצמם: לא לחנם הם מקיימים את כל העולם כולו בתורתם. אף השכנות (מדרת-העם) שב„מבוי מצרים“ מורות גם הן היתר לעצמן: קל-וחומר מתופשי-תורה. השמועה אמרה: ערלים גונבים, אבל חייכם, רבותי, שאין זו אלא עלילה בעלמא. הכל ידעו, מי המה הגונבים... נמלך בעל-הגנינה, עמד וחלקה אחוזת-אחוזות קטנות ומכרן בדרמים טעטים לדרת-העם. ומי מיהודי מוטיל ואף העני שבעניים והפחות שבמחותים, אין לו נענעים לקרן-זווית משליו? אפילו משהילי בן אביגדור השמש התחתון ועורף-הכלבים היה לו „בית“. אמנם על עצם חוף הברכה, וכל אביב ואביב היו המים שוממים את ה„בית“ עד ממעל לחלונות, ובנפול המים היה משהילי חוזר ונכנס לשש הוא וכליו וממלטליו. אבל ה„בית“ - בית. והוא. משהילי. יש לו „ר' בתלים“ משלו.

ובכן נמצאו קופצים. ותחבולות מתחבולות שונות והמצאות חריפות של דלות מנוולת ודקדוקי-ענינה עמדו להם לקניניה ועשו להם כחיים. רובם עומדים על רגלי תרנוולת. היינו דאמרי אינשי: „דלות ערומה בהמצאות היא ערומה“ („голы на выдумки хитра“). וככה נתוסף מבי חרש כמוטילי, הוא – „מבוי בישׁ“ עד היום זה.

הבית האחרון שבמבוי, סמוך לחריץ. הוא של „ליב הכורך...“ הנה קראתי בשמו של ליב הכורך. כמטותא מכם, קוראי החכימים, אל נא תבואו כמשמם רמי. אם עוד הסעם אטה מן המסלה ולא אנעול דלת בפני זכרונות, תבוקעים

ועולים מאליהם בלבי, לב שכיב-מרע. שכל קורות ימי עלומי, הקשורים בבתיא ופינוחיה של עיירת מולדתו. עוברים לפניו כ„בני-מרון“. הזכרונות הללו קודש הם לי ואין אני בן-חרוץ להפטר מהם, ואפילו אם הם באים שלא במקומם הראוי להם.

אביו של ליב הכורך היה חנן המלמד. אדם קשה, שנמרע מתלמידיו העלובים על כל פשיעה ופשיעה כ„פֶּלֶקֶן“ ממש. אכל גם דבר טוב נמצא בו, וזכר זה התגדר כל ימיו. בקי היה במעשי-המשכן עד להפליא, ובכל שנה ושנה, כשהיינו מניעים לפרשיות „תרומה“, „תצוה“, „ויקהלי“, „סקודי“ היה מראה לנו את המשכן ואת כל כליו, את החושן והאפוד ואת המנורה עם כפתוריה וסרחיה עשויים נייר, מחוטבים ומהוקצעים במדה ובשעור לכל פרטיהם ודקדוקיהם ומורה לנו: „זה מעשה המשכן“, „זה מעשה המנורה“. הוא ידע את סוד „הלקח המוחשי“ ובשכר לקח טוב זה היינו מוחלים לו אותה שעה הרבה מעוונותיו, שנכתמו בכשרנו כל השנה.

וליב הכורך, בנו, היה בן-אדם טפסי במינו. יחד עם חנן אביו באו למוטייל בשנת הוצאת הגדולה (כרבע הראשון של מאָטנו וו למספר בני-ישראל). שהיתה שנת מסעות ונדודים גדולים ליהודי זאמוט, ועד יומו האחרון היה דבור היהודי משונה קצת: מחליף היא באליף ולהיפך – סימן מובהק ליהודי זאמוטאי, מוצמט הביא אתו גם את מרת-ההסתפקות „היום סערת בשלשה תבשילים: לחם, בולבוסין בלתי-מקולפים ומרק הבולבוסין, ושלשתם – במלח“, – זוהי „סעודת-שלמה“ של יהודי זאמוטאי וגם את ההשלמות: יודע-ספר, בעל-גינה, בעל-נימוס ודרך-ארגן והעיקר – „אומן-ידי“. והשלמתו זו האחרונה (אומן-ידי) היא שעמדה לו בשעת דחקו: כשכלו לו מזונותיו על שלחן שמואל החון חותנו נמלך ונעשה – כורך-ספרים, עוסק במלאכת שמים – כורך סידורים, מחזורים, משניות וש״ס, מכסה אותם עורות אילים מאדמים ומצפה אותם פתוחים-כסף וזהב. ואני אז נער, שכבר הניע לידי למוד „בפני-עצמו“, בביתי: מעט נטרא ואנב אורחא גם „תכמות חיצוניות“ – מעט רוסית ו„חשובין“. בכל יום ויום אני הולך אל הרב ולומד מפיו שתי-שלש שעות כתובות וקדושין עם „הפלאה“ ו„מקנת“ וסלפלא חריפתא משל הרב עצמו. אכל סוף-סוף ערין יש לי כמה שעות פנויות ביום, והללו עוברות עלי בביתו של ליב הכורך. הוא, ליב הכורך, איננו מן הזרמים, ספר הבא לידי לשם כריכה, לא במהרה תעשה בו מלאכתו, – יבוא יצמו – ומכל-שכן ספר, שליב מוצא בו ענין לעצמו, כלומר – „ספרי השכלה“. שמה תאמרו: ספריה-השכלה במוטייל? היתכן? – מעשה שהיה כך היה. בן היה לנתן החנוני נער יפה-עינים, בין „בר-מצוה“ לעומד-בשדוכים, – „ערב בחורי. מפונק, אוכל ואינו עושה, אלא שכשעה שהעבודה מרובה בחנות הוא מתמנה נזכר לקופה. מקבל כסף הפדיון ומחזיר את העורף. התחיל אותו בחור נזכר מן הקופה, מתחלה פרושות ואחר-כך רוכלים ונעשה „קצנאמי“ את הכסף

הננו היה מוסר לאכרך אחר, שנתנס להשכלה. והלה היה קתה ספריהשכלה בסעסס ומביאם לליב הזוך לכרכם. ליב הכורך וכה ב. עצם שמה: שר מלאכה ביד רחנה, מלבד רמי "לאיחריק". אף היה קורא את הספרים עצמם כנמשו שבעו, ומוכה בהם גם אותי, אני עברכם הנכנע, באותן השעות המרוכות, שהייתי שוהה בכיתה. ולי כה יקרו השעות המאושרות ההן, שגם עכשיו, כשאני מוטל על ערש־דוי, אני הנה וחחר והונה בהן ולבי מפרכם בקרכי - איני יודע אם מחמת אושר או מחמת שחוק, משום שאני נזכר גם כסופו המנוחך של אותו מעשה.

שמים וארץ נשבעו, שלא יעלימו סדי. סוף־סוף נתגלה גם סודו של הבחור ה"מצנאמי" וחברו, - הנה מהומה ומכונה. ושמעות משונות ודברי־הכאי ותחמאות נמסרים מפה לפה: ספר איום וגורא נמצא בידי ה"חבורה", ספר ששמו מוכיה עליו - "אין דעת אלהים בארץ". כלומר כסירת בעיקר רחמנא ליצלן. אפשר, שלא היתה שמועה זו אלא בדוהא בעלמא. ואפשר שהשמועה הפורחת, הרגילה לשנות תכלית שנוי כל דבר שכמציאות, קראה שם זה על ספרו של וסניץ. "אכן יש ה", שאמנם נקנה גם הוא בכסף ה"מצנאמי" ונמסר לליב הכורך לכריכה. - והמסרים, ראשי הבריונים שבמוטילי, יצאו להרעיש עולמות והתחילו מנסים גם את הרב שלנו: יחרים ויגדה את ה"חבורה" הטמאה ואת ספריהמינים שלה ידון בשרפה. אלא שהדו־בונים, שכבר היה ידוע, לאפיקורס נמור, וגם רי עדי וירמן עמדו לנו בעת צרה זו והספרים ניצלו משרפה ובעליהם-מחרם וגדו. ומאותה שעה ואילך התחיל נועץ בי מבט עקום של חשד ה"דוד־שמרילי", שדידתו היתה ממל ביתנו, בקצה השוק, כאמור בראש הפרק הזה.

IV

ראוי הוא ה"דוד שמרילי", שתדעו אותו גם אתם, קוראי החביבים. ליצינים שכמחמנו, - אני עברכם ובני בית החיים, היינו רגילים לאמר: כשהקדוש־ברוך הוא מומין בהיסח־הדעת דוד שכזה, הרי הוא משמש מציאה כשרה לבדה את הדעת. או, בימי נערותנו, היינו חושבים את ה"דוד שמרילי", כמחילת־כבודו, משום לשומה. עכשיו, כשאני נזכר בו ובהליכותיו, נראה לי, שיחזר משהיה אדם כשר זה שומה, היה במלך, רמות ממוסית, שרק ארמת העיירה הקטנה, והנחרה, מתברכת במידות כאלו. ויגד יס איתם בלדי רבם קשרי־כח ויגדו שמעו נא ושפטו כעצמכם:

בוקר השכם של קיץ' בהיר. שעת צאת העדר מן העיירה אל השרה, ה"דוד שמרילי יוצא מביתו וצועד בקו ישר דרך כל השוק מצפון לדרום. יתף, לבוש מכנסים ומלית־קמין, לא יחזר, ידמוקה על ראשו, מקמרתו העשנה בין שניו, חמורה ארוכה רכה ולחה בידו הימנית. אני רואה אותו והנה הוא נכנס לחצרנו

אשר ממול חצרה, שוהה רנעים אחדים בחצר ושכ על עקבז כשחוא מחמר אחרי פרתו, הולך אחריה עקב בצד אטרל, מצליף עליה באויר בזמורתו, משרלת בדברים ומשחרה מוסר בשפת ערלית צחה:

— „פרת, פשוכלונקתי! נמלה זו איני יודע פירושה, ולפי ענינה היא לשון של חבה יתרה). כלום איני חסדשלוס בעלהבית הנזן? כלום מכלא אין לי בחצרי? כלום שחת אין לי בעליתיו הכל יש, ברוך-השם, וביתוד שחת מן המוכחה, דקה מן הרקה, ממש קתה, ואת, פשוכלונקתי, משרכת דרכך להצרת ופרותיה של חנה! מילא אהבה ואחזה— מהיכא-יתיתי; אמרי אינשי: לשם צוותא חדא חלה יהודי את עצמו. אבל ללון במכלא של חנה — קה, חרפה וכלימהוד עיקר פריסתו של הדוד-שמריל היתה. חבירת נאות-דשא ושמח-קרקעות מאח פקדי הרשות שומרי היערות (במחילה, עסק-טרסה קצת). פעם אחת השיאו יצרו לנסות מולו במסחר העצים. עמד וקנה יער— וניזק. שאל אותו הדוד-כונים: „שמריל, מקח שכמותך, כיצר נכשלת בעסק ביש כוהי? ושמריל משיב בניחותא: „היער כשהוא לעצמו עסק מוצלח הוא אלמלא שלשה דברים: שבר-קצצה, שכר-הולכה ודמיה-עצים (מטאסקא, וואקא, פניא-וואי בלעז)...

אמת קרושה: כל היערות שבעולם היו עסקים מוצלחים אלמלא שלש פורעניות אלו, ש.על-פי מקרהי הן מצויות בכלם...

ואף-על-פי-כן היה מעשה וגם הדוד-שמריל חדש הלכה במסחר. רודתי, אשתו הראשונה של שמריל, מתה והניחה אחריה כעשרה בנים ובנות (נהג כבר ראיתם, רבותי, שבני-משפחתנו מוריים הם בלי עין-הרע). היתומים נמזרו לכל רוח, הגדולים — לאמריקה, שני נערים קטנים נספחו למשפחתם של חשוכ-כנים, ובאופן זה נסמרו גם הם מעבודת-הצבא, ואת יתר הטף לקח הדוד שמריל אתו כשנשא אשה שניה בעיירה רחוקה ועקר דירתו לשם, ושם המציא סניף מסחר חדש.

פשפש ומצא מין סחורה לעשית חביתין. לא מעצי-אלון, מפני שיש בה בנותן טעם של עפצים או כיצא בו, ולא מעצי-מחא, שנותנים טעם וריח רע של זפת, אלא דוקא ממין אילן סרק שלא יצלח כמעט לכל מלאכה, חוץ מנסרורים ונייר, שעל שניהם לא רבו עדיין הקוסצים בימים ההם. ובכן, אילן זה אפשר היה לקנות בזול כדי לעשות ממנו נסרים של דמני-חביתין. אף קנח מצא הדוד-שמריל לנסרים כאלה, גם שותף בעל-ממון למעשה הנסרים. והעסק נמנר בשעה טובה ומוצלחת.

והשאר אינו מענין. קללה רובצת על כל מציא חמצאות, שלא יראו עולמם כחיהם. גם הדוד-שמריל יצא מכל עסק הנסרים והחביתין ודין על ראשו. שותפו קסחו, או מולו נרם. — איני יודע. אבל דבר זה אני יודע, שלאחר שנולדו לו בנים ובנות גם מאשתו השנית וגם הללו נדלו ויצאו לאמריקה ולאחר שגם אשתו השניה מתה עליו ותוא, הדוד-שמריל, נשאר שכול ואלמן בעיירה

הרצועה, נמלך ויצא אף הוא למדינת-קולומבוס, כדי להיות „אב ופטרון“ לבני שם, בנהוג.

וכשאני עומד בדוד-שמריל, אין אני בן-חורין להספור גם מן הדודי ישראל, אביו של שמריל. אמנם ישראל לא היה לנו דוד ממש, אלא משום שהיה מרובק ומקושר במשפחתנו בהרבה נימין של חתן וידידות, לפיכך קראנו גם לו דוד. הדוד ישראל – טפוס מיוחד של בעל-בית אמיד, תקיף, מכניס-אורה, עסקן בצרכי-צבור, נבאי ב„חברה-קדישא“ ונוהג נשיאותו ברמה, עם-הארץ, מתפלל „בימים-נוראים“ במחזור רחבי-נילים עם „עברי-שיטשי“ וכוכה בדמעות שלישי. לובש בשבת ויום-טוב קטטה של אמלס שחור נצק, אף-על-פי שאינו לא חסיד ולא בן חסיד: – זו היא המרה לסתם מהדר.

שרשו ב„שלשלת“ הפסישמשוואים שבמפתח הפסישמשוואי „מפתח“ הוא קבוצה של אחחות וחוות, כפרים, פונדקאות וריחיים השייכים ל„פריץ“ אחד. ולפריץ אשר כזה – יהודי-החצר, הוא ובניו וקרוביו – „שלשלת“ יוחסין שלימה, שאי-איש ממנה יושב בפונדקו וריחיו, הוא וורעו אחריו על סמך חוקה, שאסור להפקיע על-פי דין-תורה, וגם דעת ה„פריצים“ עצמם אינה נוחה מפורצי-גדר הכאים להפקיע חוקות. „מפתחות“ ו„שלשלאות“ כאלה היו בסביבתנו שנים עיקרים – הפסישמשוואים מעבר מוטילי מערבה והפזווצאים מצד מוטילי מזרחה. את „פוריציה“ כבר אנו יודעים, ויש קוראים ל„שלשלת“ זו מולודובית, על-שם החצר מולודובה הרחוקה מהלך חמש פרסאות ממוטילי. בימי ה„פריץ“ הזקן היה ה„מפתח“ אחד. וכשמת נתחלקו האחחות, ומולודובה ובנחיה נסלו בחלקו של אחי, הגריץ (או כמו שקראו לו במוטילי: גנדריק) סקירמונט. הגריץ זה לא הלך בגדולות בבנין כתרירות ונדומה „אוהב ארמה“ היה, ובאחותו – בית-משפחות גדול לייש, ולגאמן על מרתפו הסקיד את מאיר המולודובאי. את יינו מכר שנה-שנה לסוחר המרבה במחירו: יעשה בו הסוחר מה שלבו חפץ. ורק תנאי אחד התנה עם כל קוניו, שמאיר המולודובאי ישאר על כנו: נאמן המרתף. אלא שמרה מטנה היתה לו למאיר: נתן ייש בהקפה לכל אדם, והיא שעמדה לו, שסוף-סוף נמצא המרתף חסר הרבה. אז רחה אותו הגריץ ממשפחתו והוא יצא מן המרתף עני ואביון.

מוכמנו וחוכר-פונדקו של הגריץ היה הירשל המולודובי, אחי ה„פוריצאי“, יהודי כרסני חמטני, חסיד ליבישא, עשיר בנכסי דנייד, בחרור – מחבות-נחישות התלויות, כשהן מרומות ולמושות, על כל קירות הבית לטי, – הגדולה שבהן ב„תוף-הקלחת“ של גדר והקמנה – כדי רביעית.

והדוד ישראל היה מוכמן בפסישמשווא עד שעמד אלכנה לזין והפקיע חזקתו בהוספת מקח ומתן בסתר לאדון הסוכן על נחלאות הפריץ, וישראל נורש מבית-תעניתו, ואולם ישראל לא החיפש, נסע אל ה„פריץ“ עצמו לווארשה ורצה למנוע מענתיו על העול שנעשה לו. בימים ההם ידעו גם ה„פריצים“ דיני

חוקה והדור. שתקנה יפה היא זו. עֵנָה, הַפְּרִיץ בְּדַבֵּר וְרָאָה, שִׁישְׂרָאֵל הוּא מִן הַנְּעֻלִּים וְאִינֶם עוֹלָבִים, אֲבָל הוּאִיל וְכִבֵּר נַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה הוֹכֵרַח לְמַצּוֹא לוֹ מַצּוֹי מִמָּקוֹם אַחֵר: הַצִּינּוֹ לִפְנֵי „פְּרִיץ” אַחֵר מְכִירוֹ וְהִלָּה שְׁמוֹ לְמוֹשֶׁל בְּכָל נְחָלוֹתָיו בְּזוּהָלָיו: „מִפְּתַח בְּרִמְלִיאִי, יִשְׂרָאֵל עֲבַד אֶת אֲדוֹנוֹ כְּאַמּוֹנָה, וּבִשְׂבִילֹו נִכְנַם לְמַחְלֻקַּת עִם הָרֵכָה נְיִים וַיהוּדִים, שֶׁהָיוּ רִנְיִלִּים לִנְנוֹב כַּחֲצַר בְּרִישְׁנִלִי, הַפְּרִיץ הִכְרִיהוּ לְטוֹב וְהָיָה מַעֲלָהוּ לְנִדּוּלָה, אֲלֵמֶלֶא נִהַפֵּךְ הַגִּלְגֵּל סְתָאוֹם:

הַפְּרִיץ נִתְּסָם לְמַלְכוּת בְּמֶרֶד הַפּוֹלָנִים הָרָאשׁוֹן, הָאֲחָזוֹת הוֹחֲרָמוֹ וּשְׁמוּעַת דַּעַה הַנִּיעָה: „הַמֶּלֶךְ מִי שִׁיּוּכֵל” יִשְׂרָאֵל רָתַם לוֹ וּזֶנְ סוֹסִים דּוֹהָרִים בְּעִנְלָה מוֹכַח וְקָלָה, נָטָה לְצִדִּירֵדְרִכִּים דֶּרֶךְ יַעֲרוֹת וּבָצוֹת וּבָא בְּשִׁלּוֹם לְמוֹטִילִי – בְּמַקְלָהוּ הַקּוֹרָא הַנִּכְבֵּד שְׂבִימִנִי, הַדְּחוּק בְּרוּחוֹ מֵהֶלֶךְ תִּיק פֶּרְסָה מֵאוֹתָה תְּקוּפָה שְׂאֵנִי עוֹמֵד כֹּה בְּסַפּוֹרִי, וְדָאִי לֹא חֲלִי וְלֹא מְרִנִּישׁ בְּתַמְיָהוּת שִׁישׁ בְּמִלִּים הַפְּשׁוּמוֹת: „אַלְקָנָה לְוִיָּן הִפְקִיעַ אֶת חוֹקָתוֹ. אִפְשָׁר, שֶׁרֶק הוֹקֵנִים שְׂבִדּוֹר יַעֲמִדוּ עַל הַתְּמִיּהוּת הַלְלוּ: הָאִי מֵאִי, כִּיצַד עוֹמֵד יְהוּדִי וּמִפְקִיעַ חוֹקָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ וְחוּץ מִזֶּה: „אַלְקָנָה לְוִיָּן” – הַשְּׁמַעַת מִימִיד יְהוּדִי נִקְרָא בְּשִׁמוֹ וְשֵׁם מִשְׁפַּחְתּוֹ – וְדִי? בְּנוֹהַנְּ שֶׁבְּעוֹלָם, אִדָּם מִיִּשְׂרָאֵל יֵשׁ לוֹ שֵׁם לֹאִי שֶׁמַּעֲמֹ מוֹכֵן: עַל שֵׁם אֲשֶׁתּוֹ אוֹ אִמּוֹ – „אַבְרָהָם בֶּן אֶדְרִי, עַל שֵׁם מוֹשֶׁבּוֹ – „יִשְׂרָאֵל הַפְּסִישְׁמִשְׁוֹאִי, עַל שֵׁם מֵלָאכְתּוֹ וְאוֹמְנוֹתוֹ – „שְׁמוּאֵל הַחֹזֵן, „לִיב הַכּוֹרֵךְ”, עַל שֵׁם צִבְעוֹ – „יִצְחָק” אֲבָא הַשְּׁחוּרִי, עַל שֵׁם מוֹמּוֹ – „כְּרִיל הָעוֹרִי, אֲבָרָה־סְוֹלֵף הַצְּרוּדִי, עַל שֵׁם מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה – „יִשְׂרָאֵל בַּעֲלֵ־הַמֶּרְחָף”, וְלַפְעָמִים, כְּטַנֵּעַ לֹאנְשִׁים חֲשׁוּבִים, „יְחִידִי סְנּוּלָה, יוֹצִאִים בְּשֵׁם כְּלָבֵד כְּלִי שׁוֹם כְּנוֹי – „כּוֹנִים”, עוֹרִי, וּפְתָאִם, יְהוּדִי מוֹטִילִאי וְהוּא נִקְרָא – „אַלְקָנָה לְוִיָּן” ו

לְהַשִּׁיב חֲשׁוֹכָה מִסְּפֶקֶת עַל תְּמִיּהוּת אֱלֹהִי אִינִי יוֹדַע נֵם אֲנִי, וְאוֹלָם אִפְשָׁר, שְׂחָרָא מִתּוֹרַצַּת בִּירֵד חִכִּירְתָּהּ: דּוֹקָא מִשׁוֹם שְׂאֲלָקָנָה נִהַנְּ שְׁלֹא כְּשׁוֹרָה, לֹא כְּמִנְהַגֶּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְהִפְקִיעַ חוֹקָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ וְדִרְכּוֹ הָיָה בְּכָלֵל לִילֵךְ וְלַהֲוִיק, – דּוֹקָא מִשׁוֹם כֵּךְ נִהַנּוּ בְּנֵי־מוֹטִילִי נֵם כּוֹ שְׁלֹא כְּמִנְהַגֶּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְקִרְאוֹ לוֹ בְּשִׁמוֹ וְשֵׁם מִשְׁפַּחְתּוֹ, לֵאמֹר: הֵלֶּה „יוֹצֵא דּוֹפָן” הוּא. וְהָאִי רֵאִיָּה: אֲלָקָנָה שְׁנִי הָיָה לָנוּ כְּמוֹטִילִי, וְנֵם הוּא נִהַנְּ שְׁלֹא כְּשׁוֹרָה וְנֵם לוֹ קִרְאוֹ בְּשִׁמוֹ וְשֵׁם מִשְׁפַּחְתּוֹ: „אַלְקָנָה מִיִּישִׁי”. אֲבָל עַל אֲלָקָנָה זֶה, הַשְּׁנִי, עוֹד יִבּוֹא הַדְּבָר לְהֵלֶךְ, וְלִפִּי שַׁעַת אֲנִי חוֹזֵר לְהַרְדּוֹר יִשְׂרָאֵל הַפְּסִישְׁמִשְׁוֹאִי.

הוּא הָיָה זָרִיז כָּל יָמָיו, יוֹדַע פֶּרֶק בְּהִלְכוֹת אֲכִילָה וְשִׁתְיָה, נִהַנְּ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וְנוֹתֵן נֵם לְאַחֲרִים לִיהֲנוֹת מִמֶּנּוּ. חֲרִיוֹתּוֹ עִמָּדָה לוֹ לְצֵאת מִן הַמִּיצֵר אַחֲרֵי בִּרְחִיתּוֹ מֵאַחֲזוֹת „הַפְּרִיץ” שְׁלוֹ, לַעֲשׂוֹת עִסְקִים עִם „סְרִיצִים” אַחֲרִים, לְשׁוֹכֵר עֲרִילִים וְלִבְצֵר לוֹ מַעֲמַד וְלַהֲעֲשׂוֹת „דּוּרִי” לְמַחְצִית בְּנֵי־מוֹטִילִי, „מִנִּין” הָיָה לוֹ תְּמִיד בְּבֵיתּוֹ, וְנֵם כּוֹה הָיָה תְּמִיד מִן הָזִרְיִים הַמְּקַדִּימִים. כְּנוֹהַנְּ שֶׁבְּעוֹלָם, חֲבוּרָה שֶׁל בַּעֲלֵ־רִבְתִּים מִשְׁתַּתְּפִים בְּאַתְרוֹנָם אַחֵר וְכוֹלֵם רּוֹצִים כְּנַעֲנוּעִי־הִלְלִי, וּכְסוּבִי מוֹכָחִי בְּהוֹשַׁעְנוֹת, מַה הֵם עוֹשִׂים? – מִתְּפַרְדִּים לְמִנְיָנִים שְׂתִים, וְאוֹלָם מִנִּנּוֹ שֶׁל

והיה ישראל מקדים את כולם. הוא מסמיק לנמך את ההלל עם ההושענות ולשלוח את הורגיו לבית המדרש הגדול בשעה ששם עומדים ערין בסמוקי דומרא. מבית המדרש מעלים את האורזנים ל.מנץ של החסידים, ובעתים נוסלים אותם ל.פניני' אחרים, שאין להם מרדיציות קבועות לזמרת מלה.

היהודי ישראל דע, איך ובמה לקטת לו קהל מתפללי: ב.קדושא רבא' בכל יום-טוב ויום-טוב, ביהוד כשמיני-עצרת ושמות-תורה. או היו מביאים עולה שלימה מעונה. אנשי כל נרדיו, כלומר אנשים גדלים מרא ביער. אנשים אלה יש להם מעט מיוחד: עד שלא נתבשרו כל צדכם קשים הם כאנשים וחמוצים עד להקרות את השנים. מכיון שנחבשלו, מיד הם מתחילים מרקיבים ומשחירים וקורא תריסה וחמשה מכבצת מהם מאליה. אלא שכל המכוון את השעה, שעה בשולם מסש. נרבה מהם הגאה משונה.

אבל מי זה יעמד בגמיון ערבי-הקמות, בשעת זדוה, לכוך ולברור? והקהל חוסף את האנשים ואוכלם לתיאבון, - ולמחר דיו של שמואל הין מלאות עבודה... שמוא האמר, כשיש עולה שלימה מלאה-המים להזהר אלא כך הוא המנהג במוסילי לחסוף מיני תרנימא. למשל, חתונה: את הכעדות והדולה-את הדנים, האמירות, הצלי וכו' - אוכלים בניהחא. אבל בשעת. מעורר-והחן' או קבלת-פנים, שיש בה גם מיני מענים ומירות - חוסמים...

מרדיציות משונה היתה לו ל.הודי ישראלי. חוק ולא יעבור, - לפרק את החגור בכל פורים ופורים. מריקה זו למהו-פשוט! חלה עבודה לפורים. הלכת למשח מפיני, אפילו עני שכעניים אינו פטור מ.מצודו זו, דוגמת מצה בפסח, ואצל ה.הודי ישראלי הכל נעשה ביד רחבה ובמדה גדולה: את הבצק לשים בביצים, מוסיפים גם מעט אלוהה, כדי שתהא החלה תופחת ביותר, כרטום וצמוקים לשכח את המעם, וקולעים אותה קליעה כפולה שמונה שבבסול שומנה - לני. אל התער החלה נכנסת בשלום, אבל שם היא מתחילה תופחת ועולה. תופחת ועולה עד שהיא ממלאה כמעט כל חללו של התער עד כפתו, ואינה יכולה לצאת דרך הפתח, אין מוצא אחר אלא לפרק את התער...

המסכה של ה.הודי ישראלי היתה גדולה והיפה שבעיירה: פשוט, חדר אחד מחדי הבית, אלא שתתקרה של החד זה משונה במה - מונחת-עץ מונחת דקת: צבועה דוק ומונחת ברבעי אלכסנות מקבילים שתירעב. התקרה הזאת עולה ויורדת, מוצבת על צירה בעזרת חבל, הברך על גבי גלגל, בעד קטן שפחות מזה בו, מוליך ומביא מעלה ומורד.

ה.הודי ישראלי, שעשה כמה שנים בארמון אדונו בקרמליץ בהיקף התולדה, נשקף בהם צדדי-המזרח, בזהב נעשה בקרמליץ ויטל לו גם קצת חוש לעצמו וזהו. זהו זהו החיזי שהקצת קרמק לפני ביתו בלטי חוק, מרד ומעד על מילי קפוצק. זהו זהו שיש וחסורים. אף מילי ונבדננות נעם סמך

לבתו, לכל אורך הכותל המזרחי, וכשנרלו האילנות היו כפילים צל על חלונות הבית ומנינים עליו מן החום והשרב בתקופת תמוז.

שאר כתי-מומילי עמדו כלם ערומים וחשוף-רשת, כאלו היה קרקעם צחיד סלע. אין חתימת-דשא כלפי חוץ, רק בית ומאחריו חצר. שם – ספיח פרא של קוצים וברקנים, שנוח להם שלא נבראו. מכלאות, אסמים, ואחריו כל אלת, במקום צנוע שאין העין שולטת בו – נינת-ירק גדולה, לא לשם נוי חלילה, אלא לשם תכלית, למרנסת-הבית. ואפילו כשזורעים והרות ופרנים שפרחם נאה, אין מתכוונים לנוי, אלא: והרות – לשם הנרענים הפוכים שבהם, שמפצחים אותם בשנים כשהם יבשים, ופרנים – ל„אוני-המין“ של פורים וכדומה.

ומכיון ש„ניחנה רשותי נמצאו גם אחרים שעשו כמעשה ה„דוד ישראל“ ונמנו להם „פרדסים“. הראשונה הייתה אמא (נאבא לא התערב ב„ענינים כאלה“). שמא תאמרו, האיד זה אשה – ולו גם תהא אשת-חיל – באה לנמנו מרדם במומילי, ולא רק של עציר-דברנות בלבד, כי אם גם של עצית-סחים, אנשים ושופים, ודוקא מן המינים המוכרחים? אל תתמהו, יש דברים בנו. בתקופת השעבוד („פאנשטשינא“ בלעז) היו ה„פריצים“ מלמדים את משועבדיהם כל מיני אומניות. ראשית – לשם פרנסה: האומנים מן המשועבדים היו עולים לכרכים, עוסקים שם באומנותם ומשתכרים, ובשביל הרשיון לצאת מן הכפר ולעלות לכרך היו מעלים לאדוניהם שנה-שנה מס-נלטלת ידוע. ושנית – באומנים מן המשועבדים היו האדונים משתמשים גם לצרכם הם ולצורך חצרותיהם וטירותיהם. כשפסק השעבוד בימי אלכסנדר השני נמצא בתוך „הערלים“, המשועבדים לאמי כענין הרנסודות, אחד שהיה בקי נננות – יענקה מ„מעלה-סרחון“ „ממרדינא-שעאי“. האגדה מספרת, שאחד האצילים, בעל-האחזה, בקש לשטת את שם האחזה, טפני הכבוד, אלא שמשועבדיה התחננו לפניו, שלא יקים את מחשבתו זו. והוא לנו אבותינו ואבות-אבותינו היו „סרחנים“, נהיה גם אנחנו וכנינו אחרינו סרחנים כמחסי... ויענקה זה מ„מעלה-סרחון“ הוא שגם לה לאמא, כי תתן את לבת לנמנו. מרדם סמוך לביתנו. כמה נמל יענקה ש:מרחה – מיני ידע בבחור, אבל חושבני, שהשכר היה מועט – והובים אחרים מלבד שתיה „כיד המלך“. והשתיה היא העיקר: מצד המקבל – גדולה לנימא. ומצד הנתן – אין הייש שוח כלום, „ברכת הבית“...

ובכן, יענקה נמנו לנו מרדם – עוקר ביער אילנות הנבלים פרא. משרישם בנימנו הם נקלמים מיד, לקיים מה שנאמר „ומעפר אחר יצמתי“, אחר-כך הוא כותם עד סמוך לקרקע ומרכיב בהם נצרים של עצית-רכוח. ובשביל והרכבה נידון המוכר שבוילטותיו למיחה חמופת. שנה יצאה טלפני יענקה והרכיב באילן אחד שני נצרים – אחד של תפוחים ואחד של אגסים. ומעשה שמן – שניהם נקלטו ושניהם התחילו עושים מידות דוקא משומרא דשומרא. עמד ניפי חלמן וקצץ את האילן, – כלאים! ואנכי, אל נא אהמא לאלהים בשמתי – דמתי

היה עלי ניסי אותה שעה כמלך. ואלמלא מוראם של גדולים ממני הייתי קורעו כדג.

וכשראה הדוד בונים שותף לאמא ב"חוקת השעבוד" לנבי יענקה שפירסנו מצליח, מלא גם הוא את ידי יענקה לנטוע לו פרדם, אלא שהוא הרחיב את הדבר עד קצה הנבול: את כל נינתו הפך לפרדם. וכשהתחילו העצים עושים פירות השכירם לשמואל היין, כתנאי, שהוא, הדוד בונים, יהא רשאי לקטוף פירות לצרכיהבית חנם אין כסף. וזכורני, שגם הדוד וגם הדודה, וביחוד תריסר בניהם ובנותיהם, היו קוטפים ואוכלים, קוטפים ואוכלים עד שלבסוף היו נוקקים לאוחו שמואל היין עצמו על עסקי איצטומכא...

בין כך ובין כך, תיתי לו ל"הדוד ישראל": הוא היה הראשון בעיירתי מוטילי, שהטעים ליהודיה טעם עץ ופרח. -

V.

נפטרתי מאח "הדוד ישראל", ועד שאני מניע ליתר, "נכוריי" ספורי אני זקוק למסל כאותו ה"חד-כרדא" השני, שמוטילי, "נורה" עליו, כאמור לעיל, שיקרא לא על שם אביו, אשתו או אמו, אלא על שם משפחתו בלבד, - אלקנה מייטש.

כנ"י זה לא עורר בנערותי תמהון בלבי: מאן מפים ש"מייטש" שם משפחה הוא ולא שם-לואי, כנהוג במוטילי? רק לאחר שנדלתי ונתכרר לי, שזהו שם משפחה ולא שם-לואי, התחלתי לתמוה. ואחר-כך נודע לי, שגם אלקנה זה, כאלקנה לויין, הנוכר למעלה, לא התנהג כשורה ודעת הבריות לא היתה נוחה הימנו, והדבר הניע לידי כך, עד שפעם אחת, כשקפח עניני הקהלה, עמדו ונדוהו. אבל אלקנה לא יירא ולא יתת. בא לו לבית-המדרש, התיצב על מקומו בכותל-מזרח, כאילו לא בו הכתוב מדבר. מה עשו המתפללים? - נדחקו כולם אל הפתח ויצאו ואותו עזבו יחידי בבית-המדרש. ואלקנה לא קם ולא זע, עמד כבתחילה על מקומו ודוקא האריך בתפלתו, כדי להכעיס, וכשפקעה סכלנותם של המתפללים, המטיילים בהוץ כשהם עטופים במליתותיהם, חזרו ושבו הם אל המנודה...

אלקנה מייטש היה הראשון (אולי - גם היחיד), שפדה את אחוזתו מיד הרשות ותתי לו קנין-פרטי לו ולדורות הבאים אחריו. דבר זה עמד לו ולבניו, כשנוזרה על היהודים שאינם מותרים לעסוק ב"מזניה" אלא בביתם שלהם ממש. כל יתר ה"מחנים" שבעיירה, ואפילו הללו שעסקו בזה בהיתר, הוכרחו לקחת תעודות על שם הנייות, שהן היו ת"מזונות", כביכול, במסח, והמייטשים מוונים בריש-גלי ואין מוחה בידם, כי הבית שלהם הוא. - אלקנה היה גם היחיד בעיירתי, שנכנס למעמד ה"מותרים" - דבר שנתן לו כמה זכויות ויפויעכת מיתחרים

בימים ההם. אסילו אבא, הראש והראשון בעיירה, לא עשה כמותו ונישאר כל ימיו „עירוני“.

ובשמת הניח אחריו רכוש גדול – ארבעים אלף רובל, והכל העידו עליו, שחכם גדול היה: מימיו לא היה לו עסק עם יהודי מוטילי ולא מהם נתעשר, וכשהיה לו עליפי מקרה עסק עם יהודי היה נזהר, שלא ימכור לו סחורה אלא במזומנים...

ומספרים עליו. שקודם מותו קרא לארבעת בניו ואמר להם:

– בני, כשתובעים אתכם לדין-ישראל – צייתו ולכו: דין-ישראל איננו גולן; כשנעל-דבריכם מוענים ותובעים – שמעו והקשיבו, שמה תלמדו מרביהם להפסד מתביעותיהם; נותן לכם הדין מטפחת לקבלת-קנין – קחו: לא שלשלת-של-ברזל היא זו; מוציא הדין את פסק-הדין, אם פסק-הדין לטובתכם – מוטב, ואם לאו – הרשות בידכם להשניח בו כבשלנ של אשתקד...

מארבעת בניו של אלקנה אוכיר רק שנים.

האחר, הצעיר, היה גם הוא אחד מן הראשונים והמוכהקים לסריצת-גדר והפקעת-חזקה כנוגע לשכירת-ערלים, והשני, הבכור, היה זקן-העירוני הראשון במוטילי, עוד קודם שורחה שמשו של עיר וויימן. הדוד בונים, הלץ, היה קורא לו: „יהודה הנושפנקאי“, כלומר – מכל עניני משמרתו אינו יודע בין ימינו לשמאלו כלום חוץ מן הנושפנקא. אף-על-פי-כן היה יהודה זה נמנה בין קהל הקוראים מפקידה לפקידה את העתון הרוסי „המבשר הווילנאי“.

„המבשר הווילנאי“ מאי עבדתיה? שוב מעשה בתוך מעשה. כבר אנו ידעים, שבני מוטילי לא היו נוקקים לשפת רוסיא „צחה ועמוקה“, ובכן אין דורש ואין מבקש לעתון רוסי, אין קורא – ופשיטא אין חותם. את תאותם לחדשות מלאו גדולי מוטילי על-ידי „הלבנון“ המאניצי, שהיה בלא ונרוש פילמונים משונים על רבנים משומדים ואפיפיורים גרי-צדק. וחבל, שאתם, קוראי החביבים, לא זכיתם לראות, כיצר ידעו בנר-עירתי להבין ולהסביר עליפי עתונם זה את כל עניניה של מלחמת פרוסיה וצרפת בשנת 1870/71 ולדרוש כמין וחמר את כל המאורעות הגדולים של תקופת הריבולוציה שלאחריה, וכמה ידעו לתת יקר ונדולה לנבורה של התקופה ההיא – „למירוס“ חביבם, הוא מִיר הוקנו ובכן הדרא קושיא לדוכתא: „המבשר הווילנאי“ מאי עבדתיה?

„המבשר הווילנאי“ (ווילנסקי נוסטניק) נעשה בימים ההם, אחרי מרד הפולנים השני, עתון רשמי למחצה בתחומנו ותוכנה הוטלה על כתיבה-פקידת לאכרים לחתום עליו, ויהודים היו „מעיינים“ בו כאמור, מפקידה לפקידה, בשעת הנחה „למדינות“ מצד הרשות („מניפסט“ בלעיו) – דבר הנחוי כמעט לכל יהודי מוטילאי, שצרת „ההלוואה“ („פוויטשקא“ בלעיו) כרובה אחריו כשלשלת-של-ברזל.

מאי „פוויטשקא“? – שוב מעשה.

אחרי-השרפה הגדולה עמדה הרשות ונתנה עזרה לנשרפים ביד רחבה:

הלואות באפותיקי על אהזות הנשרפים והכתים העתירים להבנות בכסף התלואות; התשלומין לשעורים, קרן ורבית יחרי, כסך הכל ערך חמשה אחוזים בשנה, כנהוג בבנקים לאפותיקאות.

אבל יהודי מופילי אינם זרזים כלל לפדוע חובות כאלה; נמלכו ולא שלמו כלום. החוב הולך וגדל, רבית ורבית-דרבית עם קנסות וקנסים-קנסות מתוספים משנה לשנה, ויהודי-מופילי שוקמים על שמריהם: אט, המקום ירחם... הרשות מתחילה לדרוש בעקיפין, באים פקידים ומאיימים ומשרלים בדברים, - אין קול ואין עונה; מעמידים את האפותיקאות למכירה בפוסבי-ואין קונה; באים פקידים ומכריזים: מי האיש החפץ לשכור לו בית-דירה בשכר וכל אחד לשנה - יבוא וישכור ונמצאים קופצים, אלא שמתן-בסתרי ו, לא יחריץ הם סטלות ברוקות ומנסות לעתות בצרה.

ובכל-זאת היה כל ענין ה"מחישקא" תלוי על יהודי מופילי, כריאה וכנר על נבי חתומים: סוף-סוף גלגולים והרפתקאות שאין להם סוף עם פקידי-הרשות אינם מן הדברים הנעימים ביותר. אמרי אינשי: "אפילו אכילת כולכוסין תדיר סופה לזרואי. ומובן שהיו מתגפלים על כל "הנחה למדינות" ומבקשים לדעת, אם חוב ישן זה נכנס בכלל "שיורי מסים" (נדואימקי' בלעז), שחלה עליהם שמיטה. אבל צא ולמד "דעת" מסגנון קנצלרי בנושא של דיני-ממונות סבוך ונפתל, שגם מומחים גדולים מנרסים בו שניהם, ובפרט יהודי מופילי, שיש להם מינא גדולה על כל מיני "צחות" ו"עמקות". ובכן, מתכנסים כל "יודעיספר" שבעיירה, מביאים אותו הגומר של "המכשר", שבו נרסם המינססט, יושבים שבעה נקיים על כל טפת דיו, מרדקים בכל תיבה ותיבה, בכל אות ואות, ומוציאים ממקנות, הנונעות לצרת ה"מחישקא".

וראשי המדברים בהלכת חמורה זו הם: אברהם-י"ל ב"ר ארל מזורעני, ישראל בעל-המרתף חתני, נס-כן מזורעני, נחמן בן יונה הגדול, איש בעל-דין קשה, הבא כל ימיו בעקיפין ובערכאות, דוד בן מירלה - לבלר העיר, מומחה לכתיבת קבלות ומסירות, ונם - "יהודה הנשפנקאי", בנו הבכור של אלקנה מייטש. ונם בת אחת היתה לו לאלקנה מייטש, יראת-שמים, ממש צדקנית, ולעלובה זו בעל, בנימין-הלל שמו. ראש וראשון לאפיקורסים במופילי; הוא היה הראשון בעיירתי שלבש מלבוש נכרי, בגדים קצרים, ולא רק בשבת בביתו, כי אם גם בלכתו בתוך "ברישי-גלי".

עד כמה היה האיש שמוץ באפיקורמות ומנקר עיני הבריות-הרי מעשה שהיה: בימים ההם היו שני מנידים ממורסמים במקומותינו, שניהם מצוינים בכח דברונם ושניהם בעל-ישרון גדול להמות לבות השומעים לחפצם, ויותר שהם משפיעים בדבריהגיון על המחשבה הם משפיעים על הרוש בדבריהאש ונחלת. האחד - המניד מקלם, ארוך שבאוזקים, קנאי שבקנאים, מיו מלא אלות וקלללה, הרומים ומדומים כלפי האפיקורסים והמשכילים. והשני - ר' חיים

מרומישוק, חישור על השכלה, חוקר ופילוסוף, מחבר פירוש נרול על ספר איוב דורש בשכה. האמונה הצרופה.

ויהי היום והרומשישקאי דורש כפינסק. בימי התשובה. וילכו הדודי-בונים ועיר ווימן והביאורו למוטילי ליום-הכפזרים, ושכרו נקבו: עשרים וחמשה רובלים חוץ מקנית מספר אכסמפלים הגון מפירושו לאיוב.

ר' חיים היה איש בא כימים ושכינה אצילה של הדרת-שיבה מרחפת עליו, "יהודי יפה" טפופי מדורות הראשונים ומתנהג בחסידות ויראת-שמים: מכין שעמד בתפלה זכה קודם, כל נדריי שוב לא ישב על הפסל עד תקיעת שופר האחרונה.

שלש פעמים דרש בו כיום: אחרי, כל נדריי, בין שחרית למוסף ובין מנחה לנעילה. דרשת, כל-נדריי אני זוכר, כאלו שמעתיה יום אתמול. ה"תרי שבה היה משל נפלא בסגנון של ספוקים קצרים ובגון, אני הנכרי:

משל למנהל החשבונות בקונטורה,

שמעל בכספים, זיף את החשבונות

וקלקל את הספרים בכתמים של דיו.

הניעה השמועה: וזאדון בא

ובעוד חודש ימים תחיל הבריקה.

פקח מודרו לתקן המעוות.

להשיב את המעילה ולנקות את הכתמים.

רואה האדון שהור בתשובה

ומחל לו עוונות ראשונים.

רשע ושוטה מתרשל בתשובה

מבלה החודש בדברים של מה בכך, -

בא יום-הדין והוא נתפס בכף.

האדון מקדים רחמים לרונו,

נותן ארכה עוד עשרת ימים.

שמא יתן אל לבו ויחזור בתשובה,

ואותו איש עדיין מסרב,

מקשה את לבו ועומד במדרו.

רונו האדון ושופך עליו כל חמתו,

נגש בחמת-אפו אל ספריהו-כרון

אוהזו וקורעו מנבו:

משליך את הלוח הימני ארצת -

אותו איש מת בדמי-ימיו,

משליך את הלוח השמאלי ארצת-

אשתו מתה בחצי ימיה,

נפזרו רסיו לארבע רוחות העולם -

בניו ובנותיו נעים ונדים ומבקשים לחם...

בניות ויללות קורעות לב מעורת-הנשים. אהריהן גם הנברים נועים כבכיה. אף הדוד בונים האסיקרים יושב ודמעות רותחות ממסמסות מעיניו טיף-טיפ. עיר הימן מתאפק תהלה ולבסוף הרי מתחיל גם הוא לקנח את עיניו הרטובות בקצה מספחתו הלבנה. האחד שישב לו על מקומו, נעץ עיניו במידה, האוין. הקשיב ולא כלום. - היה בנימין-הלל.

בנימין-הלל זה יש לו גם קצת שייכות לספרות העברית. יש קונטרס עברי קטן ועל השער שם המחר: „בנימין-הלל בן מרדכי פרוזשאנסקי. שם הקונטרס „תחבולה להתעשר. תרגם או עכור מחבורו של - רוטשילד...“

וסופו של בנימין-הלל מוכיח על תחלתו: הוא למד מעצמו את הלשון הרוסית, השקיע את עיונו בספרי ה„שולחן-ערוך“ הרוסיים ונעשה עורך-דין פרטי וכל יהודי מומילאי, שיש לו דין-דברים בערכאות, מוסר את דינו לבנימין-הלל שלנו. -

VI

ברשותכם, מורי ורבותי, אני מציב בפרק זה מצבות לטפוסים אחרים מעיירתי מומילאי, שבשעתם היו מתמיהים אותי בנרותם ואיני יודע, אם נשתמרו עדיין כמותם בעיירות-ישראל עד עתה.

שני אחים, שניהם בנים לאחת המשפחות המיוחסות שבהעיר, ושניהם סצמינים - בכחם לשקר.

האחד יעקב-קצת. אשכנזי, מדבר יהודית עם סרכוסים, אשכנזיים משונים ומספר נדולות ונסלאות על רוב עשרם של ארונים, הנבירים הפפורסמים למשפחת נלדוביץ, שמשרה קבועה, משנה לשנה, היתה לו ביערותיהם. וכיון שיעקב מתחיל לספר על ה„לוינים“ הנדולים הללו הוא מתמלא כולו נאות ועיניו נוצצות מנללה, כאילו הוא גם הוא אחד מהם, ומסיים את ספורו בסוף מרומם, שחציו נצחון וחציו במול כלמי עשירי מומילאי: „עכשיו יש לנו סכסוך עם המשפלה עצמה בנוגע לזונ מיליונים...“ הדוד בונים, שזה דרכו להמיל ספק בכל דבר, יושב ושומע, יונק את מקמרתו בנחותא ומחייך נמכן בנחותא... סעם אחת ספר יעקב, שנאחד מן היערות, השויכים לארונים, מצאו שלד שלם של פיל מימילמך מקדם המבול. מורי ורבי רי אבא-יצחק השחור, מפום של יהודי למדן, חכם ומשכיל, המכיר לשומעים, שפיל זה נקרא „ממנא“ והוא ה„בהמות“ שכספר איוב. אבל הדוד בונים, המסקן, לא נחה דעתו גם מהמברת זו, אלא ששום - לא רזבים ולא יער, לית ממנא. לית למך ולית מבול, - הכל תכל ויעקב המספר אינו אלא מנום. נתמלא יעקב קמידה: כיצד התי מכחיש

את החיז' ולא נתקדרה דעתו עד שבשובו שנית מן היער למומילי הביא אתו שן אחת מאותו פיל, משקלה כמה לישראל, — בעיני ראיתה. פני הדוד בונים חסו והתחיל נוטה כלפי תורה מן השמים...

איש טוב, רך-המונ ונוח לבריות היה יעקב, וביחוד היה כרוך אחרי אשתו וחי עמה כ„זוג יונים“. אבל בנים לא היו להם. וכשעברו עליהם עשר שנים והאשה לא נפקדה „מוכרח“ היה על-פי דין לנרשה. שניהם בנו אותה שעה ברמעות שליש. ואולם עקר נשאר יעקב גם לאחר שנשא אשה שנית. וכשראתה זו, שכך ננזר עליה מן השמים שלא יפקד רחמה, הקדישה את עצמה למצוות ומעשים טובים. לעת זקנותם יצאו שניהם לארץ-ישראל. —

האח השני — אבינדרו. סופר סתים. איש לא יכול להבין, מה ראה אבינדרו, בן-עשירים, לבחור לו פרנסה משונה כזו. אבל עובדא היא זו — אבינדרו היה סופר סתים. וכשם שבחר לו פרנסה בשנעון כך עסק באומנותו זו בשנעון: כל היום היה מתפלל, מתנהג בחסידות והולך בטל, וכל הלילה עסק במלאכתו עד שנתקלקלו עיניו ונס נתנבן, וכך היה מתנוונה והולך עד שנעשה כמעט כומא ונבן סמש. בראשונה כפוף כנוץ של חנה בחתימת אמא, ולבסוף — כחצי טרן ענולה. קבל קצבה מבית ניסו האחד ודנים לשבת מירי ניסו השני.

עד שנסתמא ונתנבן היה אבינדרו זריו במלאכתו. מומילי עצמה לא הספיקה לו מלאכה כיו ובעיירות אשר מסביב היו סופרים אחרים מוחזקים. ובכן נדר למרחקים — לקרים. בשונו ספר נפלאות ונומאות על מליטופול, אנדריאנופול, פילופופול, והדוד בונים היה מוסף תוך כדי דבור נוסף משלו: אבינדרונופול, שקרונופול. ביחוד הרבה אבינדרו לספר בשבת עשרות צאנא של אותם המקומות. כבש, כשהוא יוצא לשדה, קושרים לו לרנליו האחרונות ענלה, ועל ענלה זו עומסים את אליתו השמנה, והאליה מטפסת שומן, וגסרי הענלה סוסנים וסופנים, עד שנעשים בעצמם מין נוקשי-שומן, קולפים אותם וזורקים לקדרה ומכשלים מרק — „מחיה נפשות“. ומוסף אבינדרו תוך כדי דיבור: אחינו בני-ישראל החרדים נמנעים מלאכול נוקשי-שומן אלה משום חשש „אבר מן החי“. שוחטים את חכבש ומעשנים אליתו וכובשים אותה במלח, סלסלין ועל-דפנא ואלון. עד שנעשית רכה וראויה לאכילה. — להכדיל, שומן של חזיר כשר. ומעשה באליה כזו בשעת מצור סבסמופול, שנתפרנס בה נדוד של חיילים במשך ששה חדשים ובכל יום אכלו החיילים שלש סעמים: חי ומבושל וצלר-אש על בצלים.

אחד מניסיהם של שני האחים הללו — „משה דבי-מיכלי. חסיד ארוק של הצדיק תוקן ר' יצחק מסחיאוש, אחד מ„שמונת האחים“ המפורסמים.

משה דבי-מיכלי — יהודי נאה, בעל-זקן מעודל, בעל-מקסורית ושקר והולך על צדו. פרנסתו — גם כן ערלים, אלא בשנוי קצת. חזקה מיוחדת יש לו — לשנח „גמושות“ („דינרס“ בלעז), כלומר שכיר-דים, העוזרים על התעלה. העבדת

רפסודה בתעלה היא עבודת סרך: מטמנים סלמטה למעלה על-ידי שורה שלמה של גולות וקברים. מורידים מים מצד מזרח אל תוך מקוה אחת, וכשהיא מתמלאת מים עד גובה ידוע מונרים את שעריה מצד מערב, ומתחילים עד שהמים מגיעים בשתי המקוה, שבמזרח ושבמערב, לטבוח אחד, ואז מעבירים את הרפסודה ממקוה למקוה. כשהרפסודה עוברת למקוה שבמערב, מונרים שער המזרח מאחריה וחוזרים ועושים כך למקוה השלישית. בשעת פתיחת השער ממקוה למקוה המים מורצים בכח גדול, אשר במנוי לא יעמוד מספר הערלים הנציל. אז שוכרים „עוזרים“ — שלשים, חמשים ערלים לרפסודה — שכיריים, „גמושות“, ושכירת „גמושות“ היא חזקתו של משה דבימיכל.

העץ מפינסה זו, עסק ה„גמושות“, יש למשה דבימיכל „עור כננרד“: זונתו מרת בילא — אשת-חיל, מחזקת בית-מרוח של חשאיין ויונקת סרנסה הנזנת, ביחוד בימות-החורף (כשעה שאין „גמושות“, מערליהם של שלשה כפרים, העומדים סעבר הברכה והבצות של סכיבות מישקוויין. בקיץ באים לשם על-ידי קסנרדיא של כמה וכמה פרסאות. קופאים הבצות והגדרות — והכפרים נעשים קרובים למוטילי סירחמש. הערלים אמידיים וכפריהם מוקפים יערי הממשלה. ואיזה יערים? עצר-לקנח, המין תיותר משובח להסקה. ומה יעשו אותם הערלים ולא יחטאו? ומתגנבים הם ככל לילה אל היערות וכורתים להם ענלות-ענלות עצי הסקה. יצר של גניבה זו תחלתו לשם ממון וסופו — גניבה לשמה. ובכן, הערלים אינם חסים על בהמתם ומוענים ענלות מלאות ונדושות ומביאים אותן למוטילי למכירה. וכשהם מוכרים את העצים אינם עומדים על המקח. ארבעה והובים הענלה-וחסל. נמו נא לשכור ענלה סתם מהתם להכא וידרוש הערל פי שלש, בסחות מזה לא יתרצה בשום אופן להעשות ענלון. עצים שאיני: והו „ספורטי“ מצד אחד ו„סורחטי“ מצד שני.

וכך דרכו של ערל זה. סכר סחורתו וקבל ארבעת והוכיו וכבר קסוא הוא מקור עד מזה עצמותיו, והרי הוא נכנס אצל בילא, שותה כוס אחת ושתיים ייש. מקנה ברנים יהודיים וחלת-לחם לכן דווקא — מאכל-תאוה במקומות הללו, ואחרי האכילת — שבר פרושנאי, — וארבעת ההובים כלו ואינם. אבל מה איכפת לו להערל? אוצר בלוס יש לו: יערה של הרשות, למחר ישנים ויעשה לו כמו שעשה לו היום. משל לאותה ארנקי אנדית, שאין בה אלא פרומה, אבל פרומה זו מצויה תדיר, הכנס ירך וקה, ועד שאתה מוציא את הפרומה האחת והנה שוב פרומה כבר מונחת בתוך הארנקי...

סעמים, כשאין קוסצים על העצים, לוקח הערל את סעודתו בהקפה ומשלם „לכשיחייב“, את העצים שלא נמכרו הוא פורק ומניחם למשמרת בחצריו של בילא. על-פי רוב — שם תהא גם קבורתם. או שהערל שוכח או שהוא אינו מקפיד בכלל, כלום עינו צרה ב„קיסמים“ הללו? כיון שנפרקו אין זו מן המדת לאחר ולמרוח ולמנעם שנית. והערלים של שלשת הכפרים האמורים משפיעים

פרנסה לבילא אשת-החיל. ומשה בעלה חפשי הוא ופנוי מעבודה כמעט כל ימות-השנה. נכנס הוא לבית ניסו, לוקח לו ספר מכל הבא בידו - „קנשן“ כמו שהוא אומר, - משתרע על הספה, קורא שלש שתיים שורות ומיד תנומה אוהותו, הספר נשכח מידו ונופל על הקרקע. לאחר שעה מקיץ משה מחנומח, מפהק אחת ושתיים מלא פיו, מרים את הספר ומסתכל בו, אם הוא ספר הנון - מנשקו ומחזירו למקומו, ואם הוא ספר של אפיקורסות, למשל, „התעורה ימח שמו“, הוא נרתע לאחוריו, רוקק ומשליכו שוב על הקרקע...

ומה יעשה בן-אדם שכמותו אחר-כך? הוא נפטר לבית-המדרש. מצא לו אוון קשבת-מוטב, והרי הוא מספר לשומעיו מעשיות מימים קדמונים, כשמוסילי היתה עריין „עיר-הנדהת“ ושובי-העיר פראים: לשל ל„מליחות ראשונות“ היו כל „בעלי-המזרח“ באים לבית-המדרש כשהם לבושים אדרות-כבשים בלי כסוי-ארנ מלבעלה אלא עור לכן מבחוק, וכדומה מן הדברים המפליאים. לא מצא לו אונים קשובות - הוא מעיין בספר מוסר, מתחנך להנאתו ומתאנה נס-כן להנאתו... והנה עוד טפוסים אחרים:

פייבוש הרעבתן. ברנש מנושם שוכח לא ראיתי מימי. רעבתנותו היתה לבעלה מן הטבע. הרי מעשה לדוגמא. ערבישבת בא פייבוש למוסילי לקנות צרכי שבת: נפט למאור, חומץ לדגים מלוחים וכי' - וחזר לביתו, לכפרו, מרחק פרסאות אחדות מן העיירה. התפלל פייבוש ערבית ונגש הוא וביתו אל הסעודה. מתחלה דגים מלוחים מחומצים יפודים, אחר-כך אמירות מלא הקערה, בשר כאשר צוה אלהים ולבסוף - לפת... הדוד בונים היה אומר: לגבי פייבוש לפת בלי שיד הוא נחפז בלי מלח. שיד על שום מה? לפתן כל מה שתוא מצטמק יותר טעמו משובח ביותר. לפיכך מניחים אותו על גבי התנור תחת ומכסים אותו בכרים ושמיכות. כרי שיהא מחזיק את ההכל. וכשמגיעה שעתו ומנישים אותו אל השלחן הוא כולו רותח, ומנישים אותו בקערה, שמדתה - ים של שלמה, ההכל בוקע ועולה עד התקרה. מרכז את שיירי השיר שעל-נבי התקרה, וחוזרים שיירי השיר הללו ונופלים מאליהם אחד-אחד אל תוך הקערה... ובכן, הגישו את הלפתן. איש-איש מבני הבית טועם, מעווה את פניו ומניח את הכף: ריח רע נודף מן הלפתן. ופייבוש - פניו מויעים, עיניו מהבהבות ופיו כשואל לא ידע שבעה.

נמרו את הסעודה והתחילו מתפנקים ומתעדנים במני-תרנימא: נפה מלאה קטניות וחמץ עצי-לִבְנָה. האי מאי? בתחלת האניב, כשהאילנות מתחילים מלבלבים, נוטלים סכין. מסמר או מרצע ודוקרים את האילן „עד לבו“. במקום-המכחי תו ים קדירה קטנה, האילן יונק משרשיו והשרף נוטף וזב אל תוך הקדירה. וככה קובצים עלי-יד עלי-יד אותו השרף חבית שלימה ולמעמים עוד יותר. בחבית השרף תוסס ומתחמץ ונעשה „משקה מסואר“. קורין לו „סוקוביק“. ובכן, מתפנקים ומתעדנים וניהגים מעונג-שבת: שותים „סוקוביק“ ומקנחים

בקטניות מבושלות. נכנסו שנים-שלשה ערלים, שכנים. לשחוח כוס יי"ש. מכברים אותם כשיירלסזן, אף הללו מעוים את פניהם ורוקקים: „פייבקה, ריחיהנסט שכלסתן מהיכן הוא? „אה, – ממנם פייבוש ומגד את סדחתו, – עכשי אני מזכר, כשאכלתי את הלסתן מעמתי טעם לשבת, מעין שמן-יוח...“

נחום הרשע. אביו, יהודי בעל-בשר כעגלון בשעתו, הניח לו, לנחום, את ביתו וכל הונתו בחנאי, שאתו ינורו ועל שלהט יהיו סמוכים עד נשואיהם נכדיו ונכדותיו, יתומים ויתומות מכניו ובנותיו האחרים, שמתו עליו בחייו. כך התנה מפורש בצוואתו. ואולם נחום לא קיים את דברי המת ואחרי שנשרף הבית של אביו והוא בנה בית חדש במקומו נרש את כל היתומים והיתומות חוץ מאחת, חבירתה של בתו. נכנסו הרב ובעל-הנחם שבעיירה לעובי הקורה, רבו עם נחום, דברו על לבו, קבלו עליו בערכאות, – לשוא: נחום האלם עמד במרדו והיתומים והיתומות נסורו לארבע רוחות העולם. אחרי-כך נרש גם את אשתו, לא על-ידי גמ' דרת ישראל, אלא פשוט נרשה מביתו: לבי לעזאזל. ואת מקומה ירשה פילנש (בעיירה כמוטילי) – שפחה יהודית שהיתה לו בביתו. אפילו ערלי מוטילי הרעישו עולם על נבלה שכזו – ונחום עמד גם במרדו זה. ואולם כשנעשה המקום צר לו במוטילי יצא לעיר אחרת, שם סנעה בו מרת-הדין של סוטרומים ושב עני ואכיון למוטילי. חזר בתשובה, אלא שבניו פגו לו עורף: באחרונה מת בבית אביו-פילנשו מלא בושח וכלימה. ורוקא בביתו של אחד מבניו חזר וזמר נאח לאותו מעשה הפילנש. שם, בביתו של הבן, היו חופרים סרוות ואדרות-שער ואנב אורחא היו הפועלים מחברים שירים בלשון יהודית, עממיים שבנעממים, עם נגונים לכל „צרות-השעה“, והשירים הללו נתפשטו בכל תפוצות מוטילי וגם מתוך למוטילי. ועדיין אני זוכר מקצת מן הוסר, שחזר על מעשה הפילנש:

אוי ואכוי לך מַרְקָה.
בתולה שהגיעה למרקה,
לנרש עורנת
ונעשית אמי-חורנת...

בתו של נחום הרשע היתה יפה-תואר, שלא נמצאה דוגמתה במוטילי. חזרני, כשהיינו נערים בני אחת-עשרה ושתיים-עשרה נמנינו ונמרנו: שולמית שבשיר-השירים היא קריינריל בתו של נחום. אלא שאמון קרה לעלובה זו ויסיח נימל ממנה: בשעת הדליקה בבית אביה אחז בה האש ונחרכה. אף-על-פי-כן עדיין נשארו לה הרבה סימניוסי. ונראה, שבזכות זה נישאה לבן טובים. הותנה יעקב-יעקיש חבר ספר של „היכית-מצות“ חריפות בדברי תורה והויות-העולם. כשש יעקב-יעקיש להרסים ספר נחנץ זה, אלא שלא היה בו בלתי אם כיו למלא קונטרס קטן בתבנית שמינית הנליון והוא, המחבר, רצה רווקא, שיהפס

ספרו כתבנית דף שלם כמתכונתם של ספרי רכנים. נכנס אצל אבא לסקח את צערו. אבא מנחמו ומשיא לו עצה טובה:

— הוסיפה עוד, הרכי תימצותי ויצא לך ספר שלם. הממך יבצר?

— איני יכול.

— מדוע?

— סכום כל הדיכתימצותי שנחבורי קס"ב כמנץ שמי, יעקבי. והאיך

אומיף עליהן?

— שוטח שבעולם. — משיב אבא, — עשה כמנץ, יעקשי ותוספנה לך עוד

כהנה וכהנה.

— תנוו דעתך, שמואל-יצחק, שהנחת את דעתך.

וחבל: ישב יעקבי-יעקיש לכתוב את יתר המצאותיו המוכמות ולא הספיקה

לו השעה ומת... —

אף בנו של יעקבי-יעקיש, חתנו של נחום, חבר ספר נחויץ. חכנו „קבלנות”

משונה: להוכיח ב„ראיות מפורשות” ו„מופתים חותכים”, שכל מקום שנאמר

בתורה „לוי בוייו פירושו-לאו, וכל מקום שנאמר בתורה „לא” באלף פירושו-

אליו. אם נרפס הספר החשוב הזה — איני יודע.

ננבים. — ה„חשוב” שבהם-משה-זלמן. עשיר, חוכר ה„חצר” ככפר הסמוך

למוטילי. הכפר והחצר היו שייכים לאדון אחר, שמה-זלמן מצץ את דמו

בעלוקה וירש את כל כלי-כסף, לפי רברי הבריות מאה ועשרים ליטרא משקלם.

מכל הכלים הללו לא ראינו אנחנו, בני-מוטילי, כלתי אם שני זונים מנורות

לשבת וקופסא לאתרנו. יתר הכלים היו טמונים וחבושים בארנוים, שעמדו

ב„ארמון” החצר, כלומר בית-של-עץ בלה מווקן, קירותיו נוטים לנפול וכלונסאות

סומכים אותם ואת נגידהתבן שעליהם.

ענים קטנות ונוצצות היו לו למשה-זלמן, רצות בחוריהן אנה ואנה,

ומחצית-כובעו מושפלת לו תמיד עד לנכותיו. והיה כל הרואה אותו ואמר: יהודי

זה נגב הוא. ואמנם כך נקבע להלכה על-ידי אהריקא עושה התנורים, שבמוטילי

קראו לו „בריתנוראי”. בשמחת-תורה היה הדבר. אהריקא ברחנורא עומד באמצע

בית-המדרש ומזמר פזמון מעשה-ידידיו, עברית מתורגמת יהודית, וכל העם

עונה אחריו:

„אין כאלהינו —

„אין אלוה כאלהינו:

„אין באדונינו —

„אין מושל כמושלנו:

„אין כמלכנו —

„אין מלכות כמלכותנו:

„אין כמושיענו —

וסה נשחקק אהריקה רנע אחר מפני הקושי שבמלה „מושיענר“, שלא ידע פירושה אלא שתיכף נמלך וסיים בקול רם:
 „אין נגב כס ש-הזלמן ננכט“.

שחק כל העם וענה פה אחד: „אין נגב כמשה-זלמן ננכט...“
 כשנמלה דליקה בביתו של נחום הרשע חשד במשה-זלמן והתחיל נהום קובל עליו לפני הרשות. ואף-על-פי שלא היו ראיות בפורשות לרבר, מכל-מקום לא מצא משה-זלמן לסניו דרך טובה. אלא לעקור: כפי הראה חשש ל„עוונות ראשונים“. עמד וברח ללונדון ושם מת.

נרול משה-זלמן באומנות הנגיבה היה ליכ-אבא המוכסן, שמת „מיתח קדושים“: פעם אחת, בשעת נגיבת סומים, נתפיש בכף והאכרים הגנבים דנו את דינו למיתה. עמדו והכורו בכלונסאות שבידיהם ולא הניחו ממנו עד שיצאה נשמתו כשהוא מוטל באדודה.

עלה עליו, על ליכ-אבא נבריאלי בנו, שעוד בהיותו נער כבר התנכר במעלליו. ויהי היום וגדולי הגנבים נאספו בביתו של הזקן להתייעץ על ענינים העומדים ברומו של עולמם. הזקן התפאר בתכשיטו נבריאלי והמסובין דרשו מופת חותך לאלתר. מה עשה נבריאלי? עמד והלך אל בית-הפקידות לאכרים, הרעיל את הכלבים, הרג את השומרים, הדליק את הבית והוציא את קופת-הקהל והביאה אל הדורשים מופת ובעצמו — עקר. גם הנאספים נשמטו אחד-אחד, הזקן שבר המעול, לקח את כסף-הקהל ואת הקופה הריקה הביא למוכי הכפר לאמר:
 „ראו נא מה הביא לי בני הסורר והמורה — והילד איננו...“

זקני הכפר ניהנו כדיעבר על בן-כפרם המסונל למעשה נבורה כזו, וכשכאו פקידי הרשות לחקור ולדרוש יצא האב נקי וזכאי מן הדין ואת הבן בקשו ולא מצאו... והינוקא הלך מחיל אל חיל. הראה גדולות ונצורות בהלכות נגיבה ונוילה, ובשעת הדחק — גם בשפיכות דמים. כמה פעמים נתפש וגמלט; שלשלאות של ברזל ששמו על ידיו וגליו ניתקו כפתיל-נעורת. באחרונה קבל עליו יסורים: רצה את עוזנו בסיביריה כמה שנים ושלשה מניפסמים קצרו זמן עגשו למחצה ולשליש ולרביע. אז שב נבריאלי למוטילי לגור בה. וחייב אנכי להגיד מקצת שבחו של נבריאלי: בנוגע למוטילי נופה היה הוא כתרים בפני נגיכות: כימי לא היו נגיכות במוטילי, ואם אירעה איזו נגיבה על-פי טעות היה הנגב פונה אל נבריאלי והלה היה מצילו והנגיבה היתה נחזרת לבעליה בשלימות. בזכות זה עמד נבריאלי כיחוסים טובים עם טובי העיר, ספר להם גדולות ונצורות על הרפתקאותיו, והתנאה ב„ידידיו מ„בניה-עליה“. אף-על-פי-כן היו מקרים שנבריאלי השתמש בכחו. למשל. אחרי שריפת הריחיים-של-דרום עמד נבריאלי וכנה לו ריחיים כאלה וכשריצה אחד מבעל-הריחיים הנשרפים לחדש את פרנסתו — התרה בו נבריאלי: כלך מדרך זה, בעסק זה אני בר מצרא...

ומליחה אני מבקש מאת סוחר-יסוסים בישראל די בכל אתר ואתר אם

אומר, שבעיירתי מוטילי היתה קבלה, שבכלל כל המודקק למסחר זה, הרי הוא חשוד על הנניכה והרמאות. נראין הרברים, שעסק זה, כשהוא לעצמו, לא שני לו בלי נניכה ובפרט בלי רמאות. למשל, אבא העבדקן. לכאורה, יהודי מנומס, וקנו האדום, "זרד על פי מדותיה, דבורו בנחת ובנעימות, רגיל לבוא לבית-המדרש בהשכמת הבוקר, ממלא כרסו בתהלים ויוצרות, ואף-על-פירכן אם לסוס אתם וקוקים מוטב שיהיה לכם עסק עם צועני מכמן ומלידה משיהיה לכם עסק עם ר' אבא זה: כסף יטול מכם מלא הארנקי וסוס יתן לכם, ואפילו אם תהיו זהירים ותשניחו בו בשבע עינים, דווקא סומא ודווקא דג. וכיון שכנסתם כבר עבר לרשותו של אבא והסוס עבר לרשותכם אל תבואו עכו במשפט ואל תאמרו להנצל מן ההיזק, שגם לכם: עורבא פרח, צאו ודרשו מאת הים הגדול שיפלוט מה שכבר בלע...

פעם אחת סח לי אבא את צערו על "מקור פרנסה", שיכש וישמט מידו. "סוס היה לי ממשפחה מיוחסת, סוס "כמה שנאמר: שנותיו חמש, רגליו — עמודי-שש, רעמתו-יריעות שלמה. אלא שחסרון קטן היה לו, לא עלינו: סומא בשתי עיניו... מכרתיו ליהודי. עבר יום אחד או שנים, היהודי בא וצועק ככרוכא: "ר' אבא עכרתניו" נכמרו רחמי עליו ואמרתי לו: "ר' יהודי, אין צועקין לשעבר, עכשיו שנפלת בפח בוא ונבקש עצה לחלצך מן המיצר". פניתי כה וכה ונאלתי מצרתו — הסוס נמכר לסוכן פלוני שעל חצר פלונית. היהודי שמח, שנפטר מענשו של זה, ואני שמח — חמשה-עשר רובל הרווחתי במסירות זו. לא עברו ימים אחרים והנה גם הסוכן בא ואף הוא צועק. אמרתי לו: רחמיא, מה תצעק אלי, וכי הסוס שלי היה? ואולם הואיל ויש לך טענה עלי בוא ונצא יחדו ליירד הקרוב, שמא אמצא לך תקנה. שמע לעצתי ונסענו להיירד ונפטרנו בשלום מן הסוס. ושוב הסוכן שמח ואף אני שמח. אלא שמכאן ואילך — הסוס איננו ואף הקונה איננו, כאילו ירדו שניהם תהומות...

פעם אחת נכשל אבא ונדון, במחילה, לתפיסה. נכנס אבא לבית-האסורים ולבו מהסס: שמא יעשו האסורים גם לו כמו שנהנו לעשות לכל מירוני, הנכנס למחיצתם. סתח ר' אבא ואמר: "ערבא טבא, רבותי! מסתכל אנכי בפניכם העצובים והשוממים ומהרהר, מה זה, בית-האסורים או להבדיל, בית-המדרש? ממה נפשך, אם יש לכם איסתרא בלנינחם, כבדו אתם אורח חדש, הבא אצלכם, בכום כדן וכהלכה, ואם לאו — הרי כיסי לפניכם".—עמד ראשי-הגנבים ומסח לו על שכמו ואמר: — "בואך לשלום!"...

לעת זקנתו עלה אבא לארץ-ישראל. וליצני מוטילי אמרו עליו: "ומפני תמאינו נלית לארצנו..."

בְּרִיל הָעֶרֶב. קצב היה בריל ולא סומא ממש היתה, אלא מוכה מכת-מצרים. בור דאורייתא ואף-על-פי-כן ראשי-המדרשים לההמון: חכם ושנון היתה. וחוקה היתה לו להתפלל לפני התיבה, פתיחותי נער, שוכן עדי ומנחה בשבתות

עם כל השבושים המקובלים מקדמת-דנא אצל עמיהא-רצות, כנון. לדור דורי - הלימד בצירה והננינה דווקא מלעיל, וכדומה.

ארבע נשים היו לו וכולן מתו עליו בחייו. את הרביעית נשא בת דרוהיטשין, עיירה סמוכה למוטיל. פעם אחת הקדיחה את תבשילה. עמד והתרה בה: „אם-ירצה-השם, את החמישית לא אקח מדרוהיטשין...“

הוא היה אומר:

— אלמלי מצאתי אוצר של אלף רובל...

— ומה היית עושה, בריל, בממון מרובה כזה?

— ראשית-כל הייתי מאבד חמש מאות בידים ממש ומשליכם לכלב-מנרש הייתי את אשתי. שנית, הייתי סומין במאה רובל ארנו של ברזל ומנעול חזק שאין לו פתיחה עולמית. בו הייתי מניח את ארבע מאות הנוחרות, סוגר את המנעול וחורק את ראגנו לים הגדול. או הייתי דומה לכל בעליהבתים החשויים שבמוטיל והייתי יודע, שיש לי ממון...

ואמנם צדק בריל הקצור על-ידהשלום: דומים היו בעליבתי מוטילי, וגם עשיריה בכלל, לאותו ארנו, שאין לו פתיחה עולמית...

„עילא-בלא-כרי היה קריל אצל הכומרים והגלחים שבמוטילי, מספיק להם בשר טרפה ו,סיטרא אחרא של פשרות, - ככל ימות-השנה בסייהסיא וכימות-הצומות-בצנעא, ומספיק להם מעשיות על גלחים וכמרים, שחטאו ושעו בחייהם לאלהים וארם ונתלנלו אחרי מותם בענבלים של פעמונות גדולים, שאין להם מנוחה - או שהמצלצל טורדם או שהרוח נושכת בהם ומטחיה אותם בכתלי הפעמון. הכמרים והגלחים שומעים ומנהכים, מכבדים את בריל בכוס ייש, ביצים צליות ובלבוסין אפויים על גלחים ומעניקים לו בולבוסין וביצים גם לביתו.

וכשזקן בריל, בניו ובנותיו שכאמריקה מתחננים אליו: אבא, בוא אלינו ותשב ע נחת. ובריל מסרב: כמוטילי נולדתי ובמוטילי אמות ושם אקבר. אלא מה, נחת-רוח עשה לבניו ובנותיו? לבש בגדי שבת, רתעמף כטלית ותפלין והצטלם, - רמות-דיוקני של הנאון מווילנה, כביכול, -ואת תמונתו זו שלח לבניו ובנותיו להתם... יעקב-אשר החנווני. לא חנווני ממש, אלא חובש-כית-המדרש, ולא יהודי מוטילאי, אלא בעליהבית בעיירה הסמוכה חומסק. ואף-על-פי-כן הוא שיך לכאן.

יעקב-אשר הוא זקן מוסלג בתורה, קומתו וקוסה, פניו מאירות ומוקפים זקן קמין צחור - כסף מהור. רצונם שתקניטוהו, קראו לו בפניו לא ר יעקב-אשר, כי-אם ר' אשר-יעקב - ותשקלו למטרסטיכו. כל ימיו עסק בתורה, לא ש"עין בספרי, כנהוג. אלא שלמד נמרא ופוסקים ממש והתחבט בדברי תורה עם הרב הגדולי הלומדים.

מקום מטרותו - חומסק, כלומר שם ביתו ושם יש לו אשה ובת אחת, מתחלה ילדה, אחר-כך בוגרת, אחר-כך נשואה ולבסוף גרושה, - כנהוג. והוא

עצמו נר כל השנה במוטילי. התאכסן כל ימיו בבית ישראל-ליב הפונדקאי והיה סמוך על שולחנו, כמובן בשכר. אמנם ישראל-ליב עני מדוכא הוא. אבל יעקב-אשר לא בקש לו נדולות מימיו, ומכל-שכן לעת זקנותו כשכבר כסלו המוחנות וקיבתו מורדת ואינה מעכלת. ראיה לדבר: יהודי כשר שכמותו יוצא ידי חובת סעודה שלישית, אפילו בימות-החמה, קל-וחומר בימות-החורף, באמירת תהלים: אחרי אכילת חמין של שבת שוב אין קיבתו מעכלת כלום. וזהיר הוא יעקב-אשר באמירת תהלים שבת עם חשכה, בימות-החורף העכורים, שנס קריאת התורה למנחה מעל הבימה עולה בקושי ובשעת-הדחק מתירים לקרוא מעל השלחן הסמוך לחלון, יעקב-אשר ננש אף הוא אל החלון, מסמא את עיניו ואומר „אשרי תמימי דרך“ בהטעמה ובנעימה.

אכילה לנבי יעקב-אשר לאו דוקא. שתית חמין — שאני. והרי הוא בא לביתו בכל מוצאי-שבת, כשהמיחס הנדול שפות על השולחן הפקר לכל אדם, ושותה חמים מלוא לוגמיו. ובימות-החול הוא מכון לכוא כשניסי משה בבית. מתקשה הוא. כביכול, באיזה תוספת או מהרשיא ו„אנב אורתא“ הוא שותה גם כוס חמים אחת ושתיים ושלש.

וחנות של ארנ יש לו ליעקב-אשר במוטילי, כלומר בביתו של ישראל-ליב הפונדקאי. ויודע יעקב-אשר את כל הנשים שבעיירה ובקי בשמיתיהו. כיון שראה אשה עוברת כשוק מיד הוא מחוסף על זכוכית החלון וקורא: „יגשה-נרונה, זקוקה את לסינור חדש, הרי...“

אחת מלקוחותיו התדירות היתה „הרכנית המשוגעת“. וכך היה מנהגה כל הימים: אחרי הססת, כשהפיוטה מצויה בידה, היא הולכת אצל יעקב-אשר, בוררת לה התיכה שלימה של ארנ צמר-נפן או פשת-נפן. מארנ זה היא תופרת חלוקים לכרים ולכסתות, שמלה לעצמה וחלל להרב. וככה מתוסף להרב שנה שנה חלט חדש על הישנים. ולכולם הוא זקוק. בתקופת תמוז, כשהחום מרובה, הוא לובש חלט אחר. מכאן ואילך הוא מוסף חלט על נבי חלט, זה למעלה מזה, צבע על נבי צבע, ממש כיריעות המשכן.

ופעם אחת בשנה, ערב-סח, יעקב-אשר שוכר לו עגלה, טוען עליה את כל „חנותי“ ויוצא ממוטילי לחומסק לפקוד את נוהו — וחוזר למוטילי אסרו-חנ של פסה.

והו יעקב-אשר החנווני וזהו פרשת-חיו כל הימים.

כל-יזמרים וכדחנים, עיירתי מוטילי נתכרכה כחכורת מנגנים קבועה — כולם משלחן העיירה הסמוכה וחזקה יש להם על מוטילי, לא חזקה כתובת וחחומה, אלא „הלכה למעשה“ מקדמת-דנא. וקשה לדעת איה מקום מנוחיהם הקבוע: בני-ביתם בשלחן והם עצמם שרונים כמעט תדיר במוטילי, שחתנות מצוות בה כל ימות-השנה, חוץ מ„בימות-הספידה“ ו„בין-המצרים“.

שלשת היו במספרם ושלשתם חיילים על-פי נוסח ניקולי הראשון: נרלית

הַפֶּנֶר, מתית המהצצר, - וכשוחה דעתו עליו היה פורק את הצוצרתו ומננן בעל-פה ננן שלם מתוך שריקות משוטת, - ושלישי להם - הַמַּצְמָבְלִי. את שמו המפורש איני זוכר, ואפשר שלא היה לו שם אחר כלל חוץ מ־מַצְמָבְלִי. מתוסף לא מן המנין הוא. בכל עת ובכל שעה היו מוצאים איזה בחור מנושם, שכחו בידו להכות בקורנסי-עץ על ההוף ככל אשר יעלו הקורנסיים בלי שום סמיכות-הפשרה לעצם הננן ולמשקלו. קשקוש בעלמא ותו לא. ועוד כלי חוץ מארבעה האמורים: כשהיו מובילים את החתן והכלה לחופה היה נטעידוד הכרחן עובר לפני המחנה ומכה בטסי-נחושת ודוקא במדה ובמשקל. נומאן שיגרת הלשון הידועה: הלוך עם הטסיין.

נטעידוד היה הַיִּתְדִי, שעליה תלוי כל כבודה של החבורה המלחנית-המוטילאית. יהודי רב-זכן ורב-פאות, "יהודי מארץ-היהודים", ועיקר אִמְנֻתוֹ של יהודי זה להתחפש דוקא - לַגִּיטִי ממשו אלמלי מתכנסים כל הַגִּיטִיִּים שבעולם וכל אחד מהם זורק לקופה את שרמטו היותר נאמן ואופיי ובא אִמְנֻת וצרף את כל השרמטים הללו לדמות אחת, אפשר שהיתה אותה דמות דומה לזו של נטעידוד שלנו בשעה שהוא היה נעשה גוי, כדי לבדח את הבריות. הנה קלמטר-הפנים של ערל שבערלים, החלוק המופשל בלפי חוץ על מכנסי הכר, נעלי-הנמא שכרנליו, לוח לבו השעיר המבצבץ מכין כפלי החלוק, חתוך-הכרבור והתנועות, ההתנודות בפרחת כשעת תמהון-לב, השתיה והאכילה, הפוזז והכרכור בשעת חרזה, הצוואה קודם מיתה, - אשרי עין ראתה כל אלה. והמוטילאים כבר ראו גומרי זה ב.ריפירטוארי של נטעידוד מאה פעמים ואחת-ועינים לא תשבע מראות. חכל, שבאוחם הימים עדיין לא היה קינמוטוגרף בעולם; אלמלי כך, ודאי היתה רצועתו קולמת את "מקס ליער" שלנומוכה בו את הרבים...

כשנשרף בית-המרחץ הישן וחרש נכנה במקומו והקהל זקוק היה למקו, באו מנני פיוסק והציעו סכום הנון בעד חוקת חתונות במוטילי. עם החבורה המלחנית נחפשו והם ירשו את מקומה. וכך הוחנה בינם ובין טובי-העיר: מאת המחזותנים אין המנגנים מקבלים שכר כלל (מלבד מתנה כפי נדבתי-הלצ) וכל הכנסתם על הנשים והבתולות היוצאות במחול והאורחים החשובים, שמקבלים את פניהם ב"ברוך-הנא". והפיוסקאים החייבו לשלוח לכל החתונה, ואפילו לחתונה עניה, לא פחות מדמשה כלים: כנור, חצוצרה, חליל, פנדורא והוף. ולחתונות עשירות מוסיפים כהנה וכהנה: לא כנור אחר אלא שלשה, מלכר הפנדורא-ויולונצל ומלכר התוף הרגיל - תוף-הקלחת.

וגם החבורה הפיוסקאית נשתכחה כבדחנה, "כרחן לנאורים", אם מותר לאמר כך, הוא יהודה השחור. יהודה זה הוא גם ראש הכנרים ומראה בזה חרושים: מננן בנעלריד או כשכנורו מופשל לו על גבו וכיצא בהם. ובענין הברחות הוא מצטיין בשכלו החד, בחכמותיו, המצאותיו ועקיצותיו, שנעשו שנודות בפי הבריות בחודרים מפורסמים. העומדים במדרגה נבוהה מזו של ברהנות רגילה.

וחוץ מזה היה יהודה השחור מכבד את שומעיו גם בענינים „רציניים“. הימים ימי נצני השירה היהודית מיסודו של אליקום צונור. הוא היה מחבר גם את השיר וגם את הננון, ממש נִנְנָר בשעתו, אלא שצריך להודות, שגם שיריו וגם ננוניו של אליקום צונור היו מונוטוניים הרבה יותר מאלו של ריכרד ווננר... כל השירים עם ננוניהם בנויים כמעט על משקל אחד, והתוכן – מוסר השכל מנידי: כל מה שעני המשורר רואות אינו אלא משל „לאדם ילוד אשה קצר מים ושבע רוני וחיו השוממים. הנה רכבת של מסלת הברזל. שעון-הקיר, מרכבת-הדואר, מחול בכסא ומקל, מעין המתנבר, קערה מלאה אטריות: כמה יגיעות ינעו בני-אדם באטריות הללו – חרשו, שדרו, זרעו, נכשו, עדרו, קצרו, רשו, טחנו, רקדו, לשו, קצצו פתילות, אפו, טננו, – והנה נמיעה אחת ואטריות עוד אינן... אף האדם כך: הרו, חלו, ילדו, חתלו, היניקו, הלבישו, גדלו, למדו, הכניסו לחופה ופתאם – התעף עיניך בו ואיננו...“

עכשיו מנוכחים „השירים“ הללו בעינינו, אבל אז, באותם „הימים המוכיחים“, היה אליקום השליש בעולם היצירה הפיוטית נאח המאי אני מוכיר: אני עכרם בן אמתכם תרנמתי שתיים-שלש מיצירותיו לעברית. הראיתי לאבא-יצחק רבי והנאוהו וצליל שיריו נשמע בכל תפוצות ישראל. קובציו יצאו פעם בפעם בני עשרה שירים ומחירים ששה נרושים הקובץ.

ויהודה השחור שלנו היה מן הורזים המקדימים. הוא היה רוכש לו כל שירה חדשה של אליקום עוד בטרם יצאה „מתחת מכבש הדפוס“ והעולם בולעה „כבכורה בטרם קיץ“. וכיצד היה יהודה זה מוסר את שיריו של אליקום בהתפעלות עצומה וחננעות קצונות בליות כנור במקום שהננון דורש כך ומשנה קול ננינתו לפי הענין לסבר את האוזן, בקצרה: „חזור! אמן מאין כמהו. ובאמת שארירות היה ליהודה זה ונשמתו נשמת אמן אמתית. ראיה לדבר: בילדותו היה תלמיד „חובבי“ אצל ברוך החזן מקרלין ורוקא לשמה, שלא על מנת לקבל פרס.

וכאן יצרי – איני יודע, אם יצרי הטוב, או הרע – משיאני לספר לכם גם על אותו ברוך החזן, אף-על-פי שאין ענינו לעיירתו מוטילי כלל: קרליני הוא ולא מוטילאי. אלא שעד שאתם דנים אותי לכף-חובה צאו וברקו בעצמכם, רבותי, כמה פעמים לא עמדתם גם אתם בנסיון ונשמעתם לעצת היצר... ברוך הקרליני היה חסיד אדוק, כר-אורין וירא-שמים, ובמקצוע שלו, בננינה, לא קרא ולא שנה ולא ידע אפילו תמונת אות בכתב-הננינה. אף-על-פי-כן נחשב ואמנם היה אחד מגדולי החזנים בשעתו, ו„אנב-אורחא“ היה גם קצת מבולבל ומטורף כראוי לאדם מכני-העליה.

עם כל גדלותו בחונות היה אביון מדוכא כל ימיו. בני קרלין קפחו שכרו: החסידים אינם „טרסים“ חזן כל עיקר, וקבלה היא בידם: „וכח רשעים תועבה“ נוסריקון בהפוך האותיות: „חזן, בצם, וינערי. ביוצא בזה לא היו „טרסים“ גם

מגיד, ואף לזה מצאו אסמכתא בקרא: ודרשת (ומיד) וחקרתה' (חקרין) ואפילו, והנה אמת נכון דבריו מכל-מקום, נעשתה התועבה. ורוב בנין ורוב מנין של בעלי-הבתים בקרלין היו מתנגדים קנאים, שידסו את ברוך בשביל חסידותו. נוסף לזה היו פניה-עיר נוקמים ונוטרים לברוך בשביל שנענוותיו וקנטוריו: הוא לא חת מפני כל ולא ידע להתרסס לפני שום עכברא רשכוב אדינריה. ובכן, קפחו פרנסתו.

זכות אחת נשארה לו – זכותם של כל ההונים שבעולם, – חופשה לכל ימי הקיץ לחזור בעיירות ולאסוף ממון בתפלותיו. הנקל לאמר לברוך: „אסוף ממון. כאמור, לא ידע כלל מה זה כתבי-נגינה, גם משלו לא שר מעולם מן המוכן ולא הרשה לעצמו שום זמר כל זמן שהשכינה לא היתה שורה עליו ועכשיו היו אומרים: „נמנע מלאגס את מוותוריו, וכשנסחלקה שכינה ממנו היה עובר לפני התיבה ומתפלל תפלה חטופה אפילו בקבלת-שבת. נחה עליו הרוח באמצע תפלה – ברוך מתנער תוך כדי דבור, וכל העם רואים, מה מיבו של ברוך. ושעת גלוי-שכינה כזו אין ברוך מתמייץ: באותו רגע כנוח עליו הרוח, אם עומד הוא ב„לכה-דודי“ או ב„השכיננו“ מוטב, ואם בקדיש שאחרי התפלה או ב„עלינו“ נס-כן מוטב. והוא הדין בשחרית ומוסף – או שהוא „נומע אמריות“, או שהוא מתעורר פתאום ו„בוקע רקיעים“ מענינא ושלא מענינא.

אם היו בעלי-הבתים שבעיר פקחים ויודעים את מיבו וטבעו של ברוך לא היו דוחקים את השעה ובתפלת שחרית של יום חול פשוט, וכיחוד ב, והוא רתום של „יום הכניסה“, היו שומעים מפי ברוך מה שלא שמעו אחרים בשבתות ומועדות. ואם היו בעלי-הבתים קצרי-רוח היו פוטרם את ברוך תיכף אחר השבת בלי תשלום-נמול ונמצא הוא מוציא את זמנו לבטלה ומפסיד את הוצאותיו.

היה מעשה וברוך עובר ברחוב ו„ענין חדש“ מתחיל מתרקם במוחו, שפיר של נטון יפה, והוא רואה בחושו הפנימי שעתיד „ענין“ זה להשתלם, להתפתח ולצאת רבר מתוקן. ופתאום – קרא הנבר: מעשה שמן, תרגול מנושם מוסף לו לברוך נוסף משלו. וברוך רודף אחרי התרגול בחוצות ובשווקים, במכוואות וסימטאות המסונפות, תופסו ומולק את ראשו...

וככה עושה ברוך גם למשורריו, כשהם גבשלים כמון: מכה שניהם באנרופ, ומטעם זה וגם משום שעני גדול הוא אין לו לברוך משוררים הנונים, המכירים את ערכו. אלא מאיו הקדוש-ברוך-הוא מומץ לו משוררים „לשמה“, הם מתענים באשר הוא מתענה, מקבלים יסורי-שנענוותיו באהבה, יוצקים מים על ידיו ושותים בצמא את יצירותיו.

וכך היה דרכו של ברוך בקודש:

עומד הוא לפני התיבה על האבנים, „מנעים זמירות ושירים אורני. התרקם

הרעיון היסודי המברית, הנרעין, והרי הוא מרצה אותו בקול והמינורים חזרים, משנים ומשלשים, — אכן השתיה כבר הושחתה על מכונה. עכשיו מתחילות ה„וואריאציות“ — חלופים ושנויים, פרושים ובאורים, נוספות ומלואים, הננון הולך ומשתלם, הולך ומתפתח, מתגדל ומתנשא מדרגות-מדרגות, עד שלבסוף הוא מניע למרום פסגת שלימותו. ובכל תחנה ותחנה, מדרגה ומדרגה, המינורים משנים ומשלשים קול ראשון, כמו שהוא מפורש יצא מפי ברוך, והשאר מסייעים ומלווים, קול שני, קול שלישי וכו'. וברוך מפקח על כולם, מסקד צבאו בידיו וכראשו. יד ימנית כלפי ימין — אל המשוררים הגדולים, העומדים על הקרקע סמוך לו, ביחוד הוא מרמו לקולות הבס העבים, כיצר מלווים בקצור, בלי סלסולים יתרים אלא רק את התוף למקוטעים, ומולך בידו הימנית מימין לשמאל כמננון על הפנדורא. ויד שמאלית מונפה למעלה כלפי הקטנים, העומדים על שלבי הבימה של הארון הקודש, ומורה להם דרך, כיצר מצטפים בכת-קול „ביי-קולי-בלעיו“ וממשיכים את הננון על הנימא הדקה מן הדקה.

וברוך בעצמו — „כל עצמותיו תאמרנה“. ביחוד הוא מכבד את ה' מנרננו. נרון („קולורטורה“ בלעיו) — עונכו. מתחיל הוא לנלנל אותו ננון עצמו בנרנרתו ומתיו ניצוצות סלסולים בקטניות הללו, שנושרות משק נקוב ונופלות תכופות על הרצפה. אבל סלסוליו של ברוך אינם נושרים בפשיטות ממעלה למעלה, אלא ילפתו ארחות דרכם כנחש עקלתון, מתפתלים כווי-כרך ונושרים תכופים בקשקוש „קשריק קשריק“.

הניעה השירה עד מרים קצה וברוך עם חבורת משורריו עדיין יש להם פנאי: חוזרים הם על הראשונות מהדורא כתרא, הקובעת מסמרות בענין „רדקציה אחרונה“ בלשון של עכשיו. נודמנה אנב אורחא עוד תנועה יפה מספחים אותה לנוסחא ראשונה, וכל ההשוד קצת ממהדורא קמא נדון כנגיות — והכל שריר וקיים: נחתם הננון ומונח בקופסא וכרון לדור אחרון.

ומספרים היו במוטילי על מאורע מיוחד במינו, שאירע לברוך. עד כמה יש מן האמת בספוריהמעשה רזה איני יודע, אבל משום „כרקטריסטיקה“ לאותם הימים ואותם ארחות-החיים, שאני עומד בהם. ודאי יש בו.

ומעשה שהיה כך היה. ברוך וחבורת משורריו עומדים על דוכנם בליל יום-הכפורים בתפלת ערבית שאחרי „כל נדרי“. הבית מלא מפה לפה. מלבד המתפללים הקבועים של בית-הכנסת נקבצו ובאו לכאן כל יודעי-ננון שנקרלץ ובסינסק, שכידוע הן שתי ערים המחוברות זו לזו. הבצות המפורסמות שמסביב לשתי הערים הללו מספיקות עבודה מרובה לחושם ומפתחות את חוש הריח. „סינקציה עושה אורנאן“ בלשון חכמים. ובכן חוש-ריחם הרק של בני קרלץ וסינסק נלה להם רו זה, שהלילה יהיה ליל-שמורים לברוך, לילה שכולו שירת וסוד שיח ישרם-קודש. ובכן, הבית מלא מפה לפה. כל העם מויע מרוב חום. וברוך עומד ב„שמע-קולנו“ ורוקם שירה חדשה, ענומה וענוגה, מלאה נענועים

נפלאים ובקשת רחמים עד כלות-דגוש ממש. וברוך מחלק ומפריד את התיבות שבתפלה הברות-הברות. כפי שהן כתישבות בסדרה ובמשקל על-פי נטונו: „אוי-אל-תש-לי, - תש-לי, - כנו - כנו, מל-מל-פ-פ-יך-יך... ופתאים צרה צרורה: ששפש עליון של חלון נפתח ורוח קרה ולחה נושבת אל תוך חללו של בית-הכנסת. עדיין היא מרחפת בשכבות האויר העליונות, אבל רואה ברוך בהוש, שעוד מעט וחקרב אל העמוד, ואז - חסלו לא די שרוח-הקודש בלבד תלקח ממנו אלא שגם קולו יפנס ויצטרד תיכף ומיד, ומי יודע אפשר שגם יפתכן בריאתו: לך ברוך וצוה לביתך.

ומה יעשה עלוב זה? כל רמו דרמיזא „נו - א - נו ישהית את הסננון שכבר נתישב ונתמוג עם הנינון לחטיבה אחת, וילד-שעשועיו זה יכול בלא עתה. נמלך ברוך כהרף-עין בדעתו ומוצא דרך יפה להחליץ מן המצר: הוא ממשיך את נטו כמקדם, אלא שהוא מישבו במלים אחרות באותו משקל ומדה, כשהוא פונה לתלמידו החביב מגדיל:

„אוי-מגדיל, מגדיל, סנור - סנור - ת-לון...

מגדיל עם שאר הטינורים פוסקים פוסקם כנוסח החדש, אינם משנים ממטבע שטבע רבם. ובינתים מגדיל עושה שליחותו וסנור את החלון. לכאורה הכל שריר וקיים והדרא תפלת „אל תשליכנוי לדוכתא, אלא שכבר זו „המסעי בדרך הכבושה החדשה וברוך כבר מפקד את הפסים, שיסעו גם הם, ואף הם שרים: „מגדיל, מגדיל... ומעשה ששן, תוך כרי ננינה מזדמן לברוך סלסול חדש נפלא, שאין להחמיצו אפילו רגע אחד ואין שום שהות להחזירו למסלול הקודם. ל„אל-תשליכנוי, שמא יפנס, ואף ברוך נוסף כבר נמשך שלא מרעתו אחרי יצר סלסולו החדש, ומחרוזת של מרגליות נוצצות, מבריקות, מזהירות נושרת מתוך גרונו: „מ-מ-מגדיל, מ-מ-מגדיל... ומתוך סלסול נפלא זה הננון קופץ ומתעלה פתאם לעילא-לעילא, המשוררים כבר ירדו לסוף דעתו של רבם ואין כל הענין כולו חסר אלא תפשה אחרונה, והרי הם מסיימים כולם פה אחד: „מגדיל, מגדיל, סנור - חילון...

חזרוני, זקני הדור, כשהיו מספרים מעשה זה, היו מושכים בכתפיהם ואומרים: „מי יודע, אם דוקא תפלה זו לא בקעה כל השערים ולא נכנסה אל תחת כסא הכבוד. רחמנא לבא בעי...

ונזכר אנכי עוד בענף אחד של אִמנות - „משחקי-פורים. ראש המדברים בחבורה זו היה זאב ה... ה..., אדרכה. הגידו נא אחס, רבותי, באיזה מכנוייו המרובים, שהחליף בימי חייהם, אבחר, כדי להשאיר לו שם ושארית...

מתחלת ברייתו היה „נעלם. מאי „נעלם? המצאה של עם חכם ונבון. ראו חכמי ישראל הרשות נוכח מסים וארנוניות מקופת הצבור של כל קהלה לפי רבוי אוכלוסיה ומשילה עליהם חובת הגוף להעמיד מתכונת חיילים לפי מכסת נפשותיה. ובכן הלא הדבר פשוט: הבח ונמעט את מכסת נפשותינו ונפטר

של קדושה ליום-כפור – „איה שרה אשחך“ – טעמי-קריאה לשבת – „כנפן סוריה בירכתי ביתך“ – נטן של תהלים לשבת, וכו'.

משחק שני לזאב הוא „ליב שמוך“ – מנסר מנושם. בכחרותו היה משרת בביתנו („אהרוריה דבירביי“). והיה מעשה בסדר של פסח. כולנו מסובים על השלחן וליב קורא הנדמו ומסיים בקול רם: „הלילה הזה כולנו שכורים“ נרתע אבא לאחוריו, הציץ וראה – „מסכת פורים“ בידו של ליב.

– זו מנין לך?

– הדור בונים נתן לי.

נתנו לו הנדה אחרת, והוא מוסיף לקרוא בקול, וכשהניעה שעת פתיחת הדלת ב„שפוך חמתך“ קסץ ליב וקרא „שמוך“! ומכאן שם לזאי זה מלווה אותו כל ימי-חייו ודבק גם בבני-ביתו. למשל, אני עבדכם בן אמתכם וזכר כמעט את כל נשי מוטילי לשמותיהן, ואלו אשתו של ליב, שהיתה יוצאת ונכנסת בביתנו יום-יום, אני זוכר את שמה, ומובטחני שגם לא ידעתי מעולם, מפני ששמה השגור בפי כל הוא: „שמוכאית“ (די שמאכיעי).

ו„שמוך“ זה היה משחק תפקידו של גלית הפלשתי. פעם אחת שאל לו אנא:

– גלית, מאיזה שבת אתה?

– משבת יהודה.

– ולמה נקרא שמך גלית?

– מפני שכלנו בגלות...

מוכרים פורים – בעיקרו של דבר לא מוכרים-ספרים היה אלא מלמד, ולא מלמד אלא בעל-חשבון, ולא בעל-חשבון אלא קצת משוגע, אלא שבכל המקצועות החשובים הללו לא אתמחי נברא, ואני עמרתי על מכירת-הספרים, מפני שסוף-סוף זו היתה מפרנסתו, – אמנם בדוחק. – ימים ושנים.

לפנים בישראל היו מוכרים-ספרים מחוירים בעיירות בעגלות טעונות ונדושות ספרים חבילות-חבילות. בא לו מוכרים-ספרים כזה למוטילי, מציג סחורתו לראוה על שלחן גדול או שנים, העומדים צפופים זה בצד זה, ועוד הוא משאיר הרבת סחורה בשקים. וסחורתו רבת-הנוגים היא, כל מה שהפה יכול לדבר, ביהוד ספרי רומיל! מוכרים הדרי. בימים ההם אף ההדיוט שבהדיוטות קנה לו מעט ספרים – לזי: חומשים, משניות עם נבות מוזהבים, חוץ מספרי-שמוש הכרחיים: סדרים, מחזורים, סליחות, קינות וכו', שבנוגע להם אין מקפידים על יופי. חזרנו, כשהתחילו „האחים והאלמנה ראם“ בוילנה להדפיס שים שלהם עם כל נושאי-כלי עד הנתות הרשיש בכלל וקבצו חותמים למפרע (פנחמי-נטיין בלעיו). נמצאו במוטילי כמה עשרות חותמים לשים מפואר זה, ולאו דוקא מבין הלומדים בלבד. – אצל מוכרי-הספרים, המחזירים בעיירות, היו מצויים גם מעט

(*) ראשי-תיבות: „רבנים ומלמדים“, ומכאן נשאר שם זה לספרי ש”ם, משניות, עין-יעקב ומדרשים, חומשים, סדרים, מחזורים, סליחות, קינות, תחינות וכו'.

ספריהשכלה כביכול, ביחיד ספוריאהבים ביהודית. יצירותיהם של שמ"ר, בלושטין וכל כח דילהון. ספרים אלה היו מוכריהםפריס נותנים למקרא בשכר מועט, וגם אני נמנית על קוראיהם התדירים. ברבות הימים התנוונה העסק הזה ואוצר הספרים של המוכרים היה הולך ודל, הולך ומהמעט, עד שלבסוף חרלו לנמרי לבוא לעירתי מוטילי.

ויהי היום ופנים חדשות נראו במוטילי - רווק זקן בן שלשים ומעלה. רווק מנלן? מפני שהוא מתפלל כתפלין בלא מליח. בעל-צורה עם זקן שחור ועטל, בראורין, דבר זה הכירו בו כפקירה ראשונה, - יפה-קול, בעל-קריאה, ירא-שמים. כתפלו שחרית היה מאריך עד השעה השניה; או דבר רק עברית. ומספר היה, שהוא נכד הנריא ואדוק במנהגיו ופסקיו, ולפיכך הוא מברך רק ברכה אחת על של-יד ושל-ראש וקושר את שניהם בכת-אחת סמוך לברכה. וכמה יגיעות ינע, כמה טרחות טח אותו עלוב כקשור זה! הנעו בעצמכם: יר ימין עסוקה כהרוק הקשר לשל-יד ומיד שמאל דמוכתרה כבר לא נשארו חפשויות אלא קצת האצבעות ובהן הוא מהדק את השל-ראש ומכוון לקיים מצוות זקנו...

בהמשך הומן ספר לו מעט ממאורעות חייו.

- בעל-חשבון אני; אימרים. מוח פתוח והרופאים נזרו עלי, שלא אשתח

טה עם סוכר.

- ובמה אתה שותה?

- בשום!

קשה קצת, שרופאים יפקירו אורח חיים אשר כזה; כנראה נמצא איזה לץ שהיה משטה בו. איך שיהיה, דוד-מיכל, - כך שמו, - נעשה לשיחה בפי הבריות, שהכניסו ראשם בדבר: „מה יהיה בסופו, כלום נניחו שידעה רווק כל ימיו ובחור אשר כזה! מושלם, למדן, מיוחס, ירא-שמים, וירא-שמים שכזה ודאי לא יבשל חלילה בעבירה... - ובכן חתן הנון! אלא מאי, משושמש קצת ונוטה לשחות טה עם שום, מה בכך? אטו בכת-מלכה עסקינן? הכא בַּסִּיל עסקינן, בתו של ליבקה העני המדוכא, בתולה בוגרת שבבוגרות. ואמנם מה יצא הדבר ולמול טוב הענין עליה וצמח כנן רטוב והמוזוג זוונים אמר לדבק טוב; דוד-מיכל נשא את פֶּסֶל, ומצרפי-שמות מצאו לה תיבה שם לואי: „פסל מיכה“.

מונות על שולחנו לא הבטיח לו חותנו, אף-על-פי-כן אכל מפתו. ממה נפשך: אין דייסא - מוטב, במקום שתשעה רעבים מצטרף עשירי ל.מנין. יש דייסא - ודאי מוטב, מטילים לתוכה עוד נִטְלָא אחת מים ויש בזה כדי להשביע עוד נפש אחת. ובכלל מה אכילתו של דוד-מיכל? לא יותר מפעם אחת ביום - בצהרים, ויתר זמנו הוא מבלה בבית-המדרש.

בינתיים והונו מתחיל להוליד בנים ובנות כנהוג. צריך למצוא מקור לפרנסת נסה דוד-מיכל כחו במלמדות ולא עלתה בידו; אין התלמידים נשמעים לו,

ואבותיהם ממחרים להוציאם מחדרו, משום שאם „מורא רבך“ אין „מורא שמים“ מנין? ודור-מיכל נשאר שוב בלא פרנסה.

התהלתי תוהה על קנקנו בעיני חשבון וכבר הזכרתי לעיל, כי רכשתי לי איזו ידיעות בחכמה זו ונוכחתי, כי עיר-פרא הוא גם בזה עם כל „מחו הפתוח“. אפשר, שלמד מעצמו ואולי הניע מדגמיה גם עד דיפרנציאלים ואינטגרלים, אלא שבאותה שעה נופה לא ידע תורת בריבירב בחשבון חשבות מעושרה. הוא לא ידע לסגל לעצמו שום סגנון מדעי, לא ידע שום סרמינולוגיה, אפילו סימני „חבור“ ו„חסור“ לא ידע. ראיתי כתביו ו„חבוריו“ בחשבון והנה — שורות-שורות מספרים, רבים כחול-הים, בלי שום תמונה אות וכלי שום סימני-קשור, רק קיום מפסיקים בין קבוצה אחת של מספרים לחברתה.

הצעתי לו עשרה רובל לחודש שילמדני חשבון, והוא ענה: „וכי בכסף נמאס כזה אמכור ידיעותי? לי לא ישאר כלום ואחרים ינחלו רוב תורתי“. שנעון זה היה קבוע כל ימיו בלבד: מכיון שלמד לאחרים הלמוד יוצא ממנו למח תלמידו ושוב אינו חוזר אליו עולמית.

הוא היה אומר: „מעשה כבעל-השבון כמוני, שגלה סודו לאחר, הלה פרסם את הדברים על שם עצמו ובעל-החשבון מת מענמת-נפש“.

אחרי כל אלה אפשר היה להשרו, שאינו יודע כלום אלא שהוא שויטה ומשטה באחרים. אבל פרטים רבים ראיתי ונוכחתי, שלא בן הדבר, נסיתי לקסחו באיזו שאלה, הוא שמעה בכובד ראש. הרהר כחצי-שעה והשיב תשובה כהלכה על שאלה הדורשת גם מאת מומחה עבודה של שתי שעות בעט ובעפרון. את כל העבודה הזאת עשה בעל-פה, במחו. למחר בא אלי ושאלני באותו ענין עצמו שאלה מסובכה ונפתלה עד מאד ואמר: „רע לך, ששאלה יתומה כפני עצמה אינה שוה כלום, העיקר למצוא פתרון אחד לסוגיא שליטה של שאלות ממין אחד. אחמול נתקשיתי בשאלתך, עכשיו אתן לך סתרון על כל השיך לסוג זה תוך-כדי-דבורי“.

— וכיצד אחת מניע לכך? — שואל אני אותו.

— הלא אמרתי לך, שתורתי בתוך מעי. שמא אינך מאמין, שב תפיר לך שאלה מסוג זה והציעה לפני וראית, אם לא אפחרנה תוך-כדי-דבור. נסיתי — אמת ויציב.

פעם אחת בא אלי בשאלה מדידית: „חיימיקה, למשל, קבר, נז? זוהי כל השאלה, ומה היא התשובה?“

כשעה קלה אני מתחבט בדבריו ולבסוף אני מבין את שאלתי ומתרנמה בלשון חכמים: „פִּינְמִידָה קצוצה כמה היא מכילה?“

נמצאו רחמנים בני רחמנים שהתחילו מטכסים עצה, מה לעשות לעלוב זה, כרי שלא ירעב הוא וביתו. והחליטו לאסוף רובלים עשרים ולקנות לו קופסה של ספרי רומיל, ביחוד לוחות, משום שחודש אלול ממשמש ובא. ככה נעשה דור-מיכל

מוכר-ספרים. לאחר זמן עלה דוד-מיכל לנדולה: חתת לקנות סחורה בפינסק התחיל קונה אותה בוארשה. אבל כיצר נוסע אדם שכזה לווארשה וכידו אין אף פירוטה לקנות כרטיס? גם לזה נמצאה עצה. בבתי-המשרפות לייש שנמלדוכה ופודיציה וגם בחצרות אחרות שבסביבה מפשמים שוורים לווארשה וכידוע, כל קרון מעון שוורים יש לו זכות להסיע גם משניה אחד חנם. ובכן דוד-מיכל שלנו נעשה משניה לשוורים ונוסע לווארשה חנם אין כרטיס. ומשם הוא חוזר, כשהוא מעון סחורה, מעיר לעיר רגלי, ואנב אורחא הוא מוכר מסחורתו בכל מקום שהוא עובר.

לאחר ימים נסעתי גם אני לווארשה, במקצת - לרפא את עיני הבהות, ובמקצת - למצוא לי איוו משרה בקונטורה. ממשרה נואשתי חיבה, מפני שמשונעים הם שם בוארשה לדבר אחד - ל"צחות", ודוקא בפולנית. רופאי ורסואותי לא נטלו ממני זמן רב. ובכן מטייל הייתי כל היום בשווקים וברחובות וכבר ראיתי את הכל. ולבסוף, כשהתחיל השממון הוקף אותי, מציאה מצאתי - את בית-המדרש הליטאי. שם מצאתי בני פינסק, שידעו את אבא ומשום הכי קבלו גם אותי בסבר פנים יפות. ובכלל - לימאים שאינם מקפידים על ה"צחות" ואפשר להשתעשע עמהם בדברי-תורה והיות-העולם. פעם אחת באתי ל"קלוב" זה שלי, והנה - דוד-מיכל לפני.

- מתי באת?

- אתמול.

- ואיפה שהיית?

- סבה! נתעכב המסע עם השוורים והוכרחתי לרדת מנדולתי ולשכוח בכפר. ומשם - בגלי דרך כל הכפרים עד ווארשה וחבילת הסחורה על שכמי. לעיירות לא פתחתי, מפני שחבילתי אינה מספיקה לצרכי עיירה בשעה שאני נוסע להתם. כפרים שאני: די להם בלוח וכיוצא בו, והעיקר: קנו או לא קנו - בלי אכילה ולינה לא יספודך...

מתחיל אני לדבר על לבו: "למען-השם ולמען-השם הכנס אצל סלוניםמסקי הוקן והראה לו כחך בחשבון. לכתחלה סרב, באחרונה נענה לי, בתנאי שאתן על ידו מכתב לסלוניםמסקי. נתתי לו מכתב קצר: בן אדם ממושמש, אבל כנראה בעל-כשרונות מצינים בחשבון.

אותו יום, בין מנחה למעריב, מסר לי דוד-מיכל חוצאות בקורו:

- ידעתי למפרע: דברים בטלים! הראיתיו כחי בסחרון שאלות עמוקות, הראיתי לו כתבי והוא מסתכל בהם, כתרנגול בכני ארם. הציע לי: תן לי את חבוריך - תורה שבכתב, עם פירושים ובאורים-תורה שבעל-פה. כמדומני, שאוכל להרסיסם עם שמך על השער ועוד יעלה בידי להמציא לך סכום ידוע דמי-קדימה. כמובן לא נעניתי לו: בעד נזיר-עדרשים לא אמכור את הבכורה... אם כן, אמר לי אותו וקן, הבה נתחכמה, מה לעשות למובתך בעיני פרנסה. דומני,

שאפשר להמציא לך שעור-נמרא ופוסקים לשעות. אבל, חביבי, קשום עצמך תחלה מעט: פאותיך, אם אינך חסץ לנוון, הפשילן לפחות לאחורי אוזניך, סרוק ראשך וכי, ומכיון ששמעתי דברים אלו מהרתי ונפטתי ממנו. יודע אני עד היכן הדברים מניעים, היום הוא אומר לי כך ולמחר יאמר: לך והשתמד...

ושוב מעשה ברוד-מיכל שלנו בווארשה. מציאה כשרה הומין לו הקדוש-ברוך-הוא — חבילה שלימה של לווהת אלפא-ביתא באותיות גדולות וכול-החול. וכעוד הוא מכתת את רגליו מבית לבית, כדי למכור את סחורתו, והנה — שופר. בודקים את חבילתו ומוציאים: מנלות משוטת, כתובות בלשון שאין שוטרים ומרגלים נוקקים לה. ברור כשמש — סרוקלמציות, תופסים לו לרוד-מיכל בצוארוננו ומשליכים אותו אל מאחורי הפרגוד. אָחיו לצרה — ננבים, שכורים וזונות; רעש והמולה. נבול-פה, סרחון וטנפת. מוכן, שרוד-מיכל לא יתפלל במקום כזה, ובלי תפלה לא יאכל. ויהי ערב, ויהי בוקר — יום רביעי, יום חמישי, יום הששי ורוד-מיכל אינו מועס. בינתיים הספיקו למסור. סרוקלמציותיו ליד ה"יהודי המלומדי" הרשמי, והלו הסביר, שאינם אלא לוחות של אלפא-ביתא. בשבת בבוקר קוראים לרוד-מיכל אל לשכת הסופרים, מחוירים לו את חבילתו, פספורשו, חבוריו ומרמזים לו: "לכה דודי!" — דוד-מיכל אינו זז ממקומו. תופסים לו בצוארוננו ומוציאים אותו החוצה, והרי הוא עומד בחוץ ואינו זז ממקומו: לטלטל חבילתו אינו יכול — הושש הוא להעידוב בעיר זו, שרבים הם מוסקריה ושככלל אינם בכלל ביטול-רשויות: לעזוב כל רכושו הסקר-נסיכן אינו יכול. לפיכך נשאר על עמדו עד חשכה, ורק אז נפטר לדרבנו.

באחרית ימיו השחקע בפינסק וסניף פרנסה חדש נחוסף לו: אמירת תהלים על בר-מינן...

הדוד שניאור הווארשאי. לא ווארשאי אלא בריסקאי, ולא בריסקאי אלא מוטילאי ואף-על-פירכן אני קורא לו ווארשאי על שם סופו.

הדוד-שניאור היה בחינת אתרוג קמן, אבל, הדר שכהדרי. קצרי-קומה וכרסו בין שניו, לחיו — "כס וְחֶלֶב" ובקצה סנטרו — קומץ שערות, מעין חתימת-זקן. נבמוטילי היו קוראים לחתימת-זקן כזו. זקן-של-גורי, ולפי הנוסח החדש של ימינו — "זקני-של-נפוליאון". עצלן וקר-רוח, שאין דומתו. למשל: כל הקהל שבבית-המדרש עומד בתפלה עריבת. והנה מהומה: דליקה נפלה בדירתו של שניאור. כל הקהל מפסיק את תפלתו ורץ למקום השריפה ומכבה את הדליקה. האחד שנשאר בבית-המדרש ואינו זז ממקומו הוא דוקא — שניאור. שואלים אותו: "שניאור, מה ראית על ככה, שנשארת בבית-המדרש?" והוא משיב בשטמות: "נמלכתי בדעתי ואמרתי ממה-נפושך: יש אפשרות להציל — הרי קהל גדול, בלי עין-דערע, ויעשו כל מה שבנחם. אלא מאי, אין הצלה — מה אני ומה כחירי —

ונמנע הקדוש-ברוך-הוא משניאור על-ידי אשה, זו הדודה נימל, אשתו של

שניאור-סקתית, מלומדת ב"עברייטיש" וארורה. הדורה ניטל בת מוטילי היא. כשנישאה לשניאור הלכה אחריו לבריסק עיר-מולדתו. שם פתחו להם חנות ל"בשמים", כלומר - לעצמן ונסמך. זפת וכורית, שכך ונפרוים וגם צרכי-אוכל ומיני-תרנימא. ניטל היא החנונית ושניאור יום-יום בא הוא, מעשה בעל-הבית, וחבורה של חסידים עמו, נוטל בהנות מה שעניו רואות וחומדות, ודוקא משופרא דשופרא, ונותן גם לחסידיו, והחכריא כולה אוכלת וווללת לתיאבון. החנות לא הוציאה שנתה ושניאור ואשתו באו למוטילי.

וכשלא הצליח גם במוטילי יצא שניאור לווארשה. שם נעשה "סוכן" להובלה". סוכן זה מאי עבדתיה? מחויר הוא על בתי-המסחר, השולחים סחורה לערים שונות, שוכר ענלות ומביא אותה הסחורה לפחנה של מסלח-הברזל, מוען אותה בקרונות, מקבל את הניירות והתעודות השייכים לכך - ונוטל שכר-מרהה. פרנסה לא-קלה, אבל הורזים רואים בה ברכה. ואולם שניאור איננו מן הורזים ובכלל אינו להוש אחרי הממון. מסתפק הוא במועט. זכורני, שבמוטילי היה יוצא לשוק בלי מכנסים הואיל ובגדו ארוך ומרופף עד למטה מחציו, אבא מינמ בו על כך והוא משיב בניחותא: "הרי חסיד אתה, שמואל-איטשה, ויודע בחינת לבושים" מה היא: הנוף לבוש לנשמה והבגד - לבוש לנף. אם-כן, מתחלת אעשה לי נוף כהלכה, לבוש לנשמה, ואחרי-כך אראנ לסמרטוטים - ללבושים לנף... ובכן, שניאור איננו וריו כלל: חס הוא על גופו. אלא מאי, אשתו ובנותיו שבמוטילי? אי משום הא לא איריא: יש לו לפרקים עשרה חבל יתרים - הוא שולחם להן, אין לו - אינו שולח כלום. - לחנה-הסמ היה בא מווארשה למוטילי לסקוד את ננה. אני הייתי תמיד הראשון לבקרו בביתו והוא היה מקבלני בסבר פנים יפות ומכבדני באותן המנדנות, שהיה מביא אצלו שנהר שנה: לימונים לקה ואנזויק-קוסם. - תיכף אחרי חנה-הסמ היה חזר ושכ לווארשה ומנית אחריו ברכה - התחלה לבן או לבת...

חיים הנפח. לא במוטילי גופה היחה דירתו, כראם בכפר חולמינא שכדרך העולה ממוטילי לפינסק. המקרה גרם לי פעם אחת לסור לביתו. ערכי שבת אחר הצהרים היה הדבר ואני בדרך והקיבה מתחילה תובעת מוונות. בן לייתי אומר לי: "עוד מעט ונבוא לחולמינא, שם נכנס אצל חיים הנפח ונסעור. אנב אורחא תראה יהודי, שוראי לא ראת דונמחו מימיך".

אחרי שעה קלה באנו לחולמינא ונכנסנו אצל חיים. הלה עדיין עומד עמוף כפליט ותפלין ונוטר את "האיברים והאימורים". אני ובן-לייתי ישכנו לסעוד - כמובן, ממה שהיה מוכן לנו בתרמילנו. בינתיים נמר הנפח את תפלתו, נתן למ שלום, התורנו לו שלום ומענין לענין אנו מניעים להעיקר - לשאלת הפרנסה. - אה, - אומר הנפח, - על הערל עבודתי והלה אין לו אלא שוה-כסף ורק פעם אחת בשנה - באספו מננו.

- וכיצד אדם חי ומתפרנס כל השנה כשאין בידו אף מרומה לפרנסה?

— אָה, כלום אין למקום ברוך-הוא שליח אחר אלא הערל? החנוונים שבפינסק נותנים לי ברזל ואני מכין בשכילם צירידלחות, נזונים, סרסות-סוסים וכדומה.

אני, שיש לי קצת בקיאות בעניני ברזל, שואל:

— וכמה אתה מקבל שכר בעד כל פיד?

— אָה, אין מנהגי לקבל שכר אלא לפי שעות-העבודה, עשר קופיקות השעה. ברזל נותנים לי בלי משקל. החנוונים שלי יודעים אותי, ברוך-השם. ובטוחים הם שלא אעלים, חלילה, כלום. ואם אני אומר, שכך וכך שעות עבדתי הם מאמינים לי... עכשיו אני עובר, ברוך-השם, כראוי, אבל כל אותן השנים שחסרתי את סדני היתה העבודה קשה ביותר.

— והסדן שלך, ר' חיים, להיכן הלך?

— ננכוהו מאתי, סדן יפה וטוב, אלא שננכוהו. וכשהייתי בפינסק נכנסתי אצל ר' אלעזר-משה עליו-השלום (הרב בפינסק), שכבר היה מוטל אז על ערש-דוי והסחתי לו את צערי, שננו ממני את סדני. הצדיק נחמני ואמר: „אין בכך כלום, הננב ימצא ונס הסדן ימצא". — עברה שנה, שנתים, שלש שנים והסדן איננו, ולא על הסדן בלבד הייתי מצמעה, אלא מצמער הייתי, שמא לא יתקיימו חסו-שלום דברי הצדיק. לבסוף נתקיימו, ברוך-השם: נמצאו גם הננב ונס הסדן, ועכשיו אני עובר, ברוך-השם, כראוי...

ובן-אדם זה, כשהערלים היו מביאים לו באסיף את שכרו-דגן וכולבוסין-, היה מפריש מהם מעשר ומחלקו לעניים בהעיירה הסמוכה לאִהִישין. ועל שבמו היה מביא את המעשר שלו לאותה העיירה ומחזר אחרי עניים. כדי להספיק להם מרגנו וכולבוסין...

מ ד ס י ס. — באמת לא ראתה עיירתי מושילי שום בית-דפוס מימיה ובעיקרו של דבר הספור הקצר הזה, שאני מכנים לפרק זה, אינו אלא „ויצא דופן", כדרכי. ומעשה שהיה כך היה, לפני שנים מרובות החזיק צבי המולודובאי מלמד-חינוקות בביתו. נער ילד חומסק יפה-קול, ומנינו של צבי, אף-על-פי שכולו מחסדי ליבישיי, היה נהנה הנאה גדולה מ„קבלת שבת" של אותו בחור. בכל יום ה' היה בא מן הכפר, ממולדובה, למוטילי לשחוש עופות לכבוד שבת, ובכל ערב-שבת — עוד הפעם, יחד עם צבי אדוניו, לבית-המרחץ. לימים הוכרח אותו בחור לעקור, כדי להסמר מעבודת הצבא. עמד ויצא לחוץ-לארץ. שם נכנס לבית-ספר לזמרה ונעשה חזן בכרך נדול שבגליציה, בבית-כנסת לנאורים. מספר הנאורים היה מעט, אבל רובם אנשים אמידים והם נתנו לו את היכולת לקבוע לו גם מרגסה מן הצד לפי כבודו — בית-דפוס עברי קטן. והעמק הצליח ועלת למעלה, והדפוס העברי הוח נתפרסם לשבח בגליציה וגם ברוסיה — הוא הדפוס המשובח של ר' יוסף פישור בקראקוי. ויהי היום ואני ולווינסקי. עליו-השלום נסעים יחדיו לקונגרס הציוני השביעי. סרגו לקראקוי. לווינסקי — על עסקי

מוריה, האני – על עסקי פרוקלמציות, שהיה בהן צורך השעה להפיץ בקונגרס ופז. ר' יוסף פישר קבל אותנו ב„זרועות פתוחות“ ואני אומר „אות נר“ בסגנונו של משה-יהודה הרופא הנזכר לעיל, שהיה רגיל לאמר: „אנחנו, לווינסקי על-יד השלום היה סופר עברי מפורסם ואני – סופר מתחיל, חרן וזרנוני...“ ובשעת סעודה, כשנתלנלה במקרה השיחה על עירתי מוטילי, סח לנו ר' יוסף כל מה שעבר עליו ממולדוכה ומוטילי ועד הנה. –

VII

למעלה הרביתי לרבר על מה שמבחיץ לבית-המדרש שבעירתי מוטילי והמבואות הסמוכים לו, במטותא מכס, רבותי, הכנסו נא גם לפני ולפנים.

עירתי מוטילי לא נחשבה מימיה למקום-תורה; בחורים לומדי-תורה מערים ועיירות אחרות לא היו באים אלינו. אבל די לה למוטילי בחובשי בית-המדרש משלה. בחור „בעל-הבית“ מה הוא עושה בין חדר לחופה? כובש לו מקום בבית-המדרש. אברך סמוך על שולחן הותנו – יושב בבית-המדרש. פעם אחת מניתי אותם והבאתים בחשבון ונמצאו – קרוב לשבעים נפש. ואף אלו, שכבר יצאו להוית-העולם, עדיין הם כרוכים אהרי „alma mater“ שלהם, שנדלה וטפחה אותם בשעתם, ומפרק לפרק הם חוזרים אליה ל„הסתופף בצלה“. הנה אבא-יצחק השחור, האדם החשוב, הדעתן והמשכיל, שנפנה למלמדות, הנה עיר ווירמן, שנפנה לעסקיו, והנה גם עקיבא-יוסף נמשפחת האפשטינים „האמתים“ ובכן – לוי, שגם הוא כבר פרש למסחר. שניהם, הוא ועיר, התחילו במסחר אחד – במלח. איש-איש מהם טען ספינה מלח על-מנת להביאן למוטילי: זו של עיר יצאה בשלום ונכנסה בשלום וזו של עקיבא-יוסף רוח-סערה פגעה בה, הספינה נתמלאה מים ואף המלח היה למים. הפסיד עקיבא-יוסף העלוב את כל כסף נדונייתו והוזקק לאבא, שישפחהו לאחת הכהונות במסחרו.

עקיבא-יוסף הוא טפוס מצויין. קרה-מוג ודמו – „דם-של-דג“, כמו שהיו אומרים עליו הבריות. נהירנא, בכל ערב יום-הכפורים היינו אנחנו הקונדסים מכינים „טפות חריפות“ להשיב בהן נפש המתענים: מים מהולים במלחי כלור וסמכנים חריפים אחרים. כנהג שבועולם, אדם מניע את קצה חטמו לפה הבקבוק או רק לצדו הפנימי של הפקק-והיקף הוא נרתע לאחוריו. לא כן עקיבא-יוסף: הוא נושם ושואף ומריח – ולא כלום. „דם-של-דג“...

והוא הדין גם בענינים רוחניים: משכיל, שלא פסח על ספר גדול וקטן מכל ספרות ההשכלה, ולא נפגע אף בקוצו של יוד.

ועוד כנולה מיוחדת היתה לו לעקיבא-יוסף: טוב לב, ממש „מחוסר מרח“, ושבעו זה נרם לו, שפעמים היה סכמיה מה שאין ביכלתו לקיים, ולכסוף היה נמצא

כפרן. לא מאהבת הנומא חלילה: אים כשר וישר היה, שהן שלו צדק. אלא ספני חולשתו ורכותו.

והדוד בונים הסביר סגולתו זו של עקיבא-יוסף על דרך משל הכאי בדרכו: בא כן-אדם אצל עקיבא-יוסף ואומר: „השאל לי את... הוּמְסָךְ“

— טוב ויסה, — עונה עקיבא-יוסף.

— ומתי תתן?

— מחר?

למחר הלה תובע אותו על עסקי חוטם והוא משיב: „חבל, ש-חתי את סכיני בביתי...“

והדוד בונים מוסיף: הא חנח, כשהתובע הוא אדם הנוח לרצות. אילולא כן היה עקיבא-יוסף מוכרח להתפשר עמו ולפייסו לכל-הפחות במקצת חטמו...

לימים נפרד עקיבא-יוסף מאבא ונכנס למסחרו של סוחר-יערות מפורסם, ואחרי שעשה עמו שנים אחדות ואסף אלפי רובלים אחרים (נוכלם-בהיתר) יצא לרשות עצמו והתחיל סוחר בעצים על חשבון עצמו. וזומחה גדול היה במסחרו. האשכנזים בשחו בו וכבדוהו. ובכן לכאורה, הכל טוב ויפה. אלא שהולשתו, זו של „השאלת החוטם“, העבירתו על דעתו. קודם כל נעשה „מקלט בטוח“ לכל קרוביו וקרובי-אשתו, לכולם העלה שכר הנון, כולם נטלו „כלא-יודעים“ אולי יתור ממה שנמלו „ביודעים“ וכולם נתעשרו על חשבוננו. — בא אצלו קבלן להספקת צידה או מכשירים, מרבה במחיר סחורתו והסתורה נרועה מזו של אחרים — ועקיבא-יוסף אינו יכול לרחותו ומומין. — נתחרשה הלכה גדולה בענין רפסודות: עד פינסק כלומר נגד הורם, התחילו מושכים את הרפסודות בכח-הקיסור (במקום כח נכראי) ועל התעלה — בכח-סוסים. בא לו אל עקיבא-יוסף סרסור ואומר: „בדרך מלך יש לי אניות-קיסור וסוסים כמה שאתה וקוק“. ועקיבא-יוסף שוכר. למחר בא אחר ושוב יש לו אניות-קיסור וסוסים להשכיר. „חבל, — עונה עקיבא-יוסף, — כבר יש לי כפי הצורך“. — „כפי הצורך היכי תמצוי? אממא באמתא היכא יתבא? ועקיבא-יוסף אינו יכול לדחות נם את זה ושוב הוא שוכר. וכן השלישי והרביעי. הניעה השעה-כל המשכירים באים. זה שוכה ברפסודות ממש נוטל שכרו כדן והשאר נוטלים שכר-בטלה. ו„קטנות“ כאלה, כשהן חוזרות ונשנות שנה-שנה, הן מצטרפות לחשבון גדול.

ואולם קשה מהן הוא החשבון הגדול של „קטנות-המים“, ו„גדלות-המים“. מומחה ובקי ומנוסה כעקיבא-יוסף אינו מוסר את העמדת רפסודותיו כקבלנות לאהרים, אלא הוא הסוחר, הוא המעמיד, הוא השוכר את הערלים. וכל אותו הענין של „העמדה“ כולו תלוי באויר וב„מהלך-הרוחות“ שלן וקרת, נשם וחורב. לא בכרי חיו אבותינו באותה מדינה ברוכה דמתקריא „ליטא“, ששם הכל מוטל בספק: אולי... שמא... ואחית בני-ישראל עמא פויוא הם מתחלת ברייתם וסומכין על ה„שכא“. הרפסודות פוטרות את התעלה הדינאמית ויורדות אל

המוכניץ והבונ המערבי. או מתחילה, קטנות-המים. עומדים ומחכים לנשמים – הרפסודות דבקות בקרקע וההוצאות מתרבות והולכות מיום ליום. וכשמוקף-סוף אין נשמים יורדים שוכרים שוורים וכלי-מחרשה כנפרים שבסכיבה וחורשים את קרקע הנהר, עושים אותה חריצים-חריצים, ממשיכים את המים קמעא-קמעא אל תוך החריצים וכצרות ויסורים מעבירים את הרפסודות על פניהם אחת-אחת. נפטרו מצרה זו והרפסודות ירדו אל הוויסלה – והנה צרה חדשה, גדולה מן הראשונה: „תנכורת המים“ בתקופת תמוז חמרים-חמרים שלג הולכים וגמפים על מרומי הקרפסטים ופלגים ויבלי-מים נגרים כמורד ושוטפים אל נהר הוויסלה ובנותיה. הנהרות עוברים על כל נדותיהם ומחריבים ערים וכפרים. ושלנרמות יוצאות אל מורדות הנהר: המים הניעו עד כאן, נבהם כך וכך, מתוספים בכל יום כך וכך, מהירותם – כך וכך. הזרמים מבקשים להם מפלט בעוד מועד אל תוך מפרץ או ברכה מן הצד ושם מבצרים את הרפסודות על-ידי מרישים וכלונסאות, חבלים ושלשלאות ועוננים, ואחרי כל אלה – „כולי האי ואולי“. קל-וחומר המתרשלים: שטף המים הודונים בא עליהם בהיסח-הדעת, מפוצץ את הרוכות (כוויסלה יתברו ארבע רפסודות לדוכרה אחת – „טראפטי“ כלשון יהודי מקומותינו) ונושא את המרישים ואת הקורות אחד-אחד לים הגדול. ואשכנזים עוברים באניות-קישור ותופשים וצדים ו„זוכים מן ההפקרי, וצריך להתפשר עמהם ולשלם בכסף מלא, והעיקר – הרבה-הרכה עצים יורדים למטיון, וההיוקות מניעים לרבבות.

ובכלל: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי (כמעט) קבלן לרפסודות מח בשיבה טובה: זה מהזיק מעמד עשר שנים זה – עשרים, והשורה האחרונה – סוף אדם למיתה וסוף קבלן לשמיטה.

איך שהוא, וההסרי ברכוש עקיבא-יוסף, „החור שבכיסוי“, כמו שאומרים הבריות, הולך וגדל, והוא עקיבא-יוסף, מסתמך רק על כתפם של האשכנזים. הללו מאמינים בו, כאשר יאמין איש בדברי האורים. „זה האפשטיין – מאי שיידו“ נותנים לו דמי קדימה על סחורה בקנייתה, אצותיקי – בהליכתה וסתם קדישים כמומנים בבתי-בנים שונים. וכמדה שהקדישים מתרכים בהכרח מתרכים ומתרחבים העסקים: מוכרח הוא עקיבא-יוסף להגדילם ולהאדירם, וכל מה שהוא מרכה כסחורה מוכרח הוא להוסיף קצת על המקח כשהוא קונה ולהוריד קצת מן המקח כשהוא מוכר וכבר אין הוא שליט לכלוא את הרוח החיה באופני מכונתו, וסובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח. פקחים מתחילים להגיש מין שריקה של אופנים שלא זופתו ומכנים שדברים בנו, אך מי זה יעז להוציא לעז על עקיבא-יוסף?

ומתאם – נשתתק הרוח ועמדה המכונה..

אמת, ששמיטה זו לא היה בה אף זכר לדקדוקי-עניות ונול-עניים, השכיחים כל כך אצל אחרים, שאינם נקיי-הדעת כעקיבא-יוסף. כספי אלמנות ויתומים,

נדחת של כלות, השלשות של שפחות וכרומה - מממונות כאלו נמנע עקיבא יוסף כל ימיו. בניו וחתניו, ממוניו ומסקחיו יצאו כולם ברכוש גדול, נכסי דניירי ודלא ניירי, שנקנו לכתחלה על שמה של האשה, כדרך התנרים. אבל עקיבא יוסף עצמו, עם כל קור-מונו, לא יכול נשוא נפילה זו - ומת. ובית-מדרשה של עיירתי מוטילי פנה זיוו, פנה הודו...

יהושע-משה השחוף. אחד מן המעולים שבבית-מדרשנו. תורני ומשכיל - ממש פילוסוף, חכם מחוכם ואפיקורס נמור, שלא בוש לרמיח דברים בפרהסיא „על ה' ועל משיחו ועל ננתקה". מוכן מאליו. שבמעשה לא חטא חלילה. ובאמת מה יעשה אפיקורס כמוטילי שיחמא? כלום יוכל להכעיס נרות-חלב ובזית? למשל, בפינסק העיר הגדולה מצאו אפיקורסיה הגדולים והמפורסמים, - כטון שאצקס בעל-„המפתח" ודובוויץ בעל-„המצרף" וכל כת דילהן, - דרך לחמא: עמדו ויסרו להם אנרה של „יום הרביעי". בכל יום רביעי בשבת היו מתכנסים כולם לכיתו של אחד מן החבורה, אוכלים מאכלי-שבת לכל פרטיהם ודקדוקיהם - קרישה של כף-רגל-ענל, דייסא ומשמירא, שנשמנו בתנור חם מאתמול וכי - ואחר-כך מעשנים ספירוסות „על השובעי...". אבל בעיירתי מוטילי איראפער לחמא אפילו בדרך זו. אלא מאי? יהושע-משה „מטיח דברים" כנפשו שבעו, וכלילי-טבת הארוכים הוא יושב ועוסק לאור הנר בחכמת-השעור ויורד לסוף דעתו של ה„אלים" עם לשונו „הברור" ושל סלוגימסקי עם לשונו „הקצרה" ומסנל לעצמו ידיעות עמוקות (עד כמה שאפשר עליהם) מחברים כאלה אפילו למי שמבין את דבריהם „המסולאים בסוף" באלניברה (כמוטילי היו מתחיים דוקא את הנימיל שבאלגברה), מדידה ותכונה.

כל ימיו היה יהושע-משה השחוף מתחמם בחומו של בית-המדרש ואהוב ורצוי היה לכל האברכים. חבה יתירה נודעה לו אפילו מאותו חסיד, ארוקו של הצריק הוקן מסחיאוש, משה דבי-מיכל, שעליו היה הרבור למעלה. וזכורני: יהושע-משה עזב את מוטילי ויצא לבריסק עיר-מולדתו, שם מת לאחר ימים מועטים. קודם צאחו מן העיירה בא לבית-המדרש, כשהוא טעון חבילות-כלים, כדי להסדר בברכה מידידיו. אותו יום „בין הזמנים" היה, ואף אנאי-צחק רבי היה שם, ובשעה שאני הקטן חפשי לנמשי הרי אני כרוך אחרי הגדולים ומתאבק בעפר רגליהם, ובכן - הכל כאן אף אני כאן.

כל הכנוסאי יושבת מסביב לשולחן הגדול בכותל-מזרח. יהושע-משה נפטר מתוך דבריה-לכה. „תורה" אחת אני זוכר עד עתה:

הדרוש מתחיל להסביר באריכות, מה בין התקשמות נסה של „שפחה כי תירש נברחה", התולה עליה תכשיטי זהב וכסף, אבנים טובות וסרנליות, ובין אותו חן צנוע של השולמית ש„בשיר השירים", שכולה מוקמרת ריח-השרה אשר ברכו ה' בשעה, שהנצו הרמונים ופנינו סמדר. וזהו חזיונו הגדול של ישעיה הנביא: פותח הוא כחות קשה על „תפארת העכמים והשכיסים" וכי ומסיים

באדיאלו לעתיד לכוא, שהוא רואה בעתי רוחו, אחו תור הזהב המקות
ב„עולם-הבאי, עולם שכלו טוב, אמת יושר ויופי, הרא הוא דכתיב: „ביום ההוא
יהיה צמח ה' (כלומר מרח נאה שבשרה) לצבי ולכבוד ופרי הארץ נתפוח
ואילן שכנו לנאון ולתפארת לפליטת-ישראל.

נמר אותו אפיקורס את תורתו, נפרד כברכות שלום ובריאות מאת חבריו,
קם, עלה על שלבי ארון-הקודש, נשק את הפרוכת - ויצא.

כולנו מלווים אותו עד שווה הענלה ונעלמה מן העין. וכשאנו שבים שנית
לבית-המדרש הרי אנו יושבים על מקומותינו כאבלים. הראשון שמפריע את
הדומיה הוא משה דבי-מיכל. כדרכו הוא מעביר את ידו הימנית על מצחו,
ומשם דרך חטמו ופניו עד קצה זקנו ואומר:

- נו? הראיתם? השמעתם? והו שאמרו חכמים: תלמיד-הכם שעבר עבירה
כלילה אל תהרהר אחריו כיום...

ניסי משה. - אברך שלמד תורה לשמה, חזר על השיים שנה-שנה, לכד
ירושלמי, רמב"ם וגם ספרי שאלות-תשובות של הראשונים. ירא-שמים, אבל
סכלן בעיני אמונות ודעות, גם בעצמו היה מרשה לעצמו איזה חופש-הדעות,
שאנשים שכמותו מומנים בחוכם - לבא לפומא לא גליי. „שאלות לא ספק
אלא בביתנו. אבל בשעת הדחק, כנוך בשנת-בצורת וכיוצא בזה, היה נכנס בעובי
הקורה וכותב „שאלות-תשובות“ לגדולי הדור, כדי למצוא הכשר לקטניות ודנים
מלוחים. - הרבה הדושי-תורה כתב בספר גדול מכורך, ויש כחדושו נרעין בריא,
חקירה מקפת בכל עניני הסוגיא.

אחרי תפלת שחרית היה שווה בבית-המדרש ולומד פרק משניות ועשר
פרשיות בכתב-הקודש על הסדר, בין פרשיות גדולות בין קטנות, ונעשה כפי
גדול כתנ"ך.

בעתות הפנאי התענין בהיות-העולם. מעורר לא עשן ולא ריח, ובכך אין
לו צורך בארנקי. רק פעם בשבוע, ערב-שבת, היה בא אצל אמי ואמר לה:
„דודה נדדה קודמת לחותנת בזמן ובמעלה, דמי-מרחקו מקבל ששה נרושים
ונפטר עד ערב-שבת הבאה.

עברו שלש-עשרה שנה למונותיו. אבא בא מדרכו שמה וטוב לב: הריח
כמה אלפים בבת-אחת. קרא למשה והשיבו על כסא ממולו, אף אשתו, היא
אחותי, באן. פחה אבא ואמר: „משה בני, הכחתני לך מזונות על שולחני עד
העולם, איני מתחרט חלילה, אלא שלמוכתך אני מתכוון: מה אנו ומה חיינו
היום כאן ומחר - אל תפתח פה לשטן, ומה תעשה כשיכשל, חלילה, עוזר ונסל
עוזר? ודוקא עכשיו מצאחי שעת הכושר, לא בכל יומא מתרחיש ניסא, הנה
הרוחתני, ברוך-השם, כמה אלפים, ובכך הבה ואעשך לאיש, כלומר לסותר.
לכמול תורה אל תחשוש, הכל יודעים שאשתך אשת-יחיל היא, ברוך-השם, היא

תעסוק בדבר, ואם גם אתה תסייע לה למרקים ביום השוק- אין בכך כלום. גם חיל התפרנסו מיניע-כספי.

והכל שריר וקים: בחדר הקיצוני שעל נבי המרתף, שכמעט אין משתמשים בו, נשפל החלון, היוצא החוצה, עד הקרקע, נעשו דלתים ובריה, הונחו דפים מסביב לכתלים - והרי חנות לכל מיני עור, שכבר נקנו עלידי אבא בכוונה תחלה לשם זה.

משה ניסי יצא לרשות עצמו. ה"אמבר" הגדול שבחצרנו נחלק לישנים - מחציתו האחת נשארה מחסן כשהיתה והמחצית השניה נעשתה דירה למשה ניסי וביתו: נקרעו בה חלונות, כיירו וסיירו אותה, חלקה לארבעה חדרים קטנים, אבל יפים ומלאים אור, - "דירה מלכה". אף פרה ניהנה למשה מבית אבא, ניה לירקות נס-כן משל אבא. ואחותי, אשה עבריה לכל דבריה, מספקת לעבוד גם בבית וגם בחנות. ומשה בעלה אינו מוניה את תורתו ובית-מדרשו, אלא שכימר שוק גם הוא בא לחנות לסייע. וקבלה יש להם לערלי מומילי, שאם "מאן-שא עצמרי חותך להם עור וסוליות למגפים - הרי זה סימן טוב.

והכל טוב ויפה אלמלא - התחילו האסונות.

אסון ראשון: משה חלה בדלקת המוח. כעבור ימים שנים התחיל מבריא, אבל שכלו - כקמן שנולה. הדוקטור מקובסקי חושש: שמא אבד זכרונו. כולנו מפחדים. נמרא מפורשת: ר' יוסף חלה ושכח תלמודו. עברו עוד שבועות אחדים וכח זכרונו ושכלו שב לקדמותו. שבח לאל בורא עולם!

אסון שני: באו ננבים בלילה ודלדלו את כל ההנות, לא השיאירו אלא דברים קטנים כופת וחומים של רצענים. מתחילים לקנות סחורה "מיד שניה", בפנסק, אף נפתחת במומילי חנות חדשה לממכר עורות והיא נעשית צרה לזו של משה ניסי.

אסון שלישי: שרפה! הכל עולה על המוקד וניסי וביתו יוצאים נקיים מנכסיהם, ב"חלוק אחר". אף ספרו של משה נשרף.

בינתיים - גם אבא מת. ומתחילים ימי הרעה. רואה משה ניסי, שאין דרך לנמות, והרי בעלי-כרחו הוא עושה תורתו קרדוס לחפור - נעשה רב בצ'כובייין, עיירה קטנה הסמוכה לכריסק. בני העיירה מכבדים ומחבבים אותו. אלא מאי? - אינו מתנהג ברכנות. אחרי-כך הוכרח לעבור על מדותיו וללבוש "חלוקא דרבני" - "וופיצא" של משי, "שמריימילי" וכו'.

והעבודה בעיירה מרובה: נשים מרבות לבוא בשאלותיהן, בעלי-בתים - בצרכי-צבורם, אנרכים - בקושיותיהם וסלפוליהם. וחוג מזה הוכרח משה ניסי להעשות גם מלמד לבנותיו: בעיירתו אין כלמד ומורה הנון. ובלילה הוא עוסק בתורה ומאגם את זכרונו, כדי לחזור ולכתוב שנית את חדושי-התורה שלו שנשרפו. בתותיו פחדים והולכים וכעבור שנתיים - ואיננו. אשתו האלמנה וארבע בנותיה

שבו למוטילי, לבית אמא האלמנה, ובמעט הכסף, שנתנו לה בעלי-הבתים שבצ'נוביץ, פתחה שוב חנות...
הדיוט, מלך והדיוט.

אבא-יצחק השחור. – למעלה כבר הזכרתיו כמה פעמים וכבר ידוע לכם, שאף הוא מן הרגילים לבוא לבית-המדרש שלנו. עכשיו הגיעה השעה לקבוע מקום מיוחד לאדם החשוב הזה. – אבא-יצחק השחור (הכהן) מלמד הוא. חותנו היה בא תמיד בטרוניא על אבא: „את כל האכרכים שבמוטילי עשית לאנשים, רק את אבא-יצחק שלי קפחת ועשית אותו מלמד-ינוקות. ואני אומר: שיי עולמות ינחל אבא על שלא עשה את אבא-יצחק ל„אישי ועשה אותו מלמד: לכך נוצר. ארבעים וחמש שנים הרביץ תורה והשכלה במוטילי, העמיד תלמידים וגם תלמידות למאות, ממנו היה הדבר, שכמעט כל בת בעל-הבית במוטילי מאתו הדור ידעה עברית, וכולנו, כל תלמידיו ותלמידותיו, חייבים בכבודו.

מכיון שנעשה נער מוטילאי תלמידו של אבא-יצחק „ספי ליה כי תורא“ הכל-תניך, משניות, גמרא, אנדה, פרקי-אבות, שמונה פרקים להרמב"ם, הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, הלכות נבחרות מספר המדע וכו'. והוא הדין בחכמת חיצוניות: אבא-יצחק לא הניח דבר גדול או קטן מכל מה שנדפס בעברית מימי בן-מנחם ואילך שלא קרא. התחיל מפגר רק משעה שהספרות העברית החדשה עלתה על הבימה. בסתר-לבו „לא גרס“ לא את אחר-העם ולא את מנדלי (מלבד חדודיו בטעם בית-המדרש הישן), ואפילו ביצליק עדיין מוטל בספק לגבי ידיה, אלא – „לבא לסומא לא נלי“. – בעל-כשרון מצויין הוא אבא-יצחק, ביחוד גדול כח „תפיסתו“, ואין כמוהו נבור לכבוש עשרה ספרים חדשים בבת-אחת. יצא ספר „מדעי“ חדש, אבא-יצחק קונה אותו על חשבון „צאן-מרעיתו“, ואם הוא מוצא חן בעיניו בתכנו ובסגנונו שוב אין הוא מניחו מידו עד שיקריאהו לכל תלמידיו ותלמידותיו המעולים, שכבר הגיעו לידי בינה בספרים.

שש ועד תשע בבוקר תלמידות משכימות לפתחו. מתשע ועד סעודת-הצהרים הוא פנוי ל„הדר“, כלומר לתלמידים. בשעת סעודה הוא מטפל, נס-כן תוך-כדי-אכילה, באיזו תלמידה. מכאן ועד תשע בערב-שוב ה„הדר“ והתלמידים. ועדיין לא נגמרה עבודת-היום: שוב תלמידות...

אני עבדכם הייתי מראשוני תלמידיו: אבא מצא לו עוד שלשה נערים מבני-גילי וארבעתנו נמסרנו לידי אבא-יצחק. השכר – עשרים וחמשה רובלים לגולגולת לכל „זמן“ – שכר הגון מאד פאוחם הימים. התחיל אבא-יצחק עמנו מ„בראשית“ על הסדר ולא נחה דעתו עד שידענו כמעט את כל התניך כולו בעל-פה. אז התחיל במשניות ונמרא ועד „תוספות“ הגיע. אחרי מהרש"א ומהר"ם שיק לא הלך לבו. בכלל לא היה אבא-יצחק עמקן ביותר ושיטתו היתה – לסלא את כריסם של תלמידיו. אפילו „בין הומנים“ לא היה מודק עול תורת

ממנו, אלא היה מזהיר אותנו, שלכל־הפחות שתי שעות ביום נהיה עסוקים בתנך. רקדוק למד על־פי „תלמוד לשון עברי“ ודוקא מהך הספר טפו ככתבו וכלשונו. ולמעטים השתמש גם ב„מסלול“ וב„מורה הלשון“. ואחרי שכבר נעשינו בקיאים בתנך עמד אבא־יצחק והבדיל את „תומשי“ כלסוד מיוחד בסני־עצמו עם רשי על־פי סדר השבוע בכל ערב־שבת. ב„סדרות הקשות. כנון. משפטים“. ויקרא. היינו מתקשים ומויעים כל היום כולו ופעמים עדיין נשאר עודף לשבת. אבל ב„סדרות קלות. כנון. ויקהלי. סקורי. היתה ידנו על העליונה: רשי אין כמעט כלל ואת „פגנים“ עצמו הלא כבר ידענו למפרע. אלא שאף בערב־שבתות כאלה לא יצאנו מאת מני רבני ריקם: ספרות ימיהבינים או „חכמות חיצוניות“. כאחד מערב־שבתות כאלה קרא לנו ואמר: „ילדים, בואו ואלמדכם חשבון. ובאותו מעמד למד אותנו „חבור, חסור, כפל, חלוקי. ולאחר שעמרנו על חכמה זו אמר: „יש עוד כמה וכמה מיני חשבונות אחרים, למשל, תשובות, אלא שאתם החשבונות אף אני עצמי איני יודע...“ בשעת הצורך לא נמנע אבא־יצחק מלכמל אפילו נמרא מפני „חכמות חיצוניות“. הוא היה אומר: „הכל תורה היא וללמוד אנו צריכים“. למשל, בראשית המלחמה של מדיקה ורומיה, תיכף כשנתקבל בעירתי מוטילי הנמר הראשון של העתון (כמדומני „הצמירה“), שממל באותו ענין, הראה לנו אבא־יצחק על הנמרא הפתוחה את הניאונרסיה של הבלקנים: הרי מולרביה, הרי וולוחיה והרי בולגריה נאנב: „הבולגרים יש להם שייכות גדולה להכחרים שלנו“, הרי יון ואייה, קפריסין וכרתים („זוכרים אתם את ישר מקנדיאה ואת דון יוסף הנשיא“) וכר וכר.

בימים הנראים היה אבא־יצחק יושב במקום חוקתי כאמצע בית־המדרש, ששם היו מעמידים שולחן מיוחד. אותו שלחן היה שולחנם של המשכילים, או כמו שקראו לו כמוטילי, שולחנם של ה„כלי־זמרים“: אבא־יצחק, הרוד בונים, עקיבא־יוסף, עד ויימן ואחרים. ואף אני הקמתי בתוכם. ואף אותה שעה אבא־יצחק רבי מלמדני תורה: הנה הפיימן אומר „שאני יערב ולא כמשחילי, שמע־מינה שמשחילי הוא דבר מנונה, ולהלן הוא אומר: „לחשי ירצה כמנפף ומשחילי, שמע שמשחילי הוא דוקא דבר יפה. ורמינהו –

עברו שנים הרבה. כל מזכיר־העיריה כבר „סעו למנוחות“, רבים מבעלי־צורה שנמוטילי עקרו מן העיריה ונשתקעו בפינסק העיר הגדולה ואין כמוטילי אדם, שהיה ראוי למלא ביושר ובצדק את תפקידו החשוב של „זקן־העירונים“. נתנו בניה־העיריה את עינם באבא־יצחק והטילו גם את העבודה הזאת עליה – משרה כבודה שלא על מנת לקבל פרס. ובכן הוא המלמד (כתב הידיעה) והוא גם ה„מרא דאתרא“ בעירתי מוטילי.

ואולם לעת וקנותו קצה נמשו של אבא־יצחק כמוטילי, שלא נשאר בה בלתי אכ נמושות כלכר: עמד ועקר גם הוא לעיריה אחרת. שלשם השיא את בתו. יצא מבית מוטילי כל וצרה...

חלק שלישי.

בית-אבא.

I.

אבא - שמואל-יצחק (שמואל-אימשה' בפי הכריות) צעמערניסקי נכד היד
כותבים או; את צורת ה"משי' לא ידעו. יהודי נאה, כולו אומר כבוד מכף רגלו
ועד קרקרו. בעל-קומה וקופה חקן קטן, מפני שאת קצותיו נושכות השיניים
מתוך מחשבות עמוקות. תערובות יפה של חסיד' ו, אשכנזי'. על ראשו מצנפת
(יארמולקה' בלע"ז) של קטיפה, ודוקא נקיה (אף-על-פי שהוא יֵשֵׁן במצנפת),
ועליה מנבעת הבאה דוקא מאשכנז, שחורה, רכה ומהודרת עם רצועה של משי
ושולים רחבים. רצונך - הרי אני כולי קודש; רצונך-הרי אני בעליהבית מבוסס.
משקפים כחולות, לא משום יהירות, אלא משום מפני שעניני כהות. מלית-קטן
ועליה אפודה לכנה כשלג. צוארון לבן עם רביד-משי רך ושחור, קשור בעניבה
יפה. שעון של זהב עם שרשרת זהב קטנה וקלה, אבל מלאכת מחשבת. בעל
מיחישים רבים, משתעל ונונה. לְעֶשֶׂן אינו יכול, לכן הוא מריח מבקת מתוך
קופסת של כסף קטנה ויפה. המכנסים מופשלים על גבי המנפים הצרים
והמנוחצים. קפוסה בקועה של אטון אשכנזי כהה משובץ, על הרוכ-הומרינסף
דקים שבדקים נמשכים שתי-וערב כעין מבלאות.

עובר דרכים תדיר ומוזיין בכל מיני דלוסקמות ומלתחות וכיסי-נסיעה. ובכל-
נולה אלה - מחלקות שונות לצרכי כתיבה, לצרכי תפירה ולכל מה שיוכל
להצטרך בשעת הדחק - כל דבר על מקומו, מטר על מסגר. ועגיל של מסתחות
שונים היה לו מגדולי-גדולים ועד קמני-קמנים כשעור, שעוריה.

כל בני העיירה משכימים לפתחו. ראשית קרובים - על עסקי פרנסה,
שדוכים וכאלה מן הדברים המסורים ללב; אחר-כך סתם בעלי-בתים בשאלות
חכם, וסתם סקרנים לשמוע מאמר החכם. בתוך הבאים - גם טֶשֶׁמֶלֶא הוקן,
לבלר בבית-הטקידות להאכרים, נצר מנוע אכרים שנתפולן במשמרתו הרשמית.
גם טֶשֶׁמֶלֶא מריח מבקת, אבל מקופסת של קליפת דובדבן. אבא מוציא את
קופסתו, מכה עליה באצבע צרדה ומנישה לאורחו, והלה מצדו מוציא את
קופסתו ומכבד את אבא. כל אחד מהם יש לו איוו קבלה על טפות וטמנים
נותנים מעם לשכת ושריחם נדף באופן משונה - ושניהם ניתנים, אבא מספר

וְשִׁמְמִילָא עַל מוֹמֵתוֹ וְהַחְבּוּלוֹתָיו שֶׁל בִּיסְמָאָרְק, כִּיצַד הוּא מִתְחַכֵּם לְהוֹלִיךְ יוֹלֵל מַלְכִּים וְשָׂרִים, מְדִינֹת וּמַמְלָכוֹת, וְהִלָּה מוֹשֶׁךְ בְּכַתְּפּוֹ וּמִתְפַּלֵּא – לֹא כָל־נֶךְ עַל הַכֶּמֶת בִּיסְמָאָרְק אֲלֵא בִּיחּוּד עַל „שְׂמּוּאֵל־אִיצְקָא“: כֹּלָם רֹאִית מִימֶיךָ בֶּן אָדָם שְׂכוּחַ? הֵכֵל הוּא יוֹדֵעַ, וְהֵכֵל הוּא מַסְבִּיר לָךְ, לוֹעֵם וּמִנִּישׁ לִפֶּיךָ. „שְׂמּוּאֵל־אִיצְקָא“...

מְקוֹם יִשְׁבְּתוּ הַקְּבוּעַ שֶׁל אַבָּא – בַּמֶּרְקִלִּין. מֶרְקִלִּין זֶה מַעוֹן קֶצֶת בָּאוּרִי: חֲדָר נְדוּל וִיפָה, בְּעַל שְׁלֹשָׁה חֲלוֹנוֹת; הַחֲלוֹן הַשְּׁלִישִׁי, זֶה שֶׁבְּכוֹתֵל מוֹרָה, הוּא וּיְחִיצְיָאֲנִי, כְּלוּמָר „מְשׁוּלָשׁ, וּבִכֵּן נְדוּל מַעַם וְחָצִי מַחֲלוֹן רִנִּיל. הָרֶצֶפָה – נִסְרִים מְשׁוּמִים כִּלְתֵּי מְשׁוּשִׁים. מַעוֹת זֶה תִּקְנוּ רַק לְאַחַר זֶמֶן וְהוֹצֵאוֹת הַשָּׁשׂוֹר עָלוּ כִּמְעַם כְּהוֹצֵאוֹת שֶׁל נְפִיעֵת עֵץ עַל־יְדֵי יַעֲנֵקָה, שְׁעָלִיו מְסוּפֵר לַעִיל. – גַּם לַעֲנִין זֶה נִמְצָא מִין יַעֲנֵקָה, מוֹמַחָה מִן הַמְשׁוּעֲכָדִים, עָרֵל וְקָן מְמֹלְדוּבָה. כִּשְׂאֵתָה מוֹמִין אוֹתוֹ לַעֲבֹדָה הוּא בָּא עִם כְּלֵי תְּשִׁמִּישׁוֹ: מַעַם סַמְמִינִים וְזוּג אַבְנִים לְשַׁחֲקֵתָם. קוֹנָה הוּא מַעַם שְׂמִין־קִנְבוּם וּמִבְּשֵׁל צִבְעֵי. כִּשְׁעָת מֵלֶאכָה הוּא אוֹכֵל עַל שׁוֹלְחָן בְּעַל־הַבֵּית וְכוּם יִישׁ בְּכֻלָּל. אַחֲרֵי נִמְד מֵלֶאכְתּוֹ הוּא מִקְבֵּל זֶזֶן זְהוּבִים חוּץ מְשׁוּזִי שֶׁל הַחֹמֶר (נִם כֵּן מְרֻמָּת) וְנִפְטֵר. וְאַף־עַל־פִּרְכֵּן נִשְׂאֵרָה הָרֶצֶפָה כִּלְתֵּי מְשׁוּשֵׁרָה חֲמִש־עֶשְׂרֵה שָׁנָה, לֹא מְשׁוּם קִמְצָנוֹת, אֲלֵא מְשׁוּם מְשׁוּם הַתְּרַשָּׁלוֹת.

רַהֲמֵי הַמֶּרְקִלִּין מַ„סוּלְמִרִים, כְּלוּמָר מְנַהֲצִים בְּמִשְׁרַת „רוֹח־יִינִי“ (וּוִיִּךְ נִיִּסְפֵּר, אֲלִכְהוּל נִקִּי וּסְמִמִּינִים מְמֹרְמִים (פּוֹלִימּוֹרָה בִּלְעִי): סָפָה עִם גַּב, בְּבֵרָה, כֹּאִילוֹ הִיתָה שֶׁל עוֹמֶרָה, עוֹמֶדָה בְּכוֹתֵל מוֹרָה לִפְנֵי הַחֲלוֹן הַמְשׁוּלָשׁ, סָפָה בְּלִי גַב, קֵלָה, עוֹמֶדָה לְאוֹרֶךְ הַתֵּנּוֹר, שׁוֹלְחָן עָנוּל, שְׁנֵי שׁוֹלְחָנוֹת מְשׁוּלָשִׁים בּוֹרֹת, שׁוֹלְחָן קָמָן מִתְקַפֵּל וּמִתְשַׁשׂ – לִשְׁם קְלָפִים, שֶׁשָּׁה כְּסֹאוֹת רִנִּילִים וְשְׁנֵי „סוּסָלִים“ נְדוּלִים וְכִבְדִּים עִם מְשַׁעֲנוֹת־יָדִים. כָּל הָרַהֲמִיִּים נִכְמֹבִין, חוּץ מִן הַשׁוֹלְחָנוֹת רַמְדִּים: מִלְּמָמָה קֵשׁ, עַל הַקֵּשׁ שֶׁקְּוַעַל הַשֶּׁק עֲצֵם הָרִפְדָּה – מֶרְקָשׁ נִצָּץ (Клеенка).

אַבֵּל עֵיקֶר גִּזִּי שֶׁל הַמֶּרְקִלִּין הִיא הָאִיצְטָבָא שֶׁל הַסְּפָרִים. אִיצְטָבָא נְדוּלָה וְרַחְבָּה וְהִרְיוּטוֹת מְנִיעוֹת עַד הַתְּקֵרָה, וְכוּלָּהּ מֵלֶאכָה תְּדוּשָׁה סְפָרִים מְסָפִרים שׁוֹנִים בְּרוֹכִים הָדָר: שִׁים בְּבִלִי וִירֹזְשִׁלְמִי, רַמְבַּ"ם, מוֹרִים, אֲרִבְעַת חֲלָקִי שׁוֹלְחָן־עָרוֹךְ וְכוּי וְכוּי, וּבִיחּוּד – שְׂאֵלוֹת וְתִשְׁבוֹת שֶׁל הָרַאשׁוֹנִים: רַמְבַּ"ן, רִשְׁבֵּ"א, רִמְבַּ"א וְכוּי וְכוּי, סְפָרִי רֹמִיֵל, רַמּוֹם וִישׁוּמִיר אוֹ סֵלֶאוּוִיפָה, וְעַל הִרְיוּטָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁבְּתַחְתּוֹנֹת – קֶצֶת סְפָרִים חִיצוֹנִים: סֶפֶר הַבְּרִית, שְׂכִילֵי אִמּוּנָה עִם צִיּוּרִים מְשׁוּנִים, נִשְׁמַת חַיִּים לִרְי מִנְּשָׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל עִם הַמוֹנָתוֹ עַל הַשַּׁעַר.

אַבָּא הִיָּה מִחֲבֵב סְפָרִים וְלֹא הִיָּה מִפְסִיד שׁוֹם שְׁעַת הַנוֹשֵׁר לִקְנוֹת. הִנֵּי מִילֵי מַעֲלִיּוֹתֵי. מַעַם אַחַת הִבִּיא מְדַרְבּוֹ חֲבִילָה שְׁלִמָּה שֶׁל סְפָרִים עֲתִיקִים, רֹבֵם – רַמּוֹם וּיְחִיצְיָאָה שִׁין – שִׁינִי, גִּיד וְאוֹתוֹת – הָדָר שְׁבֵהֲדָר. כִּינִיָּהֶם הִין שְׁנֵי סְפָרִים מְצִינִים בְּרִיכְתָּם: קֶלֶף לִבֵּן נִצָּץ וְהַנְרִיכָה כּוּלָּהּ מְעוֹר אֶחָד. וְעוֹד סֶפֶר

אחד: קונקורדנציה כרסנית. בערב נכנסו האברכים לשם ביקור. אבא מתנאה ב„מצאתו“: „הידעתם, רבותי, מה הבאתי? סמינ דמוס וויניציאה ש״ו. אחר־כך הוא פונה ליהושע־משה האפיקורס ואומר: „ספר אחר יש גם מ שלך, כרסני. אני קופץ בראש ומכריז: „שמו—קוקוריקוריציה“ ופורץ בשחוק. ניסי משה מתקן בכוכר ראש: „קונקורדנציה“ (הדלית מחורקה). אבא מקסיד ומתקן: „קונקורדנציה כלום אינך ידע הברתם של הפנגקים?“

ניסי מושך בכתפיו. כאמת לא ראינו „פנגק“ (ספרדי) מימינו חוץ מכן־ארס אחר, קצר־קומה, כרסני, נדו־עוזקן, לובש קצרים ומדבר ב„פתיחין“. מי הוא ומה הוא? יהודי „בבלי“, שהיה עשיר מופלג עד שגמרמה ספינתו בים והוא בעצמו ניצל בדרך גם סמוך „לחוף אמשטרדם“, ועכשיו הוא שב לביתו. קפנדיא משונה קצת: מאמשטרדם לכבל דרך מוטיליו המשכילים נמרו דינו לאלתר: כפרן וסתם יהודים נגדרים אחריו ומתקשים ולומדים פשט ב„פתיחין“ שלו: לא יא אלא מניפסט ברוסית. נתנו לו נדבה הגונה ושלחוהו לסינסק.

ועדיין אין דעת אבא נוחה והוא שואל לניסי: — „סוף־סוף הרי יכולת לקרוא שם הספר בכתובתו הלטינית.“

— לטינית מנלן?

— כלום אין בבית־המדרש שים דפוס ווארשה? אנב יכולת ללמוד משם הברתן של אומות־העולם, הדומה לזו של הספרדים.

ניסי משה לא הניע לחכמה זו. שידע משהיהודה הרוסא, שרי באלפא־ ביתא פולנית כדי לקרוא רצפטים כתובים לטינית ולהעשות חבר לחולונינסקי... ואבא ממשיך שיחתו: „אברכים דהאידנא אלמלי היה לי עסק עם צרפתים הייתי נוטל נייר וכותב להם מכתבים צרפתיים תיכף...“

והרוד כונים מעיר מניה וביה: „והצרפתים היו מכינים מכתבך כמו שאנו פכנים הצרפתית שברשיי.“

אבא מחייך: החכמה עלתה יפה. אף־על־פי־כן עדיין אין הוא מודה שבונים נצחו והוא מוסיף: „בשלמא פולנית—כל ימי גדלתי בין ה„פריצים“ ותמיד יש לי עסק עמהם. בשלמא אשכנזית—ניחא: כל עסקי עם אשכנזים, נוסע כמעט שנה־שנה לפרוסיה, ובכלל יהודית ואשכנזית—היינו הך. אבל—רוסית? רוסית מנלן? ואף־על־פי־כן אני מקבל מלגרות רוסיות ומשיב עליהן, ודוקא עם כל התנין, ומצמצם את החוכן בעשר תיבות על צד היותר טוב. והכל — מפני ההכרח. אין לך דבר העומד בפני ההכרח והרצון, והעיקר — אמונתו של אדם בכח עצמו, לא חלילה בבחינת „כחי ועוצם ידי“, אורבא דוקא מתוך „בטול הישי“ לנמרי: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן נזרים עליו מלמעלה, וכל מה שאני עושה הוא מצליח בידי והוא ודאי כל יכול...“

שיפת מסויימת היתה לו לאבא — להמיל אימה יתרה בתוך ביתו: אפילו חותי, בנו יחידו, תחביב עליו ביותר, היה מקנטר תמיד. נויפתו היותר וריפת

היתה: במסיקי (במסירת קולמוס), כלומר עס־הארץ, עיר פרא. (נשכוחים כתב של הקהל, כתב רבנות, שוחטות, אוה, עלה כמוסכס או „באלה ובשכועה“ – חותמים כל בני העיר. מתחלה – „העתודים ובאחרונה – המון־העם. ומי שאינו ידע לחתום את שמו מוסר, כניכול, קולמוסו לאחר והלה חותם בשם המוסר את הקולמוס: נאום מאיר בן יצחק במסיקי, נאום פישל בן מאיר במסיקי.) כשהיה מצא שכבת אבק על זכוכית החלון היה עומד וכותב לו על הזכוכית בקצה צפרניו ונער בבני ביתו:

– בני־שוכים: פָּרִיִּים! היתכן? הישמעו? לא נבראו חלונות אלא להאיר, ואצלכם הזכוכית ראויות לשמש נייר לכתיבה! בנריהבית מושכים בכתמים, אבל אין מוצה סה, חוץ מסבתא רחל: היא מתחרטת על כל השדוך למסרע.

– הראית מיסוך נרנן כזה? כל עיקרו לא בא אלא למוץ את דמינו הכל ידעים שביתנו-חצר המלכות, והלה בא תמיד כטרוניא. מה לעשות עוד לחלונות, מרקלניר? המעט שמשפסמים אותם ערביםסחים, כשמכשירים את כל הבית, עוד מוסימים לנקותם בכל ערבים־מוב, וכשבאה הבשורה: „הוא באי שוב, רחצים אותם מבית ומחוץ לשמו, ועריין אין דעתו נוחה. כך דרכו של אבק, שדוא סורח באויר ונח ממילא גם על זכוכית החלונות. והלה בא וכותב עליהן מכחבי־שלום־לאהובי...“

באמת, לפי מצב הדברים אז, צדקה סבתא. הרצפה משומה ואחרי כל כבוס או צבד מרביצים אותה בחול לבן לנוי, ונמצא אבק דק סורח תדיר באויר. לאותה המצאה מחוכמה, שאפשר לשַׁשֵּׁר את הרצפה ולהסיר מן האבק, לא הניעו אלא לאחר חמש־עשרה שנה, סמוך לנשואי אחותי הצעירה, כאמור לעיל. ואף המכת הנרח משמשת ענין, כדי להמיל אימה בבית. בנוהג שכעולם, גר־גלב דולק והפתילה בחלקה התחתון שואבת מתוך התלב, אלא שחלקה העליון, שכבר עשה את תפקידו, נכסף ונתלה ברמות חוש שחור המאפיל על השלהבת. ומאי תקנתה? רוקקים ריקה הנונה על שלש האצבעות-אצבע, אמה ואנדל-שמים אותן בחפזן לתוך הלהבת ומוחמים את סרח העורף מן הפתילה. כשהריקיה אינה מספקת, מחרכים את האצבעות; לא כוונת את המחיטה בריוק ולחצו את הפתילה בתחתיתה - הגר כבה. ככל אופן, ראשי האצבעות משחירים כשול־קדרה, ותחורים ורוקקים עליהם ומקנחים, רוקקים ומקנחים. נברים - ככנסי קמטוחיהם, נשים - כסיעוריהן. כך נהוג מקדמתי־נא כל תפוצות־ישראל. אבל אבא המפונק אין דעהו נחה והוא כועס וצועק:

– בני־שוכים! פָּרִיִּים! היתכן? הישמעו? בני־אדם מן הישוב רוקקים על עצמם ומקנחים בסינריו הנה הבאתי מפרסיה, מכונה לרמכת הנרות! המכונה משומה: כולח עשויה בחל מלובן, ברמות מספרים, וכעד המספרים בית־קבול עם ששש קמן; כשמהרקים המספרים נפתח הפשפש ראש הפתילת

הנזוז נכנס אל בית הקבול, ולא נודע כי בא אל קרבר. המספרים עומדים על שלש רגלים ומתחתן שם של ברול מלובן.

לכאורה – דבר טוב, אבל סבתא רחל „אינה גורסת חרשות בכלל, וכיון שאבא יוצא לדרך מיד היא מוצאת ל„מכונה“ שמוש יותר נאה – לנקות בה מסייות הנברשת והמנורות, המלאים הלב קרוש עד אסם מקום לתחוב אל תוכם נר, והמכונה מתכסית שכבת-תלב שמונה ומוזהמה, המעלה ירוקה. וכשבא השמועה: „הוא בא“ מודדים למצוא את „המכונה“ עם מסה, להנעילה ברותחים, למרמה בשיד ולהעמידה על השולחן, ובלבד ש„הנולף“ לא יקפיד... ומשום הכי עמד הדוד בונים וקרא ל„מכונה“ עצמה – „הנולף“.

מנהגם של המכזבים בימינו להעמיד קודם שכיבה עיני-לילה אצל כל משכב... בעירתי מוטילי לא ידעו מנהג זה. אלא מאי? נרף משותף היה לכל הבית: העבים הנדול שבמטבח, ובליילה, כל הזקוק לכך רץ ערום ויחף אל העבים... הגחה עשו בביתנו ליניי משה: חלוש והעיקר, תלמיד-חכם שכמותו אפשר שיהא נתקל בשפחה ערומה. ומוכן, שהגחה זו נעשתה גם לאבא, אבל הוא לא הסתפק בכך וקרא תגר על העבים הנדול, המשותף, מעיקרא.

ביחוד הצמיין אותו עבים בשבתות: התחיל ממלא כרשו עוד מערב-שבת – קשקשי דנים, שיורי-עופות, חתיכות טלמים מחורכות וכדומה. ובלייל-שבתות, השפעי גדול ביותר. ובכורך השכם – והנה ריח עביטנו נדף בכל חדרי הבית. אח-על-פירכן עדיין אין מודרים להריקו, אלא מחכים למתיחת התנור, והעבים מתמלא על כל נדויו מכל טוב: גריסין ופוליה-לבן שנחרבו ביותר ונסמלו לאכילה, קליפות של בצלים ושומים וביצים, חתיכות כבד חריכות וכאלה.

ורק או נושאים אותו כמוט בשנים ולא סתם מוט אלא בית-יד של מנרסת או יעה או מדרה, פוסעים והולכים עקב בצד אונדל, כאילו נושאים „מים שלני למצה, להבריל, ומוציאים את העבים אל האכסדרה, שם הופכים אותו על סיד ושופכים את כל מה שבו סמוך למסתן היוצא לחצר. בימי הקיץ נעשית שלולית מעלה סרוחן, ובימות החורף – חלקלקה, שעוכרים ושבים נתקלים עליה.

וכל התמרמרותו וכעסו של אבא לא הועילו: סבתא רחל עמדה על רעתה ולא וותרה. דונמת זקני הכפר קטרדיאטשא, שנוכרו למעלה: „עבים שהפריח לאבות-אבותינו יסריח גם לנו ולבנינו עד סוף כל הדורות!“...

נהירנא, כד הוינא כבן ארבע או חמש הביא אבא עששית, היא העששית הראשונה בעירתי מוטילי. כנסט להדלקה אמנם כבר השתמשו קודם לזה, אבל לא בעששיות עם זכוכיות, אלא „בבני-צעף“ („ציהאנמשיק“ בלעז). מאי „בן-צעף? כלי של פחים שמדתו רביעית. צורתו: דית קצוץ, רחב מלמטה וצר מלמעלה ומסתיים בצואר רחב אצבע, על הצואר – טבע ובאמצע הכובע – נקב ממולש, דרך הנקב נמשכים שני חוטי צמר-נמץ. היא הפתילה. ממלאים „צועני“ זה נפט וזה בוער באור-כהה, מטריח ומעלה עשן.

אבא הביא עששית ממש. לימים היו מוכרים עששיות כאלה בחנויות ברחל וארבעים קופיקה העששית. חוט ברזל עשוי בדמות כנור עם טבעה מלמעלה כדי להלות את העששית בתקרה. ובתחתית החוט משקע לה שיב בו כלי-קבול של זכוכית לנפט. לכלי-הקבול צמודה שפופרת-המאור ועליה זכוכית רחבה מלמטה וארוכה וצרה מלמעלה, וממעל לשפופרת מאהילה מינכא של ברזל מלובן, הקולטת את האור ודוחה אותו לחלל הבית. ובאותו הארנו, שבו חבושות שתי העששיות, שהביא אבא, מונחות עוד זכוכיות כרסניות יתרות מזומנות לכהחלה לעת הצורך. וגם מברשת מנוונה משער של זכוכת-סוסים לנקות את הזכוכיות המסוחכות.

ביום מתחילים להריק את הארנונים – וחופמים של מקרנים נתחבים אל המרקלין וגרתעים לאחוריהם. מברות-הכרש והשערות כחול הים. אחת מהן מתקבלת ביותר על הלב: שמואל-אימשה הביא מכונה לאפית מצה. כיצד? יש להם על מה שישמכו: ה.מכונה עם השרבוב, העשויה נחושת, מוכירה במקצת גלגלי שעונים, שבהם נוהגים לרדד את המצות קודם אפייתן; הזכוכיות מוכירות את המסופר על רוטשילד הפרנקפורמי האדוק, שהוא נוהג לאפות מצה דוקא בביתו ושאת המצה שלו מגלגלים דוקא כמעטילות של זכוכיות לשם כשרות. שהרוד בונים היה מוסף, שרוטשילד זה, כשהוא יוצא לדרך, נוטל עמו – מקוה כשרה...

היום נוטה לערוב. אבא מצווה להכניס שולחן פשוט ולהעמידו באמצע המרקלין. אבא מתיצב על השולחן בכל מלא קומתו הזקופה, קורנס בידו הימנית וקרם חזק בידו השמאלית, והוא קובעו באמצע התקרה ותולה בו את, הכנור, וכשהוא עומד כך על דוכנו הוא מסביר לכל הקהל אותו הענין על בוריו, כפרופסור הזה, המשנן לקהל תלמידיו פרק באיוו מחלה ומראה באצבע על חולה הננוע כאותה מחלה. ובכך: עששית-נפט למאור. ואחרי שסיים את פרקו הוא מסקר:

– נפט

מביאים בקבוק נפט.

– שפכו לכאן

חידים ווערות, אף-על-פי-כן השפיכה עוברת בשלום.

– עכשיו אני מהדק את המכונה עם הפתילה על פני בית-הקבול ורואים

אתם? הפתילה סופגת נפט, אבל ספיגה זו צריכה להיות מפולשת, ובכך אנו מהמכים את הסדר ומובלים קצה העליון של הפתילה בבית-הקבול...

ופה התרנשה ובאה הפורענות: הפתילה התחילה מנספת ומסוח נפט אחדות

נמלו על פני בית-הקבול. אבא מסקר:

– קנחו

מתתי הבכירות מנסה לנגב בקצה סיגרה – אבא נער בה ונתקו:

— סינור, שמשמשים בו לצרכי אוכל נפש, אין ממנפים אותו כנפט מסרית.
השפחה מכיאה סמרטוט מחרר הנשול. אנא נוער ונוף:

— אין מכניסים סמרטוט לסרקלין.

כל בני הבית מושכים בכחסייהם:

— אלא מאי?

— חתיכת עתון!

— „שמות“? (סתם עתון הרי הוא „הלכנון“).

— סטט ניר כתוב!

— אפשר תורת-משה? (כלומר חרושי תורתו של משה ניסי) — שואל הרוד כונים.

— וחיימקה עדיין אינו לומד כתיבה?

— לא!

— לדירדור ישאר הילד במסיק עד זקנה ושיכחו! בלי נדר ובלי מסקנא, מחר

יתחיל חיימקה ללמוד את הכתיבה.

בינתיים הודרו אחד מן הסקרנים, עמד כסרץ וקנח את הנפט בכנף קפוטתו.

עכשיו הכל שריר וקיים. העששיות מודלקת וכל המדקלין מתמלא אורה...

ומאחורי הפרגוד נשמע קולה של סבתא רחל הרוטנת:

— יעשה לו במדקלינו מה שלבנו חפץ, ופה באולם עדיין מצודתי פרושה—

כאן תהא הנברשת תלויה. בכלל לא הייתי סתירה את הנפט כל עיקר, אלמלא

המרגניות הללו (השפחות), ימח שמן וזכרן. המטפסות את החלב של הנחת

אל תוך הקדרות. אבל עששיות אשכנזיות באולם — היה לא תהיה...

לבסוף נתפייסה ונתפשרה: העששיות השניה נתלחה באולם בצד הנברשת.

אוהב היה אבא להתלוצץ וכשהיה יצר של ליצנת תוקף אותו, לא היה

יכול לכבשו. פעם אחת, זכורני, נרמה לנו ליצנתו הרבה פחדים וענמת-נפש.

ערלי מוטילי נטמעו לבין ישראל, בעלי התרבות הגבוהה, וסגלו להם את

כל ההשקפות היסודיות של היהודים על היחסים שבין אדם לחברו: — במעלה

העליונה של הסולם החברתי עמד הסוחר; אחריו — נזר היבשה, כלומר אותו

ממונה בעסק העצים, הנוסע משיירא לשיירא של רספורות ומספיק להם כסף

די צרכם; אחריו — נזר המים: הממונה רק על השיירא המיוחדת לו, אחריהם —

המשרתים השונים של הסוחר, ולבסוף, בדיומא התחתונה, עומד „החייט“, כלומר

סתם בעל-מלאכה. נועד נמוך ממנו — „סלמדי“ — נזר לא יצלח.

יהי היום ולביתנו בא ערל אחד מִפְּר מִמְקוֹם, ששם ישב אז אבא. כולנו

נוסלים על „מציאות“ זו, שבאה לנו בהיסח-הדעת: „סופליק“, מה שלום אנא?

נאבא לא היה נוהג לכתוב מכתבים לביתו, אלא רק בשעת שהיה צורך מסחרי בכך.

סופליק מתנדר כנבחתו ובמרחתו, כשהוא כולו נבוך, ושותק, וכשאנו מציקים

לו חזא מנמנם ואומר:

— חסל... אין עוד... שמואל-איצקת...

– האידן? מה אתה מדבר? מופליק?

ואולם אמא, הידעת את טיבם וטבעם של ערלים, אינה נרעשת כל-כך

הי"ז שואלת:

– מופליק, ראית את שמואל-אימשה?

– ודאי ראיתיו.

– הוא חי, בריא?

– למה זה יחלה?

– אלא מאי?

מופליק נבך עוד יותר ושוב הוא מנמנם:

– אין עוד שמואל-אימשה... הוא נעשה חייט...

לימים, כששב אבא לביתו, הוברר, שמופליק ראה אותו כשהוא עסוק

בחקן מכנסיו ואבא, שיצר-הרע של ליצנות תקפו אותה שעה, אמר למופליק,

שעסקיו נתמוטטו ולפיכך הוכרח להעשות חייט...

אבא לא אהב לשהות הרבה במוטילי: יש עסקים ב"מרחקים" – מוטב, ואם

לאו – הרי הוא יושב בפינסק, שם הוא נפגש בסוחרים וכנוח עליו הרוח הוא

עושה עסק.

לפקוד נוהו לשבת – רשות, ליום-טוב – חובה. מפינסק למוטילי מהלך ששה

מילים, וכשהסוסים טובים (ואבא לא קמץ בזה) אפשר לצאת ולבוא ערב יום-

טוב. אפשר גם, לעשות הכנות בכוקר ולהתפלל בכוונה, להניח אפילו תפלין

דרבנו חם, לאכול ארוחת הבקר, לשיח שיחה קלה, לצאת אחר-כך מפינסק

ולבוא בו ביום למוטילי. בשעת הדחק מחליטים הסוסים בכסר מרציץ העומד

באמצע הדרך, ונוסעים בלי הפסק.

והנה היה מעשה בערב שבועות. אבא יצא מפינסק באחור קצת. והאביב

גם הוא מאוחד: הגהרות הפשירו בליג בעומר, וכנן כל הדרכים וכל היבצות –

מירמנה. אבא בא עד מרציץ ורואה, שאף אם יחליף את סוסיו ב.דוהרי

דולקים לא יגיע למוטילי עד הערב. מה עשה? שכר במרציץ שני ערלים

והתנה עמם, שיורידוהו בסירת דונת עד מוטילי. ובמרציץ נשקו את אהרדי

התעלה האוניסקית והיאסלדה נהר מוטילי.

אבא קנה שביחה כדונה והיא מפליגה. נוסעים כל היום וכל הלילה, האירו

פני חמורח – הגה מוטילי. אבא, רב החובל, מפקד ומלחיו עושים דברו. סרים

הצדה – מן הנהר אל החריץ, עוברים תחת הנשר עד גדות הננה מאחוריתן.

ובנחתו מרצה, והמים עוברים בתוכה. הדונה נכנסת, ומשליכה עונן בנינה עצמה

(כרמלית) ואבא יוצא לחצרו ולביתו (רשות היחיד), וכנן כמעט שלא עבר על

שום דקדוקי דינים בצאתו מן הדונת. ואולם אבא עדיין אין דעתו נוחה: משום

מראית עין, שהרי הכל יודעים שבערב עדיין לא היה בעיר, צוה והעמידו את

אמשומים הלחים לפני פתח ביתו כלפי חוץ וכובעיהם של חסמנים על

המשושים מלמעלה. והיה כל הרואה, אם חכם הוא – מבין מדעתו, ואם לאו – ישאל ויגדלו לו.

.II

בשבתות היה אבא לובש „משי“, כלומר קסומה של אמלם שחור, נוצץ. בימי כבר נתמעכה מחמת שמוש והמוך בצבץ מכל חור וסדק. לתסור קסומה חרשה כזו יש בזה משום „עובר על כל תשחית“, אלא שאבא מתנענע על נכר „להורבן הסירות“, והרי „נכר“ – הקסומה של „משי“. שמא תאמרו: הקסומה קרועה? מה-בכך? מי ידוהר אחרי שמואל-אימשה כמוטיליו?

נמרו תפלת ערבית ואנו שבים מבית-המדרש לבית. אבא חופס לי בידי הימנית ואנו מהלכים באולם (שם אוכלים) הנה והנה ואבא אומר „שלום-עליכם! בהרהבה. כמעט שאני רואה בחוש את „מלאכי השלום“ באים ויוצאים ואבא מברכם. אחר-כך קורא אבא את ה„רבון כל עולמים“ הנלבב, מקדש על היין, נוטל ידיו, מחלק „המוציאות“ לבני הבית והסעודה מתחלה.

ומידות אינו מומר כפני שעולו וננחו, אף עתה מן הצד אין. ניסי אינו מונן כלל. ואני? כמה פעמים נסני ולבסוף פסק דיני: בריה משונה, שאין לה לא שמיעה, לא חוש ולא קול. אבל אומר הוא הכל בפסקי-מעשים, ביחוד – המזמורים הארמיים.

כחרוזים לא השניח במקום שהיתה לו קבלה מבית רבו. למשל, „משוך חסוך ליורעך... נוטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם“ – סמי מכאן „קנא ונוקם“, שאינו ענין למשיכת חסד. אלא מאי, חרוז? – אין בכך כלום. ויש אשר הוא מוסיף ושוב מקלקל את החרוז: „יהא רעוא קמיה טאמע ורוא יהודית ודוקא בנשימה אחת) דישרי על עמיה:“ – כך מקובלני...

עוד יותר מזה רבו הקבלות והדקדוקים בסעודה שניה. מדקדק היה, שכל תבשיל ותבשיל יהיה זוני: – „כך מקובלני“ – מקדשים על היין ומקנחים את הקידוש ברוקים, דובשניות, לפתן קר משל אתמול ובשר של אותו לפתן נמי כן קר: קצה החזה, נחתך לפצלות דקות ומתובל בבצלים ופלפלן, רג מלוח מתובל בחומץ ושמן-זית וסחם דנים ממולאים משל אתמול, קרים. מברכים „על המחיה ומתחילים בהכנות לסעודה ממש: צנון נוסח ראשון – פצלות, צנון נוסח שני – משופשף. וכיצד פוצלים או משפשים? לא ברוחב ולא בעמק אלא באלכסוי. מולחים במלח הרבה, מכמים בפנינא עליונה על נבי תחתונה ומרקידו ומרקידים עד שהצנון קולט את כל המלח ומתחיל מויע ומוציא מרידותו ונעשו רך ומתוק. או מסירים פנינא עליונה וריח המרידות נדף בכל החדר, סוחט את המים המרים, מטילים שומן – והרי מאכל אחד שהוא שנים.

נוטלים את הידים, אבא מחלק „המוציאות“ לבני-הבית והסעודה מתחלה

בצללים נוסח ראשון - מרופים בביצים, בצלים נוסח שני- מעורבים במתותי כבדו קרישה של כף רגל נוסח ראשון- עם מעט מרק שמן ומעובה כרבק של נגרים, העור שעל העצמות אינו קלוק ואף הוא, מרוכך מחמת בשול, נאכל, את העצמות מנקשים ומנקשים עד שמתחן יוצא; קרישה של כף רגל נוסח שני - בגיל, אלא עם תערוכות חומץ ופתית חלה יבשה משוחים בשום.

דייסא ראשונה- של גריסי כוסמין, דייסא שניה- של אורז או גריס-מרנלית; משולשני (פול הלכן שנתבשל בפני עצמו) אין לו חֶבֶר, אלא אוכלים אותו כמו שהוא או שמערבים אותו בדייסא. משמירות שתיים- של וּשְׁט ממולא, של אמריות, שלוקה או של בולבוסין. שלוקה כיצד? התיכות חלה או כעך יבשות שולקים במים, אחר-כך סוחטים את המים, ואל תוך הכצק התפוח נותנים שומן בהמה ומלח וסומנין. של בולבוסין כיצד? דף בצק שנעשה מבולבוסין תחוחים, שכנה-דבש, פתיח-שומן של בהמה, מיני טנונים ותפוחים חמוצים. - בשר מ'שני מינים: בשר-עוף ובשר בהמה. פרפראות נס'כן משני מינים - שויפים וצמוקים. מעודה שלישית מתעלה ומתרוממת למדרנה עליונה: שולחן- בחינת טובת, מעודה - לא אכילה נמה אלא בחינת קרבן, והכל - עבודת הקודש.

שעת רחמים. "בין השמשות". אבא שכה שעולו וננחו. קולו צלול ורך, והוא יושב ומבמבם: "בני-היהיכלא - ד'דכס-סין'...

עם חשכה ניסי מברך ברכת המזון ומשתמט כלאחר יד לכית-המדרש לתפלת מעריב. אבא נשאר לבדו בבית "ודנקותיו מניעה למרום קצה כשמוא שר את פומנו של "ר' אהרן הגדול" (הקרליני) "יה אכסוף נועם שבת". הגנון עטם-ענום, מלא נענועים ורחמים רבים - "צובט את הנשמה". הלכ כולו מתמלא נועם חרישי, סופג אותם מסחורין ממירין, המרפרפים בחלל האפולולית, ודוטה כאילו אתה שומע בת קול של אנהה חרישית פורצת ממעמקי נשמה עלובה, המפרכסת לצאת ואינה יכולה...

אבא מברך ברכת-המזון ומתפלל ערבית. הנשים כבר אמד "אלהי אברהם". ניסי כבר שב מכית-המדרש. אבא מבדיל. אני עומד על הספסל, אוחו את ה"הבדלה" הקלועה ביד ימיני הנשזיה למעלה. ה"הבדלה" מטפסת וסח בוערה. אבא מזוג את הכוס, יין או שכר, מסתכל הרבה אל תוך תוכה נ"כ מקובלניו ומתחיל כחרוה: "הנה אל ישועתי, אבטח ולא אפחד... רואים אתם בחוש, שאין אלו סתם דברים, הנאמרים מן השפה ולחוץ, אלא שיהודי זה בוטח במחון נמור בחסדי הבורא ואינו מפחד משום דבר שבעולם, מסתכל הוא בצפרניו רואה בהן בבואה של זיו ההכדלה ומברך "בורא מאורי האש", מברך "בורא מיני בשמים" ומריח מהדס-של-כסף מעשה רשת, נמר ותוך כדי רבור שוסף מעט מן הכוס על דף השולחן (המפה כבר הוסרה), טובל את ההכדלה ומכבה אותה - ואש כחולה מתלקחת על הדף. טובלים ראשי האצבעות ומורחים את העינים. אחר-כך מתחילה "סדרה חדשה: "ויתן לך" עם סומורים ופיוטים למוצאי

ישבו להנמש, הקריה נשען תחת אילן ורי ליב אומר לו:

— במטותא מינך. אדוני המלך, הסתכל בשעונך.

ותוך כדי דבור רי ליב משליכו לעולם התהו. הקיסר נודר נדר: אם מעלה על ערש יצועי, אם אסתפר או אתנלה עד שאשוב לביתי מעומר נצחון. יוצא הוא בראש צבאותיו, נלחם עשרים שנה, כובש את כל העולם כולו מהודו ועד כוש ונעשה מלך בכיפה ממש. ועדיין הוא עומד כנדרו: „שערו כנשורין רבא ומופרוהי כצפרין“. וככה הוא שב לביתו ושולח רץ: „שלחו לקדאתי גלב ובלן“. מחכה הוא ומחכה — אין איש; קרב הוא אל שער העיר — אין מקדם את פניו בתוסים ומחולות; ננש הוא אל היכל מלכותו — אין מכירים אותו. והרי הוא שולף את חרבו וצועק:

— וכי מה אני? קמלא-קניא או מושל בכסח?

לקול הקריאה הוא שב מעולם התהו, ססתכל בשעונו — רק חמשה רנעים עברו. ורי ליב מלמדו קל-חומר:

— ומה אני, בשר ודם, טפה פרוחה, בחמשה רנעים כך-מלך-מלכיה-מלכים

הקדוש-ברוך-הוא במשך כמה מאות שנה — על אחת כמה וכמה!...

חבורני, האיך היה מסופר ספור משונה זה: כולו ספוג אמונת אומן ובטחון חזק בצור, והעיקר — „ששמות קדושה“. עולם אחר לנמרי, שכל הוכחות השכל הישר לא יזו אתו ממקומו, ואין עוד להרהר כלום. הכל ברור ומובן...

בינתיים מניעה שעת „מלוה מלכה“: מנישים חמיץ-לסת מלובן בביצים, ולסעמים גם קרישה של רנלים שנמסנה גם-כן מערב-שבת אבל בטסה אחר: הרבה מים בקדרה ונמצא המרק קלוש, נותנים לתוכו פתיתי שום — ומעמידים אותו בימות-החורף על החלון הקר ובימות-הקיץ מכניסים אותו למרחף והוא נקדש ונקסא, נעשה נוצץ ומפרפר, מערבים אותו בתוסמן, ואוכלים אותו לתיאבון. ובלילי ה„סדרים“ של פסח אבא לובש קימל לבן, מצנפת (יארמולקה) ואבנט „שפניים“, מסב כמלך — בר מתחתיו, שני ברים מצדו השמאלי ובר קמון מאחוריו לצד שמכו, ומאין עוד מקום לאמא המלכה על ידו היא יושבת לה על כסא מצד שמאל.

חוזנין כוס שניה ואני שואל „ארבע קושיות“. „מנדי — אבא ממלסל עם ניסי בדרדקי ההגדה, מה בין שאלת החכם לזו של הרשע וכדומה. מניעים ל„דיערי. אבא פותח בבחינת חון:

„אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפמים וכל המסובין, בבחינת קהל,

עונים „דא-יגו“...

על אחת כמה וכמה! אבא מומר בעצמו — כנוון קל ופזוי, מעשה קוגרם,

כאותו סלג אביב, המדלג ומקפץ על חלוקי אבנים קטנות, המונחות מתחת למימיו הוכים.

מניעים לסעודה: אבא נזר מאד מן ה„שרויה“, להציג כוס מים על הספת—

תם מלהוכיח: הכוס רמוכה מלבר, ועל המפה – סתיתי מצה... על עצמו הוא מחסיר עוד יותר: גם על „שרויה“ במה. ומה הוא עושה? מתחלח לו עם חתיכת מצה וכולעה, ואחר־כך הוא בולע כף מרק או חמין. ל„שרויה“ באצמומכא שוב אינו חושש: לא סני בלאו הכי...

ובכן, רוב תבשילין – בולבוסין ומעשר־בולבוסין, כנון „תבציקין“^א. תבציק כיצד עושין אותו? מבשלים בולבוסין קלומות, שופכים את המים ואת הבולבוסין המבושלות ממעכים בכף־עץ אנב מלח, ביצים ושומן, כאשר יוכלו שאת, ממעכים וממעכים עד שהכל נעשה מין דייסא תופחת. אז שמים אותה בכלי־חרס, רחב מלמעלה וצר מלמטה, שכתליו נסדרו תחלה מבפנים בשומן ומכניסים את הכלי לתנור לטינון. הבצק תופח עוד במקצת ומתירומם למעלה מכלי תושבתו, „צומח מתחתיו“, ופניו מעלים קרום חום – סימן שנממר בשולו. וכמה גדול כח ההרגל וכיחיד זה של „גירסא דינקותא“: מותר אני לכם, רבותי, כל מערני מלכים שבעולם וכלבר שלי תותירו חתיכה הגונה מתבציק של בולבוסין...

ובמה אוכלים אותו תבציק של ססח? במרק של תרנגול הודו, שהלעיטוהו ופטמוהו עד שנעשה כולו שומן. העור – אין לך יפה ממנו, סביב המעיים – שכבה עבה של שומן – מתיה נפשות, והעיקר – המוראה. ומבשר עוף זה אני אוהב ביותר אותו חלק, הנמשך נימין נימין לבנים. אלא מאי אין בהם שמנונית? – הרי בן־יחיד אני, ונותנים לי הוססה: עור או חתיכת מוראה, ואני כורך הכל עם חורת שלוקה בציד לפת ואוכל ביתר – מערני מלכים.

ולפתן? יש „חומרי מוכן מסוף הקיץ“, או, כשהפירות מתבשלים, מכשירים את התנור לפסח. לוקחים אנסים מן המשובחים, בוצעים אותם לחצאין, הורדים אותם בהוט ומכניסים לתנור שהוסק ככבשן ונגרף רמצו, לא נשאר אלא הבלו, ועל קרקעו שוטחים כמין מחצלות של תבן, ועליהם האנסים מצטמקים ומצטמקים עד שפניהם מתכרכמים, ומהם מבשלים אחר־כך לפתן בפסח.

לאחר נמר סעודה עומד אנא ומכריז: מי שחפץ לשתות יין – ישתה תיכף, מפני שאחרי האפיקומן אנו מותרים רק בכוס שלישית ורביעית בלבד...

אנא מחבב כלים נאים, ובפרט לכבוד ססח, ומרוב חבה כל כלי מנלת יוחסין שלו בצרו: העיר ששם נקנה או נעשה. למשל, מערכת כלי שולחן קיובית, הכל – פורצילין: תריסר פנכאות עמוקות ותריסר שמוחות, קערה עמוקה עם מכסה למרק וקערה שטוחה לרנים.

ועל הכלים הללו ציורים: זר ענפים ובתך – יסה־נוף: נהר, אילנות, נשר. כוסות מק־כץ: וזכית לבנה מלוטשה ובכתלי הכוסות שקערוריות אדומות כדם (קוראים לזה: „אצבעות“) שורות־שורות. – חצי־התריסר כוסות־כסף

(*) „תבציקין“ – „מיונעבץ“ ביהודית – מעשה בצק, השנה לזה תבשיל – „נעקעבץ“ ביהודית.

פסול ה, מזהבות מכפנים ומצופות קשקשי-כסף מבחוץ. - ה, זוני הידוע נתכשר גם הוא - כוסו של אליהו.

מערבת כמות ומולות וסכנים, הכל - כסף. כל המסוכים - איש ומערכתו לפני, על בן יפה נמ'כן של כסף. כף גדולה לשאוב את המרק מתוך הקערה, ממלחה מעשה-ירשת מבחוץ וכעץ עריסה מזהבה מכפנים. - ואף אלו של כסף. כל כל-הפסח מונחים למשמרת על האינרא משנה לשנה, חוץ מכלי הכסף, הגשמים בבית בארון-זכוכית, העומד בחדר-המטות. ואנא היה מסביר: כלים נאים מרחיבים דעתו של אדם, הרי שלא נבראו אלו אלא להנאתי והרחבת דעתי, אם-כן למה אציגם לראוה בשכיל אחרים? אין לך מקום צנוע, השייך רק לי ולאשתי, כחרר משכבנו, וככן שם מקומו של הארון לכסף, - ואנב הוא המקום היותר משומר מפני הנגבים...

חוץ מן הכלים הללו יש בארון עוד כלי כסף שונים: הדם של כסף; חותמת קמנה, חקוקה ממש כחתמת ידו של אנא, עם טבעת קמנה מלמעלה, כדי לתלותה בשרשרת השעון, אלא שאנא אינו אוהב לתלות, בוקי מריקי בשרשרתו, ולפיכך גם ההותמת מונחת בארון; קופסה לסוכר, המשמשת גם קופסה לאתרוג; מטרה להטכה יפה ומלאה חן.

בכסות-הכסף מקיימים מצוות הרבה, שיש בהן משום „פיקוח-נפשות“: כנלה בדוקה וכמטה היא למוכה-ידקון, שישתה מים דוקא מכוס מזהבה, וכל מוכה מחלה זו בא אלינו ושואל כוס לשם רפואה. - ועוד כוסות אחרות ננחת בארון - עשויות וזכוכית נפותה, עובי הכתלים - אצבע ומשקל הכוס כנוצה קלה. מבחוץ מלוכנת ומרומות הן כראוי ואתה רואה בהן צורה עקומה שלה, ומכפנים הכסות מזהבות. אלא שבכסות אלו אין משאילים לשום אדם, משום שחיישינן לשבירה. כוס של כסף שאני; אין היא נחה להשבר והשואלים מחזירים אותה בעין. באחרון-של-פסח אנא מכריז „מניסמס“: „הותרה הרצועה? תרשות לשרות ולשלוק כאות נפשכם ולהכין מעדנים ומעמרים מכסח-כצה ככל אשר תתאוה נפשכם, וכבר משחמשים במניסמס זה אפילו לגבי סעודה של שחרית. בציר-הדנים - מצות שלוקות, במרק - כדורים ולקטנח סעודה - וושט ממולא קמח-מזה ושומן-כרסה, מלח וסלפלין ומעמו כמעם חכריו שבכל ימותיה-שנה.

אחרי נמר סעודה של שחרית מודרות הנשים לקיים עוד מצוה אחת: מנהג יפה היה מקובל בידי הנשים שלנו - לבקר קרובות במועד. הענין נדחה מיום, משום שאין נוהגים לאכול ולשתות בפסח אצל אחרים, והנה הביע זמן הפרעון האחרון: אם לא עכשיו - אימתי?

הנשים יוצאות לדרך ואני כרוך אחריהן. בקור ראשון - אל הדודה פרימה (אשתו של הדוד ישראל). זריו זה כבר קם משינה של צהרים והרי הוא מסב על השולחן ומיחם רותח לפניו והוא, הדוד, מתייעץ עם הדודה, כמה להתהיל מדר האכילה מחרש, והנה - אורחים באים! מנישים קדושא רבא: יין המשומר,

מעשה ידי אכרם רוב הצרוד. מצמוקים שנבררו אחד-אחד, גדולים ומתוקים ומינים. חמר-רבש, מעשה ידי סוֹמָה להתפאר, וכל מיני משרות ייִש של פסח וכל מיני פירות ודביונים וממנים שבעולם. צנון מטונן, אתרוגים מטוננים, אגוזי פורקיה מטוננים ברבש ועוד ועוד. ואני עבדכם מפצח אגוזים, זורק את הגרעינים אל תוך כוס יין, וכש-כוס מתמלאת עד שפתה העליונה אני נומע את היין יחד עם גרעיני-האגוזים. לקקן אנכי, במחילת.

הדודה פרומה נלוית אלינו ואנו הולכים יחדיו לאשתו של משה-דבי-מיכל. גם שם „כבודי, כמובן, ביר רחבה. נלוית אלינו אשתו של משה ואנו הולכים לדורה מלכה ומשם לביתנו. וכך אנו פוסעים והולכים מבית לבית לכל הקרובות עד שלבסוף אנו באים ל„הרבי“ – לאברהם-מיל בן אדיל. הכניסה אל הבית-דרך הרפת והרפת מלאה וכל. הבהמה אמנם כבר מתה, אלא שהזבל נשתייר: „זכר לחורבן. ועל כל פסיעה ופסיעה מיץ ירקק-שחרחר, חריף ומסריח. מבצבץ מתחת כף-רגלך, מבצבץ ומקלח... בקור אחרון – למשה הולמאי. כלום אפשר לביישו? וכל חבורת הנשים המבוססות נדחקת אל תוך ביתו בקריאה של חרונה: „ברכת יוסף-טובי“ אלא שבאן אין זכר עוד ליוסף-טוב. המפה כבר הוסרה מעל השולחן ו„בן-צועני“ מסריח דולק ומהבהב באור כהה. גם משה עצמו כבר פשם קפוזתו ועל בשרו אפורה של מוך בלי שרוולים, וכבר הספיק להכניס את סרגו וקרדומו ולהעמידם באמצע החדר. – הכל מוכן לפרנסתו של מחר. כיון שהוא רואה אותנו מיד הוא מתחיל רוקק ומתנועע, רומן ומסנן דרך זקנו המגודל מיני דבורים משונים. שאין שום ברירה שבעולם יכולה לעמוד על פשוטם. וסוף-האשתו אף היא כבר התפרקה את עדיה, ואף היא לבושה רק אפורה של מוך, אמנם עם שרוולים, את-על-פירכין יש בה משום גלוי מפה (נגליוה) בלעיה ויושבת היא לה אצל התנור וסורת פומק במנוחה. רואה היא את האורחות, והרי היא קמה קימה עצלנית, ננשה אל התנור, מוציאה קדרה עם שזירי-לפתן, תוחבת לתוך הקדרה כחצי התריסר כפות-עץ, מנישה לשולחן ומזמינה לנו: „שעמי והמינו לבכם“ – – – – –

לסעודה של פורים אין אמא מקמצת כלל. אלא מאי? שהכל נעשה בחשבון. החלה גלושה בביצים וכרכום, קלועה שמונה כפול שמונה עם צמוקים בין הקליעות. אלא שהקליעות בעצמן דקות הן מאלו של הדודה פרומה, ובכך יוצאת החלה מפתח התנור בלי קושי ואין צורך לסחור את פתח התנור. הוא הדין במשקאות. – אמא מקבלת „שלח-מנות“ מכל הגושים וסחורה, וכאן יש מקום לחשוך קצת משקה: מותר להחזיר נביע משקה של דוכדבנים, בקבוק שלם – לאו רוקא. כל מיני תופינים מכינה אמא בעצמה די צרכה, אבל לבזבז יתר מדיא על „שלח-מנות“ אין היא מחוייבת.

אבא מפלפל עם ניסי באוהן התימות הידועות של פורים, כנון „חייב לבסומי עד דלא ידע“, וכז', נכנס בדברים עם ראש המשחקים ואב הפרצי, הגובר

לעיל, ומשאל לו, כיס-של-נסיעה מבעור-יזם. כים זה נחוי, ראשית, לכסף המדין, שנית - לזו, ובאמת, כיצר יעלה אחשורוש, על כסא של בן-קוצץ לא ללוצץ ולא לפוצץ" אם כיס-של-נסיעה אין לזו חאב משהדל אף הוא להנות את אבא במסחא חרשה של קידוש למורים. נמרים המעודה, מכרכים ברכת המון ומנישים פרפראות, כלומר נפה מלאה קטניות מסולחות ושבר סרחאני. אחר-אחר באים כל בני החכירות: עוזר, בונים וכו', שכבר נמרו מעודתם בביתם. שרים, שושנת יעקב" בצבור עד שבא משהדברמיכל, נחשו ומכרו: זכור, יהודים, שישבתם למעודה מבעור-יזם, וצריך להתפלל ערבית. הכרז-ורץ הלאה. זו היא מצוותו - למנוע יהודים מעבירה. כל המסובים בתפללים ערבית בצבור חוץ מן הדוד בונים: משל לחוב ישן מוסרד מעיקרו, כגון תשולם בעד פסוק של, אתה הראיתי אשתקד בחרר שני. לא שלם - אין מוצה פה, שלם-הרי הוא כוזק אבן למרקולים.

החג היותר יפה (לפחות - בעיני) הוא נר ראשון של חנוכה, ליל הולדתו. מטרת-החנוכה ממורשה בשיד, מונעלה ברותחין, נוצצת בכל הדרה ועומדת על הכסא בן דלת לחלון. כד שמאל מלא שמן, ופתילה נמשכת מבין פתחי פיו, השמש של שעות נעוץ בבית-קבולו באמצע נבה של המנורה. אבא מתהלך במרקלין הנה והנה וטלו- "דביקותי. קוראים לכל בני הבית. גם השפחות בכלל, ואבא מברך שלש ברכות, מדליק ושר בניחותא "הנרות הללו, נועץ את השמש במקום מנחתו ומתחיל שנית לדתהלך הנה והנה. שר, שיר חנוכה ולבסוף הוא מניע עד

מעוז מעוז צור צור צור

י ש ו ע ע י

מעוז מעוז צור צור צור -

לך נאה לשבת.

והחדה והשמחה מתרוממות ועולות ומניעות למרוס-קצץ:

יזנים נקבצו עלי

אזי בימי חשמינים...

נעשה גם לשושנים,

בני בינה ימי שמונת

קבעו שיר ורגנים...

אני עומד נגד המנורה של חנוכה ומסתכל באודה המכהיק, ובכיס - "דמר חנוכה מאבא ואמא ומבתא ואחיות' וגם מאת הדוד בונים. אלמלי הייתי מתויר על סתחיהם של כל הקרובים הייתי מאסף "ממין קורח", אבל לאו אודה ארעא הוא ותרני מסתפק במועם.

חפץ אני להתחמא לפני אבא בשאלה מעין, האך מעשרים את התבץ ושואלו שאלת-חכם:

— למנות דמייחנכה לאור השמש מותר או אסור?

— שאלה גדולה שאלת, בני, גם אני בעצמי מתקשה. והוא סונה אל נימי משה.

— הראית קונדס זה? אליבא דאמת מה דינו?

הלה פוסק לחימרא: ראשית, כל עיקרו של שמש אין מקומו כאן ויש לחשוש למראית-עין, שמא יטעה הדיוט ויחשוב אותו לנר שני; שנית, אור השמש כה לעוכת אורה המבהיק של סתילת השמן, נמצא הוא משתמש בנר חנוכה ולא בשמש. אלא מאי? מכש הוא למנות כספו, — יעמוד לו אצל השולחן וימנה לאור העשיות.

ורנה אורחים הנונים מתחילים לבוא: הדוד ישראל והדודה פרומה, הדוד שמריל והדודה מלכה, בונים עוזר וכו'. הדוד ישראל, שמורן הוא, נותן לי דמייחנכה ביד-רחבה — רובל שלם, הדודה — מחצית הרובל, עוזר — גם הוא לא יסתית ממחצית הרובל, הדוד שמריל — רבע, הדודה מלכה — וזהו.

יושבים מסביב לשולחן הפושט את כנפיו „לשמו ולשמה“ ולשם קלפים. פותחים ב„עקאי“. הקלפים — חדשים, כלומר „שירים“, שהשתמשו בהם במקומם, בקלובים, פעם אחת ושתיים ונפסלו. קלפים אחרים לא ידעו בעיירתי מוסי. וכשיצאתי לעולם הגדול וראיתי כיצד בני אדם נופלים מסכתא חדשה של קלפים חתומה בנושפנקא, ולא מסכתא אחת אלא שתיים בבת אחת, האחת חלוקה אדום והשניה חלוקה כחול, משחקים בהם אחת, שתיים ושלוש ושוב נופלים מסכתות חדשות — תמיה גדולה תמהתי על מכובזים שוטים אלו.

ובכן: „עקאי“. ישראל ופרומה — יד אחת, אמא יד שניה, ה„קונדסים“: עוזר וכונים שתי ידים, הרי ארבע; שתיים כנגד שתיים ואחר יוצא ונב כאמצע — הדוד שמריל בשותפות עם הדודה מלכה, הרי יד חמישית. איה אפוא יד ששית? אני עבדכם — התך-הערב, ואבא עומד על נבי לסייעני. בעיקרו של דבר אין הוא מניח את הקלפים שלי מידו, אלא שלשחק בכסף על חשבונו בלי שום אמתלא אחרי הדבקות של „מעוז צור ישועתי“ — אין זה מן השם.

ה„קונדסים“ מאיימים: הלה זהוב והלה רבע, שוב ושוב, ופתאם האחד — „מפשפש“, כלומר לעת-עתה אני מסתלק, איני נותן כסף ואיני נפסד מן המשחק, אלא מאי? — נחיה ונראה מה יעשה בעל-דברי. — והנה גם הלה „מפשפש“. חסל המחזור וכל הממון המוטל בקופה — יחלוקו. בונים הוסף בגדלות את שני קלפי המכוסים ומראה: תשע-עשרה! עוזר נושך קצות זקנו המחודד ואומר בבת-צחק: „כסבור אני באמת“ (מימרא זו שטורה בפיו בשעה שהוא מכסל בלבו דבריו או מעשיו של חברו). וגם הוא מראה את קלפיו: לא-כלום — „שרנאי ממש“.

הדוד ישראל ואמא מתנהגים כבעל-יכתיים חשובים: יש להם כרטיסים הנונים — נותנים, אין להם — נפטרים בשלום. וככן, הכל תלוי במול. הא היתא — כשנפגשים זה בזה. אבל מכיון שנפגשו עם ה„קונדסים“ — אין מעמד ובטחה. הדוד ישראל הוותרן עדיין הוא מחויק מעמד במקצת: הם מאיימים ברבע אף הוא

עונה בעל כרחו אמן מעם אחת. שתיים, עד שכת סכלטתו נכשל והוא נפסד
תפסד. אמא הקמצנית אינה מתחלת כלל: „לא תן ולא שכרן“ והרי היא
נמצאת רחוקה מהפסד מרובה.

הדוד שמריל נכשל משני הצדדים: יש לו כרמים טוב הוא נבעת מאיומם
של ה„קנדרסים“ וכוחו, יש לו כרמים נדע-דוקא אז הוא מהעקש ועונה אמן ומרבה
באמתלות ומאמרי-החכם בדרכו. למשל: עחד נחן רבע בפעם האחרונה והדוד
שמריל לוקח חמש מסבעות נחושת בני עשרה נדש. וזרקן לקוסה אחת-אחת
ואומר: „זה כפרתי - אחת כערי, שתיים בעד מלכילה שתהיה, שלש בעד בני
וכנוחי, ארבע בעד כל המסוכין בכאן, חמש-בעד כל ישראל... התנחמו, אחינו
בני-ישראל: בפרתכם ירדה לכיסו של עוזר...“

אבא אין לו שיטה מסוימה בשחוק, אלא הכל לפי מצב הדברים, והעיקר
לפי מהותו של בעל-דונו. ויודע אבא לתפוס את כל אדם במקושה-ההורסה שלו:
את כונים בקלות-דעתו, את עוזר בנאוותנותו, את הדוד שמריל ב„חכמתו“, את
הדוד ישראל בווהרנותו ואת אמא - בקמצנותה. וככה הוא יוצא לקרב כפעם
בפעם ושב מעוטר נצחון והפינא שלי מתמלאה כסף על כל נדוניה.
ואולם יש אשר דוקא אבא ברוב סקחותו נכשל, וכשל עוזר ונפל עוזר -
אני הקטן.

מהלקים הקלפים: אצל עוזר עתי בתולות מנולות, אצלי - עשרים: מלך
והדיזם, אצל הדוד ישראל - השעה-עשר: העשירית וההשעית מצבע אחר. הציץ
הדוד ישראל בכנסים - „הולך לישון“. אחת הבתולות המנולות של עוזר היא
גס-כן מאוחו צבע שכבר נתגלה, נמצא שאם עלה בגורלי הששי מצבע זה והיו
לי שלשים ואחד - לא יוחר. ועחר ברי לו, שיש לו בתולה שלישית: מאמץ
הוא במולו ומעמידו על חוקתו. והרי הוא נמלך בדעתו: אם אסתכל בכרמים
שלישי ואמצא את הבתולה, אפשר שרודי יברח עם הליא שלו (הרי זה עיקר
כחו של משחק אמן: לברוח עם כרמים טוב); מוטב אפוא שאשחק על שנים.
או מוכרח גם הוא „לענות אמן בעל כרחי. והנה הוא פותח ב„המלך הגדול“:
רבע על שנים! אבא מציץ בכנסים ומוצא שם - עוד שני מלכים! הלאוי
שימצא עחר את בתולתו השלישית: אבל מה שנמצא מאחורי הקלעים - לבא
לפומא לא נליא. אבא עושה עצמו כאלו הוא ממפל בליא ועונה אמן בעל
כרחו, כביכול. עוזר מכריז שנית: „רבע על שנים! - אבא נגיד אחריו, שלישית -
אבא ממיל שוב רבע.“

עחר שואל שאלת חנם: „אפשר לשחוק על שנים כאילו ראיתי שלשה? ו
אבא מוצק: „משונע המנמץ וכוכיית חלונותיו שלו - אין מוחין בידו. ועוזר
מאמץ במולו ומכריז: „רבע על שנים כאילו ראיתי שלשה. אבא „עונה חציר
הרובל „על שנים כאילו. שנית, שלישית - אבא נגיד ועונה.
עכשיו עוזר מסתכל בכרמים שלישי - ומוצא את בתולתו, חמשה ודרכים

על שלשה כאילו ראיתי ארבעה. וכאן אבא מראה צמרינו ומכריז: „חמשה ועוד חמשה“ עוזר מבין תיכף, שחשב וטעה: „לא בשלשים ואחד הכא עסקינן אלא בשלשה מלכים“ והוא מתחיל מהם ומספק: „אפשר אברה עם בתולותי ותמצאתי מרויח חמשה זהובים“ אבל כיצד אדם מן הישוב בורח עם שלש בתולות? הוא מהם ומספק. וכ„לאחר־ידי“ הוא מציץ בכרטיס רביעי ואינו מאמין למראה עיניו--בתולה רביעית! עכשיו הוא הרוכב והוא המנהיג למראית־עין עדיין הוא מהם קצת ומכריז: „חמשה זהובים ועוד שמונה“ אבא מערער על־סידין: „אצלנו אין מבוכיזן אלא עד רובל ולא עד בכללי.“

— ובכן חמשה זהובים ועוד ששה עם עשרת גרוש.

עכשיו אבא מבין שספינתו שלו נטרפה: הכל ברור למפרע-ארבע אמהות ושלשה אבות מי קודם? הוה אומר: ארבע אמהות!

אבל עוד יש תקוה: יודע אבא את עוזר, שהוא איננו פעוט הלהוט אחר רוח של עשרה גרוש יתרים, ובכן מה פרושם של אותם ששה זהובים ועשרה גרוש? וככן, שמא כל אותה הגתינה האחרונה של עוזר אינה אלא קפיצת מות של יאוש על־מגת לאיים — אולי יכרח הדוד עם מלכיו. ספק ספקא! אף־על־פירכך הוא משלם, עוזר ממלא חפניו בקופה גרושה-ואני העלוב יוצא נקי מממוני. אני יכול להתאפק וסורץ בכבי: יש מאכד עולמו בשעה אחת! אבא מנסה לפייסני ולשרלני בדברים — ואני מטיח דברים כנגדו: „כיצד מכובדים הן רב כזה פעם אחת? חמשה זהובים! ששה זהובים!“

אבא נוער כי בנימין: „תרכות, שקץ! וכי כך מדברים עם אבא?“ אני מתמלא חרטה ועיני וולפות דמעות רותחות של תשובה וחרטה. אבא מתפייס ומתפשר עמי: הריני אחראי בעד כל הקרן שלך עם רובל רווח. ע־שיו נשחק הלאה — עוד הלילה גדול...

נימי משה עומד מן הצד ומסתכל ומושך ככתפיו: „יצר־הרע של אנשים מן הישוב!“...

בינתיים מנישים ארוה־הערב. ארוחה זו של חנוכה ידועה: אוים צלויים, נקשי־שומן, לביבות מפוננות בשומן, ושוב לביבות, ושוב לביבות. וכשיר ישראל תקיפה ביותר והשמחה במעוננו גדולה במדה מרובה — מהפכים וסדר ואוכלים סעודת־חלב דוקא.

קערה ראשונה מלאה כולבוסין. מבושלות דוקא בקליפותיהן, קערה שניה — קשואים המוצים בצידם, קערה שלישית — כרוב חסיץ בצירו, וכרוב זה אינו חתוך וכתות ברמות אטריות אלא דוקא חתיכות־חתיכות, רבע הקלח בכל חתיכה, ואתה קולף עלי הכרובים זה למעלה מזה כנלדי בצלים ואוכלם לתיאבון. וטס לכל אחד ואחד מלאה ציר, נמעים את הציר אחרי כל לעיסה ולעיסה והכל הולך למישרים.

כדי לפכת הריסותיו של ציר מנישים מערכה שניה של מערנים: קערה

מלאה כולבוסין צליות, שריחן נודף למרחוק, וכל אחד המסובין מקבל סך קטן של חלב קצמדי: קרום דק של זברה מלמעלה ומתחתיתו – קום, נוש אחד בהידלבן, מבהיק ומפרכס.

מאכל שלישי – תבשיל של גריסי-שעורים (קרפוניק בלעז). כאן הבן שואל: „קרפוניק זה מאי קא משמע לן?״ הלא כבר תורה זקן, ר׳ מנדלי: תבשיל אחד יש בעולם המרתח ואינו פוסק בכל תפוצות ליטא כל ימות השבוע, ממש כסמבטיון הזה. וקרפוניק שמו?

אבל יש קרפוניק ויש קרפוניק! על מדוכה זו כבר ישב אותו זמוטאי, שכך מספרים עליו הבריות: מעשה בזמוטאי שהוזמן לארוחת הצהרים לבעל-הבית אמיד, כיון שהנישו אל השלחן קרפוניק מן המין המשובח עמד האורח וברך „שהחינו. שאלוה: „מה ראתי על ככה? כלום לא אכלת קרפוניק מימך?״ ענה הזמוטאי ואמר: „כל הקרפוניקים שאכלתי בימי חיי הכלי אינם אלא קרפוניק, כמו אותו „קרפוניק״ הידוע, וכל ימי הייתי מצטער: מתי יבוא לידי הוא נופו ואכלנו. עכשיו שוכתי לכך לא אברך שהחינו?״

ומה בין קרפוניק לקרפוניק? בחומר – לא כלום. היסודות ה„חימאים״ של שניהם אחדים הם: מים, גריסי-שעורים וכולבוסין, אלא שבסתם קרפוניק גרים ודוף אחרי חברו במים שאין להם סוף, ותללי-חרב, כולבוסין פצועות ורתוכות, שטות בקדירה כעדי-ראיה. ואלו אותו הקרפוניק המשובח מתכשל בקדרה קטנה לסי מכסת האוכלים, והעיקר שאין מקמצים בו בשלשה דברים: אש, זמן וסרחא. וכך מבשלים אותו: שופתים את הקדירה על הכירה שלפני התנור, מדליקים מתחתה מדורה של קיסמין והקרפוניק מתחיל מצטמק, והמבשלת עומדת על המשמר, שלא תארע לו חלילה תקלה. כלומר שלא יחרטו הגריסין ויפסלו מאכילה, והזומליסטרן, שבו היא בוחשת את הקדירה, אינו זו מידה. התנדמו המים עד מחציתם, הרי היא תורת וממלאה את החסרון ובוחשת ובוחשת-אפילו מאת פלמים ואחת – עד שעת סעודה מסמ. סוף דבר: הגריסין והכולבוסין מתמוזזים ומתערבים עם המים ונעשים נוף אחד, – זהו עיקר המכוון. ואידך פירושא הוא: חלב, חמאה, כמחין ופטריות וכו' וכו'. זהו הקרפוניק המשומר לצדיקים לעתיד לבוא.

לקנח סעודה מנישים כוס קהוה. ואף קהוה זו אינה פשוטה כל עיקר. אמא, אף-על-פי שקמצנית היא בסכעה, כשהיא קונה קהוה לחנה-השבועות הרי היא מחזרת דוקא על שופרא דשופרא וקונה ליפרא שלמה, והיה הנותן מן התבשיל בידה למקרה כלתי רגיל, כגון זה שאנו עומדים בו, או לכשיבוא אורח הצן ביותר. ואין מחרבים את נרעיני הקהוה מבעוד מועד, אלא דוקא ביום בשולם, והתריכה והבשול וערוב הקהוה בבלומים (желтый) תורה שלימה היא, והעקב על אשת-חיל מופלאית, שאינה מוציאה מתחת ידה קהוה שאינה מתוקנת כך הנוט בביתנו לילה ראשון של חנוכה, הוא ליל-הולדת...

.III

אבא התחיל לסחור כבן ארבע-עשרה. עשה עם זים גדולים עם „פריצים“ שבר מהם ערלים בתקופת השעבוד והשכירים לסוחרים. משאומתן זה לא היה דומה בעיניו כ„קלוף בולבוסיץ“, מפני שהיה לו עסק עם „פריץ“ האחר ולא עם כל „נוי“ לבדו.

ביחוד נתמחה במסחר העצים ונלה בו הרבה „סדות“. כל העסק היה בשעתו קרקע בתולה, ונדולי הסוחרים סחרו כסומים בארובה, והוא היה הראשון, שנמת להבנים אל העסק שימרה, דעת וחשכון, – סוף מעשה במחשבה תחלה. הוא ידע הכל: מיב כל נוף ונוף, כמה ואיזה מיני עצים לפרוסיה אפשר להוציא ממנו, ידע כל „פריץ“ ו„פריץ“, מה שיש לו למכור ובכמה אפשר לקנות ממנו, והעיקר – ידע חשבון. פעם אחת בא אצל סוחר-עצים מובהק ואמר לו: – מול שלישי מ„שיירתך“ (של עצים לפרוסיה) וחלק לעניים – נמצא אתה מרווח על השאר.

– עשר בשביל שתתעשר? נקמינן: המכובד אל יבזבו יותר מתומשו.

– לא, פשוט בתכלית הפשטות. הבה לי רשימתך.

הלה נותן.

– נחשוב מחירים לפי המקחים שמכרת.

חושבים. עולה כך וכך.

– דל מהם עצים אלו ואלו – שלישי בערך.

הושכים כמה נשאר בעד המותר, – ועולת יותר מכפי הקודם.

– מה זה, אחיזת עינים או טעות?

– לא הא ולא הא. אלא חשבון פשוט.

עצים לפרוסיה נמכרים כ„קוביא“ (רגל מעוקבת), המקח – כפי המדובר.

אינתי? בשעה שהעובי הממוצע של כל עץ מקביל אל השעור הקבוע,

וחשעור-קוביא, כלומר העץ יש בו „קוביות“ כמה שיש לו „רגלים“ באורך. יצא

עובי ממוצע פחות מכפי השעור – מסחיתים מן המקח. יצא יותר – מוסיפים.

נמצא, אם יש בשיירא חלק תנון עצים ארוכים ודקים והם מצורפים

לרשימה אחת עם יתר העצים – הרי הם מסחיתים שעור העובי הממוצע ומורידים

את השעור. מאי הקנתם? – להוציאם מן הכלל ולמכרם לאותו אשכנז עצמו

כ„רשימה“ מיוחדת במקח הול.

עכשיו הכל יודעים תורת בר-ברבר זה, אבל בימים ההם ראו בזה תנלית מפליאה.

בפוטילי היו אומרים: שמואל-אימשה יש לו „כללי“ לכל „דבר שבחשבון“.

וכללי בחכמת החשבון הוא „הקפיץ“ בחכמת התנועת. השתבחו לפני מקחי

פוטילי ואמרו להם:

– ספרתי את כוכבי השמים ומצאתי אותם כך וכך בדיוק.

– כיצד?

— כללי יש לי.

— כללי — נחאו

— באמריקה המציאו כדור, המס מסוף העולם ועד סופו במשך חצי שעה.

— הא כיצד?

— קפיץ מיוחד יש לו לאותו כדור.

— קפיץ — נחאו

ובכן אבא שהיה לו, כללי נתפרסם למומחה שבמומחים, ועוד בהיותו אברך

נבר עלה לגדולה ונתמנה למפקח על עסק יער גדול של הגביר המפורסם וכו'

וכר שיצה (שואול) — נביר פינסקאי, שבכל הסביבה הרעיונותו בתור. אדם

העליז. וגם לאחר עשרות בשנים היו הבריות מספרים בדחילו ורחימו: מעם

אחת בא שיצה מפינסק למיילי במרכבתו הרחוקה לארבעה סוסים דוהרים, נכנס

לביהו של שמואל-אימשה, שהה שם כמה שעות וספר עמו ארוכות וקצרות...

שיצה זה היה, תל תלפוזי בפינסק: תורה וגדולה במקום אחד, למדן

מופלג. חכם מתוכם, ועל כולם — קרוב למלכות. — ארון אחד היה בפינסק וברון

וויקה שמו, ולמלכותו זו היה שיצה קרוב, וכל מי שהיה לו איות ענין לרשות.

ביחד בעניני עבודת-הצבא, היה מונה לשיצה, שיהיה לו לסה לפני הברון.

ראה שיצה והגה פרחי פינסק, אנשים חיים רבי-פעלים, בורחים מפינסק

זשאין סודמה בכיסם, עוברים במקלם את הדניסר ומרויחים רכבות (אחד מהם,

חד בן שמעון מרגליץ, הגיע ברבות הימים גם למיליונים) והתקנא אותו חכם

בשועלים הקטנים. עקר דירתו אף הוא מפינסק והשתקע בקיוב, ושמו הטוב

הולך לפניו. — פט דרך לר' שאול לזין ומספרים, שאמילו ישראל ברודסקי

הזקן היה מבקרו ופגש ראש הכמרים היה מתווכח בעניני אמונה.

מאתים מלף במזומנים הביא אותו מפינסק וקרדים בלתי מוגבל בכל הבנקים

על שמרסולו שלו. לכאורה, אין לך עסק טוב מהלואה ברבית, עסק הקרוב

כל כך ללבו של נביר פינסקאי ומתאים לשורש נשמתו. אלא שאין להעשיר

היה ר' שיצה שלט, לפיכך התחיל עושה עסקים גדולים — עד שקמה כמעט את

כל פוטו בגלל תחכמתו המרובה ורקדוק-הקמצנות, שרובם קשה אמילו

בפינסק, קל-הומר בדרך גדול בקיוב.

לאחר שנים הרבה נרתי בקיוב והייתי יצא ונכנס לביתו של שיצה. אז

כבר מר צלז: נדע הסד, שאין כסף לארוז זה — תמו בקורים של ברודסקי

חיכוחים עם כמרים עוד אינם. ויותר שאני מסתכל באותו זמן — יותר אני תוהה

ומשתומם: מה ראו על ככה להעריצו כל-כך? אמת, למדן, אבל כמה מופלג-

תורה איכא בשוקא? עשרה במלנים מתחככים מאחורי תור אחדו — אמת, חכם,

אבל לא שלמה המלך ולא נתן החכם. אלא סתם יודי, המדבר בלשון חכמת,

נביר ראינו, כיצד עמדה לו חכמתו במסחריו.

וחזו וקן עדיין פאמין בדברי החכמים לו, פלישי פינסק, המתפללים

ב.מנינר, וכרי לו שכל העולם לא נברא אלא כשכילו. וכל הבריות הללו לא נבראו אלא לשמשו. ואם בקיבו, אחרי שכבר מר צלו, כך, בפינסק כנדלותו – על אחת כמה וכמה.

ואם אדם שכוה עשה דרך מהלך ששה מילים במרכבתו, כדי לבוא למוסילי ולהתייעץ עם אבא, הרי אני משער כמה גדולות ונצורות גלה אבא בעסקת כמה רכבות הכנים למסדונו, ואפשר, שהיה ביניהם גם איזה תנאי או הכנסה של סצוי ותשלום-נמול לפי ערך הרווחים. ואולם: „לי הכסף ולי הזהב“ נאום העשיר, „ושמואל-אימשה הוא איש בעל לשון למודים ואם אקפחו סתם בלי סענות ומענות יקרא תגר בצבור ודבריו יתנו נשמעים, לפיכך מוטב שאסיימנו בשוה-כסף: כבוד ויקרי.“

אבא היה משופע מן ההיפנוזה הכללית של הערצת שיצה גם שנים רבות אחר-כך. אף-על-פי-כן נראה לי, שסוף-סוף תרגיש בדבר, שהוא מוכר את בכורתו כנויד-ערשים. עמד והכריז: „בלי נדר וכלי מסקנא, מכאן ואילך אני עובר בעסקי אחרים ואיני עושה עסק אלא על השכתי ואחריותי כלכבר.“ פתח בקבלות. גם כזה חרש הלכה גדולה. הקבלן נוסל שטר הצאות רפסודה לפי מכסת „קוביותיה“. התחכם אבא והכנים לכל רפסודה קוביות הרכה יתור מאחרים. ולא נודעו כי באו אל קרבנה, כלומר מבלי להכבד על מהלכת ושחיתתה על פני המים.

בשנים כסדרן היה מרווח פי שנים משאר הקבלנים, אבל כבר ידענו ששנים כסדרן הן מקרה בלתי שכיח, ובנוהג שבועולם על כל צרה שלא תבוא הקבלנים מכללים הוספה, אם ברצון בעלים או באונם, באמצעים כשרים או לא-כשרים. אבא לא דרש הוספות כל עיקר: „לא מקבל אני אלא קבלן, כלומר סוחר; הרווחתי – הרווח כולו שלי, המסדתי – ההסדר כולו שלי...“

נמצאו סוחרים, שזכרו לו מדה טובה זו וקבעו לו שכר גדול קצת מכפי הרגיל. ואולם נמצאו גם סוחרים אחרים, שאחרי שנה של הוספות היה מוטרם את רפסודותיהם דוקא לא לאבא: „שמואל-אימשה לא קבל הוספה, ודאי קפח כספו ואין לסמוך עליו...“

מכיון שהמציאות של אבא נעשו קנץ הכלל וקוק היה להמציא אחרות ולחדש הלכות אחרות.

וחולשה היתה לו לאבא, מעין זו של עקיבא-יוסף אפשטיין חבתו היתרון לקיובים: את כולם היה מספח אליה ולעבודתו בלי שום חקירה ובריקה. וסופו של דבר: המוכשרים נשמטים אחר-אחר למשרות יותר הגונות אצל אחרים ואצל אבא נשארים הללו, אשר לא יצלתו לכל מלאכת.

יצא מן הכלל הדוד בנים. הוא התענה כאשר התענה אבא. ואם אבא נשאר השנה בלי עסק נשאר בונים בלי פרנסה מבלי שיעלה גם על דעתו לתור לו מרעה בשדה אחר. הוא היה כרוך אחרי אבא כחמיד אדוק הכרוך אחרי רבו,

— יסוף, לפיכך אל תדאגו יש לי ברוך-השם, עסקים גדולים.

— דודי, סוד נא לביתי ואשמות את המיחם.

— אין לי סנאי, היה שלום!

ועוד עסק אחר המציא: עצים שאפשר לקנותם מיד ראשונה ולמכרם ליד אחרונה ולהסמך מן שלטון האשכנזי. אף שותף העץ המין לו הקדוש ברוך-הוא: אמנם אחד מבני הנבירים הפיסקאים, אבל אדם שלאפו כבר הניע ריחה של התורה החדשה: תיה ותן גם לאחרים לחיות. וכבר אבא וזאת ברמיזה: עוד שנה והוא משתכר רכבות, ובמקום החורבות — בתירתומה והוא אחד מן הגדולים במלכות היערות והעצים.

הכל טוב ויפה, אלא מאי? — אותו חורף, בראשית חודש סבת, נפל אבא למשכבו. דוקטור מקובסקי מבקד מעמים בכל יום. אבא, שחשב את עצמו למוטחה כחכמת הרפואה, מקפת את הדוקטור בשאלות והלת משיב בכת-צחוק: — אם תמות מחלייך זה, אשכב אני עמך בקבר אחר.

— הלילה — מפסיקו אבא — הארון הוא בעל בשר, ותושני שמא יתנקי במכר נפשו.

ובעוד שלשה ימים מת אבא. מקובסקי אמנם לא קיים את הבטחתו ולא נקבר עמו בקבר אחד, אבל ספרו, שהלך אחרי מטתו הלך וככה...

עוד בימי, השבעה נמצא סוחר, שבקש לתת לאמא דמרהתמרות בעד שני העסקים עשרים אלף רובל במזומנים, והצעתו נדחתה. אמא הסבירה לי (אותה שעה התחילה נמלכת עמי ה"יתום", נער בן ארבע-עשרה, ומובן שהסבמתי לדעתה) מעמה ונימוקה:

— אם הוא נתן עשרים אלפים, שמעמינה שהוא אומר להרוויח כהנה וכהנה. אבל לא זה העיקר, אינני אוהבת בצע כל כך. העיקר הוא, שכונים גם תוא נתינתם. אקחתי לשותף — ויבנה אף הוא מעסקינו. אנכי, יתרגל גם נביראל נניסי הצעיד בעסק העצים הלכה למעשה בעסקינו שלנו. כאדם העושה בתוך שלו. וכך הוד... אבל כאן אני צריך להפסיק ולחזור שבע שנים לאחורי.

בשעה שאמא שתפה את בונים אחיה לעסקה-הערלים, היתה שותפות זו מובת יפה, לכאורה, לשני הצדדים. אמנם אמא היתה פקחת, סוחרת, הבינה מכתב מסתר או קשר לכל פרמז וקדוקיו, עוקציו ורחיקיו, אבל סוף-סוף בינה נריח עדיין אינה מספקת: צריך גם לכתוב, ולא עוד אלא שצריך גם לכתוב רוסית: שמרת, קשרים וכו', צריך לנהל ספרייה-שבונות וכו'. ובכן מי מומחה לענינים אלה כבונים?

אבל אמא מעתה מעט בחשבתה: בענין כתיבת מכתבים וקשרים עבריים יצא הדוד בונים ידי חובתו: מכאן ואילך — התעצל.

אפשר, שיש בזה איזה נמוק פסיכולוגי: כל התוקע עצמו לדבר אחד ראשו ודבבו, שוב אין לו כשרון-המעשה לענינים אחרים. וחוד בונים תקע עצמו ויתר

מדי לחדריו והלצותיה, ושוב לא הספיקה לו השעה לעסוק בדברים יורד מועילים. אך שהוא ובונים החרשל והתעצל וכל שעתו הפנויה נושעתו היתה פנויה במעט תרדו כולה קודש לשחוק האישקקי. חשבונות - מאן דכר שמם. ככה עברו שבע שנים של שותפות ללא ספר וללא חשבון. שני הצדדים היו נומלים מקופת השותפות אם להוצאות העסק או לצרכי עצמם. וכשעמדו במוטילי מתחרים לעסק-הערלים ננעה הרעה בנו במדה היותר נבונה, מפני שגם השטרות והצירות של הערלים לא נשמרו בראוי, ואם הנתבע טען „להדימ" לא נמצאה כדינו שום הוכחה של ממש כנגד טענתו זו, - והרבה אלפים ירדו לטמיון.

וכך מישלם שערא מכרא נקיש ואתא תיגרא בביתא. התחילו שני הצדדים מ ח ש ב י מ. אמא עושה חשבון כזה: „אני הייתי בעלת-בית מבוססת למספר, והוא, בונים, התחיל הכל מ„בראשיתי“: קנה בית וכלים, הלביש והנעיל את כל „המחנה“ שלו, נרש את הדלות, חי כל אותן השנים חיי בעל-הבית, לא חסר דבר בביתו. ואת כל הממון הרב הזה נטל מן הקופה המשותפת. ואלו אנכי: אלפים ושבע מאות רובל השקעתי בעסק במומונים. רווחיו של שמואל-איטשה חספיקו, לסחות, כדי להשיא את בתנו הצעירה ולהוצאותיו היתרות בהיותו בביתו (וכאמת עור הכנים אבא לקופת הבית כמה אלפים במומונים במשך עשרים שנה) והוצאותי שלי ידועות - ני פעמים חיי וחובים. ובכן, בונים חייב לי תרפ"ט אלפים. ובונים מצדו עשה חשבון אחר: „היא נהנה בעצמה מנהג בעלת-בית ראשונה בעיירה: חיים מרווחים, נדבות הנוגות וכו', השיאה בת, הספיקה מוונת לחתנה כדי המלך. הרווחנו במשך שבע שנים כך וכך - עולה בחלקי החצי ממש, שהרי להוצאת ביתי - ואולי גם עם עודף - מספקים רווחיה של אשתי, העושה עסקים ברוריציה. ובכן מניע לי ממנה חתקעיד אלפים.“

וכן שנעשה בונים שותף בעסקי אבא אחרי מות אבא אמר בלבו: כאן מצא בעל-החוב לנכות את חובו. ניסי הצעיר תניש בדבר והתחיל מטח דברים. וסוף דבר-העסקים נעשו חמר-נמל, זה מושך לכאן זה מושך לכאן והשותפים יצאו מהם ידי שניהם על ראשם... כמובן, היו גם דברי ריבנות, סכסוכים וקובלנות, „דינ-תורה“, „ברירות“ ופשרות. אלא שכל אלו ענינים פרטיים הם ואינם שייכים עוד לכאן. קצרו של דבר: אבא מת - הורמה העמרה...

ולא רק מעלינו ומעל ביתנו הורמה העמרה. אלא גם מעל הדור בונים, שסוף-סוף נתפיים לאמא ואהבתם הישנה, אהבת אח ואחות. נתהדשה כקדם, אלא שאז כבר לא הוצילה אהבה זו לא לאמא ולא לבונים.

ולעת זקנותו הוכרח הדוד בונים להיות סמוך על שולחן אהרים דרוקא על שולחנו של אדם ירא-שמים. שרק משום חבה יתירה נטה חסד לאותו זקן אפיקורס, שגם בוקנותו לא הניח תפליון ולא התפלל נרק את מקטרתו לא עשן בשבת: „בשבת, - היה אומר, - ישן כל היום כולו אותו יצר-הרע של עשויו... וכשמת עזר בא בונים לנחם את אכליו ואמר: „שאלו לכל אדם שיש בו

דעה: בונים הזקן. שכבר נמר את כל חשבונותיו עם החיים ואין לו עוד בעולמו אלא מקשרתו בלבד, ועוזר, שעדיין הוא עומד באמצע חייו והכל זקוקים לו, — מי קודם למיתה חטופה? ואמר לכם: וראי בונים. ואף-על-פי-כן עיניכם הרואות: עוזר מת ובונים מספידו. הוה אומר: הכל הבל, לית דין ולית דיין ולית דעה... ולא לננוח, חלילה, של הרוד בונים, שכל ימי הייתי מחבנו וזכרו יקר לי, אני מספר את הרברים האלה, אלא למען דעת, שיהודי מומילאי, שנולד לפני חשעים שנה, היה מוכשר לרברים והרהורים באלה.

IV

קשה עלי פרידתי מעירתי מוטיילי. שאו נא לי אפוא. רבותי, והרשו נא לי לשרות עוד מעט בעירתי ולספר לכם עוד דברים אחרים, אף-על-פי שאני בטוח בהם, אם כולם או רק מקצתם שייכים לכאן.

אחותי הצעירה היתה הראשונה בבנות מוטיילי, שלמדה עברית. בימות-הקיץ היה ה"חדר" שלנו בסוכה הסמוכה לאכסדרה שלמני חדר הבשול, ובאכסדרה זו היתה אחותי יושבת מאחורי הדלת ומקשיבה ללמדנינו-וקולמנת. בחורף-הפסקה: ה"חדר" יוצא לביתו של שכן, ולאו אורח ארעא הוא שתבוא גם אחותי לשם. אלא שבקיץ הבא ה"חדר" שכ עוד הפעם לסוכה ואחותי שוב יושבת מאחורי הדלת וקולמנת.

עברו קיצים אחרים-והיא כמעט בקיאה בתניך. אז התחיל אבא-יצחק רבנו ללמדה תורה בכל יום אחרי נמרו עבודתו בחדר. שכר למוד לא בקש: די לו שהוא מרביץ תורה למתמדת ובעלת-כשרון כמותה. למךה תניך געץ-יעקבי. ולא היו ימים מרובים ואחותי התחילה כותבת לאבא מכתב-מליצה מתובלים במאמרי חז"ל - חרוש נפלא בימים ההם. אבא היה מתנאה ומתפאר במכתביה, ושמת המוב הולך למרחוק.

יהי היום ופנים חדשות נראו בבית-המדרש שלנו - בחור יפה-תואר עושה מעשה נערות: מסלסל כשערו, לובש מלבוש שבת בימות-החול-קטומה שחורה, ששוליה מניעים עד הקרסולים, ומכנסיו מופשלים על פני מנפיו הרכים והמנוהצים כראי. חויה, צוארון לבן ורביד משי שחור. מקנה את חוטמו במטפחת ודוקא לבנה, ודוקא נקיה. אינו "אוכל ימים" אלא שכר לו דירה ומוזנות אצל יהודי מוטיילאי כן-עירו. ועל הכל-מלא ונדרש בתורה.

מוכי האברכים קרבוהו, ובערבי-חורף, כשהיו באים לביתנו להתחמם, היה גם הוא בא עמם. ככה נעשה אותו בחור "יוצא ונכנס" בביתנו. לפרקים היה נכנס גם לבדו - לעיץ ב"שאלת-השוכה" עתיקה.

ואין אפסורפוס לדברים שבין חור לבתולה: שבמים, רמזים, קריצות-עיץ, לחיצות-ידיים בחשאי, זוג מלים, ולבסוף - גם מכתבים. אמא הרגישה ברבר. וזי

לה מיצירה ואוי לה מיצירה: מצד אחד כתה מתנה אהבים, ומצד שני – השדוך מצא חן בעיניה. ובכן, עשתה עצמה כאילו אינה רואה כלום. ולא עוד, אלא שכלאחר ידי עמדה גם על המשמר להנין עליהם מסני הסבתא רחל: אם זו תרגיש בדבר – עמד וברח ממוטילי...

כא אבא מדרבנו. אמא מסרה לו דבר השדוך, ומעשה הנערות הכליעה בנעיסה: ידעת היא שקסרן וקנאי הוא בדברים כאלה – יקעקע את הכל, יקוב הרץ את ההר.

אבא תהה על קנקנו של הבחור – ומצא חן בעיניו.

– מי אתה?

– פלוני בן פלוני.

– מה, מבר ומודע אני לאביך משכבר הימים!

קורא אבא לאותו יהודי, שכביתו דר הבחור, ומצוהו שיציע את השדוך, אבל לא בשמי, אלא על דעת עצמך. בכנון זה היו נוהרים מאד: אדם המציע בעצמו שדוך לבנו או לבתו פחיתות-הכבוד היא לו.

כעבור ימים אחדים בא השדכן ובשורה בפיו: אביו של הבחור כותב: הרבת עלי מהר ומתן! חסין אנכי להתחתן עם ר' שמואל-יצחק.

קבעו זמן: בעד שני שבועות יבוא המחונן למוטילי. – ערב היום המיועד נסע אבא ליאטובה, עיירה הסמוכה למוטילי. שם היה לו איזה דבר להרשות. אב נחנה לו אמא רשימה שלימה: צרכי תנאים.

אבא נסר עסקיו ביאטובה עם חשכה ונשאר ללון באכסניא: „אס-ירצה-השם בבוקר השכם יצא לדרכו.

נכנס בעל האכסניא: – „ר' שמואל-אימשה, בחדר הסמוך מתאכמן ר' פלוני בן פלוני מקוברין: מבקש הוא רשות להכנס אצל מעלתו לשם שיחה.

יתר ממה שהענל רצה לינק הפרה רצה להניק: אבא אהב אוזן שומעת. – „יכנס!

ישיבים ומשוחחים, כלומר אבא מדבר והלה שומע. מענין לענין נתגלגל הדבור על התנאים של מהר. עומד הקובריני על רגליו ואומר:

– „ר' שמואל-אימשה, אצבע מלהים היא! השנחה פרמית היא זו, שנודמנו היום אני ואתה לפונדק אחד. ידוע תדע, שאותו בחור נכשל, רחמנא לצלן, בשפחה, ולכן עקר מביתו...

אבא שב לביתו ומסר את הדבר לאמא בחשאי. מוכן, שמשתה לא הכינו לערב לא הזמין איש חוץ מיתדירס-טלה: בונים, עוזר, אבא-יצחק.

חזרני: הספה האדומה פרושה על השולחן שבמרקלין, שני „נרות יוניים“ נרות-חלב בדמות נרות מסיאריק וחלקים ו„המלין“ עומד בצד.

נצים מקשקשים. ענלת-חורף רעומה לשלשה פוסים. המחוגנים נכנסים:

אבי הבחור וחתנו, שניהם לבושים מרווח-דובים. חביקות ונשיקות משני הצדדים—
מורעים וידידים!

שותים מה ומפספסים על דברים של מה בכך. אבל הפעם אבא איננו
מאריך בדרושי. הוא מומין את המחותנים אל „הקיסון הגדול”
— ר' פלוני, שמעתי שבנך נכשל.

— אמת.

— בשמחה?

— כן.

— ואתה לא נלית את אונני, וכי כך עושה סוחר לסוחר?

— כלום אפשר להעלות דברים כאלה בכתב? אמרתי: מסה לאוזן אנלה לך.

— במחילת כבודך, איני מאמין, והרי אתה נמצא עובר על „לסני עוד לא
חתן מכשולי”. בשדוכים אמנם אפשר שעושים כך, אבל אין זה מדרך התנרים.

הרלת נסתחה. המחותנים נכנסים למרקלין, שותים כוס מה, אוכלים ארוחה
קצרה, קמים. נפרדים מתוך נשיקות רעים, לובשים אדרותיהם — ויצאים...

ובחור השני, שם אחותי, — חורבן: מריסת-שער, התעלפות, בכיות ויללות...

עברו כשנתיים. הציעו שדוך מבצות וואהלין, סמוך לגבול סלך מינסק.

המחותן—חוכר אחוות פריצים, עשיר, חסיד, ובן ילד-שעשועים, חכשיט.

התנו להפגש כפרינק, כלומר באמצע הדרך. נסעו: אבא ואמא, ניסי משה,

אבא-יצחק, ואחותי הבכירה; הכלה עצמה נשארה בבית—לאו אורח ארעא הוא.

החתן — עלם יפה, כמעט ילד, לבנבן, בהרות-קיץ, שער-שטן, עינים

כתולות. תוהים על קנקנו — מלא ברישו בשים ופופקים ואינו ידע לתננם סמוק

כצורתו: חנך וואהליניו

אבא מחליט: בחור — אוצר. אבל „נאי, לא חי ולא צלוי. מסכים הוא

לשדוך בתנאי, שאבא-יצחק יכפל בהתן כשנתיים ויעשנו „כלי”.

אבא-יצחק מסכים: — „כלום אינו רואה! אבן יקרה! אינה טעונה אלא למישהי.”

מסרו את ההחלטה למחותן, ואף הוא מסכים. ובכן, הכל שריר וקיים —

שוכרים קדרות וכותבים תנאים.

אבא-יצחק נוסע לשם לעשות את החתן „כלי”. מתחילים מכחי-אהבה בין

החתן והכלה. לכתחלה הכחור מתקשה קצת ומסתייע במליצות מפיוט: „חם

לבי, בהניני ינחילי. ואולם לא-לא, מתחלה בעזרתו של אבא-יצחק, ואחר-כך

על דעת עצמו, המליצות נעשות יפות ומהוקצעות יותר. אמת שעדיין לא ראה

את הכלה, אבל כלום הרגשנות המליצית מקפדת על דברים קלים כאלה?

ומעמים בשנה — לפסח ולסוכות—אבא-יצחק מוקד נדון ומכניא עולה טעונה

חמאה, נבינה, רבש ועוד ועוד מזמרת-הארץ. גם כיסו מלא: שטר למד ומתנות

ביר רחבה. אבל עיקר כל העיקרים — מידולים שהוא מגדל...

עברו שנתיים הימים שנקבעו מראש. החוקה לו השעה לאבא ואינו יכול

להשליש את הנדוניא. המחותן נושה. אבא משיב לו דברים כמתלהמים: עם הרוש בלתי מנומס, שאינו יודע כיצד מדברים עם הבדיות, אין לי עסק. לאו בעל דברים דידי אתי - החזיר את התנאים - והשדוך במל. ושוב מרשות-שער והתעלפות ובכיות ויללות משני הצדדים...

עברו עוד בשנתים. אבא חשחכר כמה אלפים בבת אחת. הציעו שדוך עם בעל-הבית חשוב אמיד ומיוחס מנסוויז, הבחור - משכיל, ששנה ופירש, אבל מליץ גדול בעברית וכתבא רבא ברוסית, יפה-מראה ונכון-דבר.

החתן והכלה נפגשו בתחנה דומטובה, הסמוכה לכפר ליבשמשטיש, ששם נר אחר ממקורבי אבא. טיילו על פני דרך המלך. ואני הקטן כרוך, כדרכי, אחריהם ואף זכיתי להיות עד ראשון לנשיקתם הראשונה.

נשברו קדרות, נכתבו תנאים. בעוד שבוע ימים מתקבל מכתב אהבה ראשון. מראים אותו לאבא-יצחק. הלה צועק ככרוכיא כאלו נשנו ערוד:

- אין זה בחור כלל!

- מה אתה סח?

- קראו ותראו: „אריבתיך בליבשמשטיש, אויתיך בדומטובה וגם בנסוויז את תקותי ונחמתי“.

- ובכן?

- שומים שכמותכם! זו היא העתקה אות באות מאהבת ציון: „אהבתיך בבית-לחם וכו“.

עברו עוד שבועות אחרים, החתן כותב מכתבי-אהבה שאינם עוד העתקות, ואבא-יצחק נוטה להאמין שהבחור - בחור.

החתונה ארכה שבעת ימים. נימי התחיל עושה עסקים מתחלה כמוטילי ואחר-כך, כשמת אבא והקערה נהפכה על פיה, עקר ללונדון, משם לספאריז, משם לסטרבורג, למולא ולבסקוף - לאמריקה...

לפני שלש שנים נודמתי לעיר וואהליניא ובסקרה נדע לי, ששם נר החתן נומר שני של אחותי. בקשתיו ומצאתיו: וקן למעלה מששים, חלוש וכולו קפוא על השכלתו של אבא-יצחק רבנו ורומנטיותו של שילר, שעדיין הוא מרקלמו בעל-פה. רבות שוחחנו על ימים עברו, וכרנו ראשונות, ובשעת פרידה בקש מאתי את האודיסה של אחותי באמריקה, שמימי לא ראה אותה...

בחול-המועד של סמח תרס"ו בקרתי את עיירתי מוטילי בפעם האחרונה. יצאתי מן הקרון של מסלת-הברזל ויריבף הכרתי ענלה מוטילאית. נכנסתי עם הערל העגלון ברברים קצרים בטסח מוטילי:

- בכמה דמטילי?

- בעשרה וחצי!

- מוסק שני שבשיר-השירים.

— שב על הענלה!

מתשובתי הקצרה הכיר אותו ערל, שמנידולי מוטילי אנכי, ובכן — אין לעמוד על המכה: אנשים אחים...

הברתיך, מולדתי

בענלה נהדעתי אל הערל.

— כך? אתה הוא הים בן־חנה? שמענו עליך, שעלית לגדולה שם, בכרכים הגדולים. זכות אבות מסייעתך. אמך המנוחה, זו היתה אשה — סותרת!

— הנידה נא לי, נוולי. מה נשמע במוטיליו

— הכל טוב ויפה, אלמלא „השוכתים“.

— כלום עושים שם שביתות?

— איוו שביתות? כך נקראים המורדים המסיתים. ומה יהא בסופנו? יבוא

זקן־בית־הפקידות, ימכור שורך האחרון, יצליף — ורי!

בשבת אחרי שינת הצהריים דרשתי בבית־המדרש. הבתולות המשכילות, תלמידותיו של אבא־יצחק, נדחקו לעזרת האנשים. בעלי־הבתים מחלו כדיעבר: לא יהא אלא הקפות בשמחת תורה. הרב לא מהל — עמד לו בקרן־זווית ועיין בספר, כשהוא מלא רוגזה.

ואני עומד עטוף טלית ודורש מענינא דיומא: לדידי — קדשים, דומתי הממלכה, בחירות; לדידהו — יציאת־מצרים, שירה־שירים, ספירות, — את הכל אני כורך יחד ועושה מטעמים.

דעת בעלי־הבתים ההשובים שבעיירה נחה: פלפול, ריוש ופוליטיקה — ממש פשיטא של שבת. מחוקה מדבש. „הצעירים“ בטלוגי למסרע ולא באו לבית־המדרש כל עיקר. נזרה היא שיצאה מלפני בעלי „הברית“ (כונר בלעיו): חרם. בן־אדם, המטפל בבחירות לדומת־הממלכה, אינו בנדר אדם מן הישוב. ובעלי־הבתים מצדם בטלו למסרע את הצעירים וקראו להם שם לואי לגנאי: „בחורים“.

צעירי מוטילי, כביכול פרחי חייטים, סנדלרים ונגרים, שלא קראו ולא שנו ולא ראו מאורות מימיהם. כל צעיר, שיש לו קצת מוח בקדקדו וקצת מרץ במינו, כבר נמלט מן העיירה, מי לכרכים ומי לאמריקה; נשארו רק „בחורים“ — נמושות והם היו מאספים אספות בשדה־הקברות וגוזרים נזרות („רוולוציות“ בלעיו): — „הלאה בורוואים, יחי הסרולטריון“

רק לשעה קלה הזמין להם הקדוש־ברוך־הוא, כח אינטלגנטי — שינדל בחה הצעירה של אחותי הבכירה: למדה באודיסה ולא הגיעה לתעודה של ארבע מחלקות. „בחורים“ נפלו על „מציאה“ זו והמליכו את שינדל לתיאורטיקנית, והיא מסרה להם רובי תורותיה... (תלמידותיו של אבא־יצחק לא עסקו בסולי־יִיקטה). אחר שינת הצהריים התחילו מכרים באים לבקר אותי. ביניהם גם בריינה המילדת ובן־יונה יצחק הנגר. בריינה אינה מאריכה בדרוש, רגע אחד ודרי היא

בעלת-הבית, מפלגת כלל ועושה הכל על דעת עצמה כאדם העושה בתוך שלו.
יצחק הנגר יושב אצלי ומסנן דרך זקנו המגודל מסקים מקומעים.

— מה תאמר הימקה למוטילי? כך בלי עין הרע!

ושוב יצחק מסנן דרך זקנו:

— שמעתי דרשתך. ניכר תיכף, שאתה לאחד והם לאחד.

— מי „הם“?

— „הבחורים“...

מסתכל אני בבצל-דברי — מתנדר הוא במרחתו ורואה אני, שאיזה דבור

נבלע בנרונו לא לכלוע ולא להקיא.

— ר' יצחק, הנידה מה שבלכך.

— לא הפצתי לצערך, אבל... יתומה... ואתה אפוטרוססה.

— דבר דברים ברורים.

הוא נוחץ אלי, מקרב את פיו לאוזני, מסתכל לצדדין ולחוש:

— ידוע חדע, הימקה... שנים שיגרל שלך — בחורי...!

חבל על מימרא מחוכמה זו שהיא עוכרה ולא כדוחא! כמה הייתי מתנאה

אנכי בהמצאה כזו: „שיגרל-בחורי“ אבל מה מעשה ויצחק הנגר „טךמני“. לא

נשאר לי אפוא אלא להשתמש בכל האפשר במימרא זו, וכשהיינו משחקים

עם אנשים בקלפים דמוס חוץ-לארץ, שבהם קשה להבחין בין זכר לנקבה, ובפרט

אותה ריבה של משולשים, שיש לה גם חתימת-זקן במחילת-כבודה, — הייתי

מציע לקרוא לה „שיגרל הבחורי“. והיות שכל ימי אני נע ונדר בעולם „אוהב כרטיס“,

במחילה, נחשפם שם זה בכמה וכמה מקומות מחפוצות הטלה: „שיגרל הבחורי“.

ועכשיו, כשאני נזכר את חשבונותי עם עיירתי מוטילי ועומד להסדר ממנה,

רואה אני חובה לעצמי להשיב את האבידה לבעל-האבידה: — ר' יצחק חביבי,

„שיגרל הבחורי“ לא שלי אלא שלך היא...!

למחר בבוקר נכנסתי אצל נחמן הנגר לבקרו.

בנערותי, כשלמדתי תורה מפי אבא-יצחק רבי, שכרנו לנו „חדר לימות“

החורף בביתו של נחמן. אז היה נחמן משומע בפרנסה ורק בת אחת היתה לו,

וביתו נקי תמיד, מלא אור וחום.

נחמן — בעל מלאכה הנזן: נגר, בנאי, מונג ונמ שער ונהנה מיני-כפיו.

אוהב היה נחמן רבל סיהם של תיעוקת של בית רבן. גם אנחנו אהבנוהו:

יחודי מטדל זה התנהג עמנו בחבה יתירה ובפשטות, כאילו הוא אחד מאתנו.

ובבוקר השבם, מרם בה הרבי ל„חדר“, נחמן עומק באיזו מלאכה ואנב אורחא הוא

מסביר לנו מיב כל חומר וכל כלי ומכשיר, ומסמר לו מאורעות חייו, כיצד בא

למוטילי, נעשה שוליא לאומנו ליעקב ביליס ולמד כל תורתו הימנו ובאותונה

נשא את מסיל בתו לאשת.

ככה היינו יחדיו חמשה חברים: ארבעה ילדים ויהודי אחד מנוול רב וקן וסיוות. כשבאתי בפעם האחרונה למוטילי שאלתי על נחמן ואמרו לי, שכבר השיא את בתי היחידה לבחור בן תורה. שאמנם איננו מומחה ביותר לעניני פרנסה, אבל בנים ובנות הוליד עד עשרה וכולם תלויים על צוארו של נחמן. ונחמן עצמו שובב על ערש דוי זה כשנתיים: רגליו בצקות – "שזונה". כשנכנסתי התחזק וישב על המטה:

– תאריך ימים ושנים, חיימקה! לא פללתי לכבוד כזה.
– הרף נא, ר' נחמן, הלא אנשים אחים אנחנו מה שלומך, ר' נחמן?
– לא אחצא לאלהים בשפתי.
– יפה אמרת, ר' נחמן. על-פי-דין: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה". אבל חסץ אני לדעת אמת לאמתו.
– הלא ידעת, חיימקה, שאין אני נוהג לשקר. ובכן קשה לי להחליט בדיוק: "טוב" או "רע" – יש פנים לכאן ויש פנים לכאן.
– למשל, בריאותך?
– לא עליך, זה שנתים אני מוטל במטה.
– פרנסה?

– לקויהו הלא ידעת, כל מלאכתנו אינה נעשית אלא מעומד: לנסר, לצערד וכו', וכשאני שוכב – אין מלאכה, ואם אין מלאכה – אין פרנסה. – ובכן, אם הבריאות לקויה וגם הפרנסה לקויה – איזה פנים יש עוד ל"כאן"? – מרחוק באת, חיימקה, ואי אתה יכול לדעת. אספר לך ותהנה אף אתה. מסתכל אני בו: פניו מבהיקות, עיניו אורו וכלו מלא "גילה ברערה". – ליהוי ידוע לך, חיימקה: נכדי הבכור לומר ברוך-השם ב"ח, חדרוי של אבא-יצחק...

חם ונשלם ספורי. השתדלתי לספר רק דברי אמת, עובדות ומעשים שראיתי בעיני ממש או ששמעתי עליהם מפי עדי-ראיה בשרים ונאמנים, ואף-על-פי-כן – שניאות מי יביין? אפשר, שמעיתי באוזן פרטים. וביותר איני מאמין בעצמי מפני שסוגר עיוני וגלוי וידוע לפניכם, רבותי, ש"מיטב השיר כוכו", ובכן אפשר, שיצרי השיאני להפריז במקצת, לתסארת המליצה". אבל כי נשבעתי: אם גם יש שמץ עבירה – שגנה היא ולא חטא במיד. ידע ומכיר אני אחריותי, שכתור "דורש רשומות" אני חייב ראשית-כל ואחרית-כל לספר דברים כהויתם, אמת לאמתם. ועוד הערה אחת ואחר אהדל.

אפשר שיתמה הקורא ויאמר:

– על הכל ספרת, רק על עצמך כמעט שלא ספרת כלום. והרי קיימא-לן: הבקאות במאורעות חיו של סופר. תגאי הכרתי הוא להבנת יצירותיו, ובכן אתה מחוייב לגלות את "מסתוריך".

על זה אשיבכם, רבוהי:

— מסתורין אין לי כלל ומאורעות חיי הם עניני הפרטיים, שאין בהם שום עייכות „ליצירותי“. לדוגמא: הייתי סוחר — וכתבתי משלים; עשיתי עמי קרדום — ועסקתי במכירת שמן-קיק לשמה ולשם פרנסה כתבתי סטפוטים („שאלאמויזען“ בלע"ז); עכשיו כבר פרקתי עול תורה ממני, פשנתי את ה„איצטלא דרבנן“ ונכנסתי ראשי ורובי לעסקי פהם ונפש — וכאן תהא קבודתי. בשעה זו אני מוטל בבית-החולים ומצפה לנתוח, וסה, כשאני שוכב כל היום וכל הלילה פרקדו, התחלתי ונסרתי ספורי זה, שהוא נולת-הכותרת לנבי כל מה שכתבתי בימי חיי הנלי (חוץ מפואימה ביבלית, כתובה יהודית, „כהן ונביא“, שאף היא עדיין אינה אלא כתב-יד). ובכן צאו ולמדו סמוכין: חיי ויצירותי — „שמיטה ודר סיני“.

ובעלי-דברי עדיין לא נסתתמו טענותיהם:

— ראשית, כך מוסכם ומקובל, שצריך לדעת את מאורעות הייו של סופר. שנית, — וזהו העיקר, — המון „מעריצין“ משתוקקים וצמאים לדעת כל פרט ופרט מחיי סופרם החביב עליהם.

אף אני אענכם על ראשון — ראשון ועל אחרון — אחרון:

— ראשית: שמא אתם יודעים אותי לאיש-המשמעת, המקבל מרות ממה ש. מוסכם ו. מקובל על הבריות?

שנית: את „הערצתכם“ אני מחרנם ביני לבין עצמי ללשו: בני-אדם פשוטה: סקרנים אתם ומשתוקקים וצמאים לדנדוג-עצבים. וכי בשביל כך אקרע סגור-לבי לפניכם ואהפכנו לעיניכם, כאשר יהפוך איש את חלוקו? וכי לשם דנדוג-עצביכם אתן לכם להסתכל בזעזועם של הנימין הסנימיים שבלב, המתרגשים לקראת ההשפעות הבאות מן החוץ? חס ושלום! לבו של אדם רשות היחיד הוא ואין רשות לשום צבור ויחיד לעייל לשם בלא בר. האדם עולם קטן הוא לעצמו ואין לזר חלק בו.

ואני אין חלקי עם השומים ונסיה-רוח. הכופצים מעורם, כדי לעמוד במחיצה אחת עם גדולי-הדור. ומעשה שהיה ב. נכד' אחד. שבקש לו לפחות „מנץ“ חסידים ולא מצא אלא שלשה ומחצה. ובשעת הרדיפות והגזירות, שננזרו על ה„צדיקים“, היה עומד כל היום ומסתכל בחלון. שאל לו אחד מן השלשה ומחצה: „רבי, מה אתה מסתכל ולמה אתה מצפה?“ נענה ה„נכד“ ואמר: „צופה אני וכבים, מתי יבואו הרשעים ויתפשוני...“

אני עבדכם מוותר למפרע על כבוד זה: אי אפשי שיתפשוני דרשעים אמילו כדי להעמידני בין גדולי-הדור. מוטב, שאהיה אדם פשוט כל ימי ולא אהיה שומה אמילו שעה אחת...
י"ם כסלו, תרע"ו.

יוקטרינוסלב, בית-החולים חטלכסנדרוני, אנן הנתות.